

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

GUMAN István

Dogon mitológia és csillagászat

Eredeti közlés/Original publication:

Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2006, 200 old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.263

Dátum/Date: 2013. március/March 30.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

GUMAN István: *Dogon mitológia és csillagászat*, AHU MATT, 2013,

pp. 1–200. old., No. 000.000.263, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

magyarországi nagyobb könyvtárak

Megjegyzések / Notes

Jelen közreadás a 2006-os papíralapú kiadást változatlan formában tartalmazza, az oldalak beosztásában jelentkező esetleges formai átrendeződést a szükségszerű betűtípus váltás okozza.

Kulcsszavak/Key words

dogon kozmogónia, a dogon hagyományok áltudományos megközelítése, Sirius az egyetemes kulturális hagyományokban, dogon csillagászati képzetek és a valóság, a francia etnológusok tevékenysége, a földön kívüli ismeretek feltételezése, a dogon csillagászati ismeretek egy lehetséges európai forrása: Nicolaie Coculesco napfogyatkozási beszámolója,

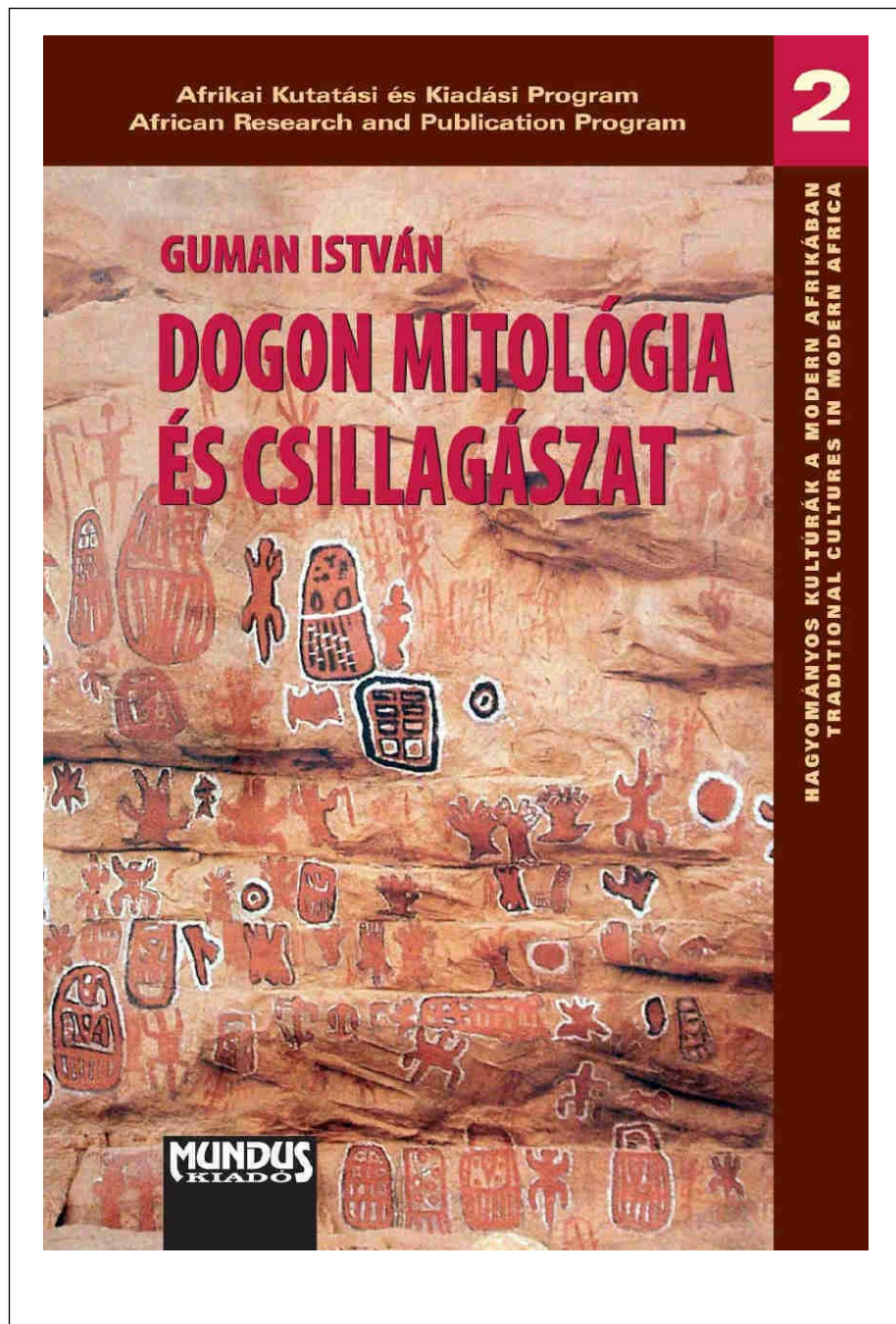
Dogon cosmogony, pseudo-scientific approach of Dogon traditions, Sirius in the universal cultural traditions, Dogon astronomical concepts and the reality, activities by the French ethnologists, hypothesis of the extra-terrestrial notions possible European source of the Dogon astronomical notions: report on one eclipse by Nicolaie Coculesco

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

GUMAN ISTVÁN

DOGON MITOLÓGIA ÉS CSILLAGÁSZAT

Sziriusz-enigma: így vonult be a csillagászat újkori történetébe és a modern mítosz kutatás területére az egyetemes emberi művelődés-történet egyik legsajátosabb kérdőjele. Vajon mit rejtenek magukban a Mali fantasztikus vidékén, Bandiagara Mars-béli szikláin és a lábaiknál elterülő síkságon élő dogonok szóban és szimbolikus jelrendszerben is megfogalmazott mítoszai? Valamely fejlett földön kívüli civilizáció hírnökei jártak bolygónkon a ködbe vesző múltban, és a látogatás emlékei villannak fel a 60 évenként 7 éven át újabb és újabb faluban lezajló, bonyolult csillagászati ismeretekre teremtvíziót ráhalmozó rítusláncolatban? Vagy pedig valóban oly távolba elnyúlhat a mítoszokba burkolt történeti emlékezet, hogy egy 12.000 évvel ezelőtt bekövetkezett szupernova robbanást képes közvetíteni a számunkra? És eközben egy különösen értékes hagyományos afrikai kultúra holdudvara is kiteljesedik?

E könyvben a szerző a csillagász szemével közeledik a tényekhez, és az áltudományosság alapján álló fantaszttákkal szemben, akik többnyire még csak a kezükbe se vették az iskolateremtő francia etnológus, Marcel Griaule és munkatársai terepmunka dokumentációit (egyikük még azt sem átalította bevallani, hogy nem tud franciául), a földön kívüli látogatók feltételezése helyett alapos elemzések nyomán a mítoszt visszahelyezi a mitológiába. Ezen túl pedig egyszerű ráérzéssel, mint vérbeli napfizikus, rámutat egy 1893-as napfogyatkozás nyugat-afrikai műszeres megfigyelésének „enyhén gyanús” körülményeire, illetve a dogonok európai kultúrával és a modern csillagászati ismeretekkel való érintkezésének lehetőségeire.

Guman István (1919–) Kolozsvárott született. Iskoláit Erdélyben végezte, a gimnáziumban a rakétakutatás atyja, Hermann Oberth tanítványa volt. Budapesti egyetemi tanulmányok után a fővárosban doktorált csillagászatból, illetve matematika és fizika mellék tárgyakból. 1980-ig az MTA Csillagászati Kutatóintézet munkatársa, a svábhegyi csillagvizsgálóban és a debreceni napfizikai obszervatóriumban is dolgozott. Ugyanitt számos publikációja jelent meg. Jelenleg is részt vesz a tudományos kutatásban.

MUNDUS
KIADÓ

AFRIKAI-MAGYAR EGYESÜLET
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

GUMAN István

Dogon mitológia és csillagászat

Eredeti közlés/Original publication:

Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2006, 200 old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.263

Dátum/Date: 2013. március/March 30.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

GUMAN István: *Dogon mitológia és csillagászat*, AHU MATT, 2013, pp. 1–200. old., No. 000.000.263, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

magyarországi nagyobb könyvtárak

Megjegyzések / Notes

Jelen közreadás a 2006-os papíralapú kiadást változatlan formában tartalmazza, az oldalak beosztásában jelentkező esetleges formai átrendeződést a szükségszerű betűtípus váltás okozza.

Kulcsszavak/Key words

dogon kozmogónia, a dogon hagyományok áltudományos megközelítése, Sirius az egyetemes kulturális hagyományokban, dogon csillagászati képzetek és a valóság, a francia etnológusok tevékenysége, a földön kívüli ismeretek feltételezése, a dogon csillagászati ismeretek egy lehetséges európai forrása: Nicolaie Coculesco napfogyatkozási beszámolója, Dogon cosmogony, pseudo-scientific approach of Dogon traditions, Sirius in the universal cultural traditions, Dogon astronomical concepts and the reality, activities by the French ethnologists,

hypothesis of the extra-terrestrial notions possible European source of the Dogon astronomic notions: report on one eclipse by Nicolaie Coculesco

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött / the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig. / The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

Afrikai Kutatási és Kiadási Program
African Research and Publication Program

2

GUMAN ISTVÁN

DOGON MITOLÓGIA ÉS CSILLAGÁSZAT

HAGYOMÁNYOS KULTÚRÁK A MODERN AFRIKÁBAN
TRADITIONAL CULTURES IN MODERN AFRICA

MUNDUS
KIADÓ

GUMAN ISTVÁN

DOGON MITOLÓGIA ÉS CSILLAGÁSZAT

Sziriusz-enigma: így vonult be a csillagászat újkori történetébe és a modern mítosz kutatás területére az egyetemes emberi művelődés-történet egyik legsajátosabb kérdőjele. Vajon mit rejtenek magukban a Mali fantasztikus vidékén, Bandiagara Mars-béli szikláin és a lábaiknál elterülő síkságon élő dogonok szóban és szimbolikus jelrendszerben is megfogalmazott mítoszai? Valamely fejlett földön kívüli civilizáció hírnökei jártak bolygónkon a ködbe vesző múltban, és a látogatás emlékei villannak fel a 60 évenként 7 éven át újabb és újabb faluban lezajló, bonyolult csillagászati ismeretekre teremtésvíziót ráhalmozó rítusláncolatban? Vagy pedig valóban oly távolba elnyúlhat a mítoszokba burkolt történeti emlékezet, hogy egy 12.000 évvel ezelőtt bekövetkezett szupernova robbanást képes közvetíteni a számunkra? És közben egy különösen értékes hagyományos afrikai kultúra holdudvara is kiteljesedik?

E könyvben a szerző a csillagász szemével közeledik a tényekhez, és az áltudományosság alapján álló fantaszttákkal szemben, akik többnyire még csak a kezükbe se vették az iskolateremtő francia etnológus, Marcel Griaule és munkatársai terepmunka dokumentációit (egyikük még azt sem átallotta bevallani, hogy nem tud franciául), a földön kívüli látogatók feltételezése helyett alapos elemzések nyomán a mítoszt visszahelyezi a mitológiába. Ezen túl pedig egyszerű ráérzéssel, mint vérbeli napfizikus, rámutat egy 1893-as napfogyatkozás nyugat-afrikai műszeres megfigyelésének „enyhén gyanús” körülményeire, illetve a dogonok európai kultúrával és a modern csillagászati ismeretekkel való érintkezésének lehetőségeire.

Guman István (1919–) Kolozsvárott született. Iskoláit Erdélyben végezte, a gimnáziumban a rakétakutatás atyja, Hermann Oberth tanítványa volt. Budapesti egyetemi tanulmányok után a fővárosban doktorált csillagászból, illetve matematika és fizika melléktárgyakból. 1980-ig az MTA Csillagászati Kutatóintézet munkatársa, a svábhegyi csillagvizsgálóban és a debreceni napfizikai obszervatóriumban is dolgozott. Ugyanitt számos publikációja jelent meg. Jelenleg is részt vesz a tudományos kutatásban.

**MUNDUS
KIADÓ**

Guman István

DOGON MITOLÓGIA ÉS CSILLAGÁSZAT

Ez a kötet az alábbi intézmény támogatásával jelent meg.
A Kiadó hálás köszönetet mond segítségéért:

Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok
(Budapest)

Afrikai Kutatási és Kiadási Program
African Research and Publication Program
Programme de Recherches et d'Édition sur l'Afrique
Afrikanistischen Forschungs- und Verlagsprogramms

Az *Afrikai Kutatási Program* az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1981 és 1992 között működött mint szabad kutatási társulás. Munkájában előbb főleg a tudományegyetemek, utóbb a legkülönbözőbb szakmák képviselői (mérnökök, orvosok, közgazdászok stb.) vettek részt. A Program fennállása idején kiadványok megjelentetése mellett három sikeres nemzetközi konferenciát (1982, 1984, 1989) rendezett. A rendszerváltást követően Magyarország mozgástere beszűkült, érdeklődése a tengerentúli kultúrák iránt lényegében megszűnt. Így az AKP is elszorvadt. Az afrikanisztikának ma sincs gazdája a hazai tudományosságban. A Mundus Kiadó alaptevékenységének megfelelően a publikációs feladatok terén kíván segítséget nyújtani e diszciplína megteremtéséhez. A Kiadó mellett életrehívott *Afrikai Kutatási és Kiadási Program* tagsága elsősorban tudományos alkotásainak megjelentetéséhez keres partnereket.

The *African Research Program* has worked between 1981 and 1992 at the Eötvös Loránd University (Budapest) as a free research association. In its work were at first mostly the Universities, later mainly the representatives of most different professions (engineers, doctors, economists, etc.) active. During the function of the Program three successful conferences (1982, 1984, 1989) were organized besides of publication activities. After the collapse of communism Hungary's interests turned away from the overseas' cultures. So the ARP also ceased to exist. African Studies have no host within the Hungarian scientific structures. The Mundus Publishing House tries according to its basic activity to provide help in the field publication for the creation of this discipline. The membership of the African Research and Publication Program established at the Publisher are looking for partners first of all for the publication of their scientific works.

Le Programme de Recherches sur l'Afrique (PRA) fonctionnait entre 1981 et 1992 à l'Université Loránd Eötvös de Budapest en tant que recherches libres associées. Dans ses travaux participaient d'abord des Universités des Sciences, ensuite des représentants de différentes professions (ingénieurs, médecins, économistes etc.). Durant ses activités, le programme, à côté de son activité de publication, a organisé trois colloques internationaux de succès (en 1982, 1984 et 1989). Après le changement de régime de 1989–1990, la marge de manoeuvre de Hongrie s'est rétrécie, son intérêt à l'égard des cultures d'outre-mer s'est pratiquement effacé. Ainsi le PRA, lui aussi, dépérissait. Les recherches africaines n'ont pas aujourd'hui de représentation institutionnelle dans la vie scientifique hongroise. La Maison d'Édition Mundus, conformément à sa mission principale, fait efforts de fournir son assistance au rétablissement de cette branche d'études. Les membres du Programme de Recherches et d'Édition sur l'Afrique, créé au sein de la Maison, cherche des partenaires pour la publication de ses oeuvres scientifiques.

Das *Afrikaforschungs-Programm* wurde an der Eötvös Loránd Universität zu Budapest zwischen 1981 und 1992 im Rahmen einer freien Forschungsvereinigung betrieben. An der Arbeit beteiligten sich anfangs hauptsächlich Universitätswissenschaftler, später Vertreter der verschiedensten Berufe (Ingenieure, Ärzte, Ökonomen usw.). In der Zeit des Bestehens des Programms wurden Publikationen herausgegeben und drei erfolgreiche internationale Konferenzen (1982, 1984, 1989) abgehalten. Nach dem Systemwechsel erfuhr Ungarns Spielraum eine Einengung. Das Interesse für überseeische Kulturen kam im Wesentlichen zum Erliegen. Auch das Afrikaforschungs-Programm verkümmerte. Im heutigen wissenschaftlichen Leben Ungarns hat die Afrikanistik keinen Sachwalter. Entsprechend seinem Grundprofil, mit editorischer Tätigkeit, bemüht sich der Mundus Verlag, dieser Disziplin zu helfen. Die Mitglieder

des beim Verlag gegründeten *Afrikanistischen Forschungs- und Verlagsprogramms* suchen in erster Linie Partner für die Veröffentlichung wissenschaftlicher Werke.

Az AKKP örökös tiszteletbeli tagjai/Perpetual honorary members of the ARPP

BALÁZS Dénes, BIERNACZKY János, BODROGI Tibor, ECSEDY Csaba, George HERZOG (HERZOG György), KATONA Imre, KESZTHELYI Tibor, VÉBER Károly

Az AKKP külföldi tagjai/Members of the ARPP abroad

FODOR István (Köln), GÖRÖG Veronika (Paris), KECSKÉSI Mária (München), János RIESZ (Bayreuth), SZALAY Miklós (Zürich), VAJDA László (München), VIDACS Bea (New York), ZEMPLÉNI András (Paris)

Az AKKP hazai tagjai/Members of the ARPP at home

ARADI Éva, BALÁZS Judit, BALOGH Sándor, BERCZELI Gábor, BIERNACZKY Szilárd, BORSOS Balázs, BRAUER BENKE József, BUR Gábor, DORNBACH Mária, Saber EL-ADLI, FÖLDESSY Edina, FÜSSY NAGY Géza, GERGELY Ágnes, GUMAN István, JUHÁSZ Emő, KISS Árpád, KOVÁCS Máté, KUN Tibor, KRIZSÁN László, KUBASSEK János, LERNER János, LÉVAI Béla, LUGOSI Győző, MÁTHÉ László, MÓGA János, MORENTH Péter, PÁRICSY Pál, RUBINT István, RÉGI Tamás, SÁRKÁNY Mihály, SEBESTYÉN Éva, SPEIDL Bianka, SUHA György, SZABÓ Lóránd, SZOMBATHY Zoltán, T. HORVÁTH Attila, TORNAI József, TÓTH Éva, VOIGT Vilmos, VOJNITS András, ZIMBORÁN Gábor

**Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában
Traditional Cultures in Modern Africa
Cultures Traditionnelles en Afrique Moderne
Traditionelle Kulture im modernen Afrika**

Az AKKP könyvsorozata elsősorban a kutatási társulás tagjai tanulmányainak, monográfiáinak, írásgyűjteményeinek biztosít helyet, de a későbbiekben nemzetközi kiadási programot is tervez. A kötet nyelve: magyar, angol, francia, német. / The ARPP series of books primarily guarantees space for essays, monographs and collections of writing by members of the research association; an international publishing project is being planned for the future. The languages used in the books are Hungarian, English, French and German.

Szerkesztő Bizottság/Editorial Committee: Az AKKP hazai és külföldi tagjai / The members of the ARPP at home and abroad

Szerkeszti/Edited by: BIERNACZKY Szilárd

Kiadja/Published by: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó/Mundus Hungarian University Publishing House

Megjelent/Published

BIERNACZKY János: *Frobenius-kommentárok*

2002, ISBN 963 8033 95 9, 189 old., 19 fekete-fehér melléklet (1)

GUMAN István: *Dogon mitológia és csillagászat*

2005, ISBN 963 9501 48 4, 200 old., 35 ábra, 14 színes és 51 fekete-fehér fotó (2)

Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában Traditional Cultures in Modern Africa

Megjelent/Published

BIERNACZKY János: *Frobenius-kommentárok*
2002, ISBN 963 8033 95 9, 189 old., 19 fekete-fehér melléklet (1)

GUMAN István: *Dogon mitológia és csillagászat*
2005, ISBN 963 9501 48 4, 200 old., 35 ábra, 14 színes és 51 fekete-fehér fotó (2)

Előkészületben

FÜSSI NAGY Géza: *Etnokulturális folyamatok Kelet-Afrikában*. Tanulmányok (3)

Afrikakutatás. Az AKKP Évkönyve 2005 (4)

LUGOSI Győző: *A hagyományos malgas társadalom* (5)

BIERNACZKY Szilárd: *Az afrikai népek szájhagyományai*. Adalékok az Európán kívüli kultúrák szóművészetének vizsgálatához (6)

VOIGT Vilmos: *Today's African Folklore – as seen from Hungary* (collected studies) (7)

BÚR Gábor: *Önkormányzat a dél-afrikai brit gyarmatokon*. Az angol liberális politika dilemmája 1906–1907 (8)

KUN Tibor: *Írások a francia afrikai irodalomról* (9)

A későbbi tervekből

VANSINA, Jan: *A szájhagyomány*. Egy történettudományi módszerről, fordította: BIERNACZKY János
BIERNACZKY Szilárd: *Az afrikai folklór Magyarországon* (bibliográfiával)

LUGOSI Győző: *A hazai Benyovszky-kultusz kérdőjelei*

FÜSSI NAGY Géza: *Ethnocultural Processes in East Africa*

FROBENIUS, Leo: *Az afrikai kultúra története*, fordította: BIERNACZKY János

KRIZSÁN László: *Összegyűjtött tanulmányok*⁰

LOBAGOLA: *Egy afrikai vadember önéletrajza*, ford.: Pásztor Árpád (reprint)

MAGYAR László: *Dél-Afrikai utazásai 1849–1957*, Krizsán László szöveg-helyreállításával

MARAN, René: *Batuala. Néger regény*, fordította: Kosztolányi Dezső (az 1924-es kiadás reprintje), utószó: KUN Tibor

SÁRKÁNY Mihály: *Összegyűjtött tanulmányok*

BIERNACZKY Szilárd szerk.: *Dogon mítoszok – dogon népköltészet*

TORDAY Emil: *Közép-Afrika bantu törzsei között*. Tanulmányok, szerk.: BIERNACZKY Szilárd

A szájhagyományozott történelem kutatása. Válogatott tanulmányok a nemzetközi szakirodalomból, szerk. és bev.: BIERNACZKY Szilárd

GUMAN ISTVÁN

DOGON MITOLÓGIA ÉS CSILLAGÁSZAT

A függelék szerkesztette
és a dogon néprajzi bibliográfiát összeállította
BIERNACZKY SZILÁRD

MUNDUS MAGYAR EGYETEMI KIADÓ
Budapest – 2006

Guman István
DOGON MITOLÓGIA ÉS CSILLAGÁSZAT

A függelékét szerkesztette és a
dogon néprajzi bibliográfiát összeállította
Biernaczky Szilárd

a címlapot tervezte
Susán Pál

a címlapon
A dogonok jelekkel ábrázolt mitológiája a kőfalakon
(G. Chesi felvétele, 1977)

Az Országos Tudományos Kulturális Alapprogramok támogatásával
(OTKA T 37930 sz.)

MUNDUS
KIADÓ

Felelős kiadó: a Mundus Kiadó igazgatója
Kiadja: a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó
Cím: 1089 Budapest, Vajda Péter u. 12.
Telefon: 303–5091, 477–2445, fax: 333–5378
Felelős szerkesztő: Biernaczky Szilárd
Szövegszerkesztés: B. Wallner Erika
Szedte: Mundus Press – Kiadványelőkészítés
Nyomta és kötötte: a debreceni Kinizsi Nyomda
Felelős vezető: Bördös János igazgató

ISBN 963 9501 48 4
ISSN 0237–8213

TUDOMÁNY, ÁLTUDOMÁNY?

Csak tiszta forrásból meríteni – ez lenne a tudományos ismeretterjesztés igazi célja. De a források sokszor csak nehezen járható ösvényeken érhetők el, és olykor mély kutat kell fűzni, hogy tiszta vízhez jussunk. Sokaknak egyszerűbb egy pocsolya csillogó buborékjait összegyűjteni, hogy ezzel kápráztassák el az embereket. Ahhoz, hogy a tudományt, a tudományos megközelítések eredményeit mindenki számára elérhetővé tegyünk, nem használhatók a science fiction, az ufológia, illetve általában a bulvársajtó termékei forrásként. Még akkor sem, ha az utóbbi évtizedekben ennek az „az új áldisziplinatorikus területnek”, mai megközelítéssel paranormális tudománynak a korlátok nélküli burjánzása valósággal eltorlaszolja a megbízható információknak a széles olvasói közönséghez való eljutását.

Hadd említsük itt a csillagászzal leginkább összefüggő témakört, az ufológiát (annál is inkább, mivel választott témakörünkre, a dogon mitológiára éppen erről az oldalról irányul torzító tükör). Szinte laikus emberként tehetjük fel a kérdést, miért lehetséges, hogy az – egyébként soha el nem érhető – UFO-k mindig a semmibe tűnnek, amikor olyan szakember tűnik fel, aki valamit mérni vagy vizsgálni akarna rajtuk? Jóllehet, nem kétséges, éppen a csillagász örülne a legnagyobb mértékben, ha egy ilyen tárgyat megvizsgálhatna, sugárzását, pályáját mérhetné. És ha az UFO-kat értelmes lények építették, felfoghatatlan, miért nem kísérlik meg, hogy kapcsolatba kerüljenek velünk?

De mindennek a történeti vetületét is megtapasztalhatjuk. Ismerjük a feltevést, a világűrből érkezett egykori látogatók, amint azt Däniken állítja, sok nyomot hagytak hátra a dél-amerikai óriás leszállóhelyektől kezdve egészen azokon a falakon található rajzokig, amelyeket a piramisok mélyén leltek. Az általa megfogalmazott vagy más ufológusok műveiben fellelhető állításokat számba véve az a meglepő, hogy a világűrből érkezett látogatók tényét éppen ilyen primitív, magas szintű technikát nem igénylő dolgokkal kapcsolatban igyekeznek bizonyítani. Ha valamelyik piramisban egy chipet vagy akár csak egy diódát találunk, nyugodtan állíthatunk, igen OK voltak itt! De az ilyen földönkívüliek által megvalósított látogatások bizonyítékaul emberekhez hasonló ábrázolásokat keresni – mint ahogy azt egyesek teszik – teljesen elhibázott dolognak tűnik. Hiszen annak a valószínűsége, hogy valahol egy másik bolygón, legyen az a Naprendszerünkben vagy valahol távol a világűr-

ben, éppen olyan élőlények fejlődjenek ki, mint itt a Földön: kétlábúak, kétkezők, minden végtagjukon öt ujjal, egy fejjel megkoronázva, ennek a valószínűsége gyakorlatilag a nullával egyenlő.

Ide tartozik a húszas években felfedezett rádióhullámok rejtélye, amelyeket D. A. Lunan 1975-ben mint földön kívüli üzenetet fejtett meg.¹ Amikor a jeleket egy olyan koordináta-rendszerben ábrázolta, amelyben az időközök másodpercben voltak rögzítve, olyan képet kapott, amelyből a Bootes csillagkép volt kiolvasható, még hozzá olyan konstellációban, amilyenben 12 600 évvel ezelőtt volt látható a földről. Lunan értelmezése szerint akkoriban egy űrszonda keringett a Föld körül, hogy távoli világokról adjon hírt nekünk! Nos, csak egyetlen kérdés maradt megválaszolatlanul: Honnan tudták a Bootes csillagkép lakói 12 600 évvel ezelőtt, hogy a 20. században mi itt a Földön másodpercben fogjuk az időt mérni, és mekkora ennek az értéke?

De az ilyen és hasonló paranormális valóságmegközelítési kísérletek nemcsak a mi századunk szülöttei. Kezdetől végigkísérik az emberi műveltséget – lásd például az asztrológiát –, és mindig az aktuális ismeret-szinthez igazodnak. Ezért mindig korszerűnek tűnnek. De olykor a komoly tudományban is felbukkannak! Említsünk itt erre is példát.

Századunk első felében az asztrofizika néhány jeles képviselője a legmodernebb műszerekkel a normálistól eltérő jelenségeket fedezett fel néhány csillag színekében.² Megmagyarázhatatlan emissziós vonalakat találtak a színekben. A szakfolyóiratokban folyó több éves vita után egy fiatal kezdő csillagász jött rá arra, hogy ezek a titokzatos vonalak mindig akkor jelentek meg, amikor a megfigyelő pipázott, és a gyufát elővigyázatlanul használta a műszer közelében.

A következőkben mi is egy ilyen kérdést vizsgálunk meg, amelynek tiszta forrása a tudományok belterületén található meg, de tudatlan kezek a képet erősen összezavarták. A kérdésben illetékes diszciplína az etnológia, amely az általunk tollhegyre tűzött különleges jelenség-, illetve témakör kapcsán sajátos elágazást mutat a csillagászat irányában. Az egymástól távol eső tudományok határterületei gyakran azok a melegágyak, ahol pompás paranormális virágok teremnek. Így termettek ilyen „pompás virágok” egy afrikai törzsi (!) kultúra körében összegyűjtött néprajzi, illetve népi kozmogóniai ismeretek kapcsán is, hiszen a gyűjtést-közreadást végző etnológusok nem voltak csillagászok (eredményeiket egyébként sem különösebben szándékoztak a modern csillagászat fényénél megvizsgálni), illetve a csillagászok pedig csak saját ismereteiket tudták felajánlani, a néprajzi diszciplína területen járatlanok voltak.

¹ *Spaceflight*, Vol. 15., 122. old.

² R. F. Wing et al: Potassium flares, *Publ. of the Astr. Soc. of the Pacific*, 1967, vol. 79.

Minthogy a szemügyre vett tények rendkívüliek voltak, a paranormális tudományok művelői sürgősen hozzátették a magukét, amit aztán az újságírók világszerte elterjesztettek.

Egy észak-nyugat–afrikai népről van szó, a dogonokról, akik sajátos, megmagyarázhatatlannak tűnő csillagászati ismeretekkel rendelkeznek, többek között a Sirius rendszeréről. E probléma „normális” tárgyalásának szenteljük a következő oldalakat.

A szerző

TARTALOM

Tudomány, áltudomány?	7
Tartalom	11
A dogon kozmogóniáról előljáróban	17
<i>Első intermezzo</i>	
Amit a lexikonok mondanak	21
Történelem és kultúra	23
Mitológia	27
<i>Második intermezzo</i>	
Csokonai a Siriusról	33
Csillagászat	36
A bárka	36
Az ősrobbanás és a spirál szerkezet	41
A csillagok	44
A bolygók	47
Az állócsillagok	65
A Nap és a Hold	66
A Sirius-rendszer	67
Földön kívülről származó ismeretek?	76
Az 1893-as napfogyatkozás	86
<i>Harmadik intermezzo</i>	
Részlet Nicolaie Coculescu napfogyatkozási beszámolójából	89
Összefoglalás	90
Dogon kifejezések magyarázata	92
Bibliográfia	95

FÜGGELÉK

Szerkesztői bevezető (B. Sz.)	139
Montserrat Palau Marti: A teremtképzet változatai	142
Katona Imre – Ecsedi Csaba: Dogon teremtképzés	149
Bodrogi Tibor: Dogon (művészet)	150
Germaine Dierterlen: Amma Boy	156
Jelena Kotljár: Dogon mitológia	162
Jean Laude: Dogon eredetmítosz és a mande népek művészete	165
Nemere István: A dogon mitológia rejtélyei	173
Biernaczky Szilárd: Dogon bibliográfia	178

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A <i>põ pilu</i> különböző <i>bummõ</i> -i	25
2. ábra: A <i>põ pilu</i> -nak <i>yala</i> (A), <i>tõnu</i> (B) és <i>tõy</i> (C) ábrázolása	26
3. ábra: Az Amma által teremtetett világtojás	27
4. ábra: Amma első világtojásának <i>yala</i> -ja	28
5. ábra: A 7 lengőmozgás a <i>põ pilu</i> belsejében	29
6. ábra: A második világ teremtese a <i>põ pilu</i> rezgései által	29
7. ábra: A/ Mindezeket a dolgokat zárta Amma a második teremtés után magába, B/ Amma magába záródva a világot figyeli, C/ Amma az Orion négyszögében	31
8. Négy <i>sirige</i> maszk	35
9. ábra: A bárka által leszálláskor kavart szélvihar <i>tõnu</i> ábrázolása	36
10. ábra: A/ Ogo bárkája fadobként ábrázolva, B/ Ogo bárkája, kö- zépen a rókával, a szélén az elrabolt gabona szemekkel	37
11. ábra: Nommo első bárkájának rekonstrukciója	38
12. ábra: A/ Az <i>ĩ</i> játék. B/ Nommo bárkája a bambarák szerint	39
13. ábra: A bárka mint <i>tazu</i> kosár	39
14. ábra: Nommo bal sarujának <i>tõnu</i> -ja két (A és B) változatban	40
15. ábra: A második világtojás <i>yala</i> -ja	42
16. ábra: A nőnemű <i>põ pilu</i> <i>tõnu</i> -ja	42
17. ábra: A világot mozgató nőnemű <i>põ pilu</i> . Rajz egy szentély ajtáján	43
18. ábra: A világnyárs, magyarázó ábra	45
19. ábra: Az égi vérpályák és a hozzá rendelt szervek	46
20. ábra: A bolygók. A/ Vénusz <i>obya</i> , első pozícióban, B/ A Mars <i>tõnu</i> -ja, C/ A jupiter <i>tõnu</i> -ja, D/ A Tejút halo-jelenséges csillaga, E/ A Vénusz hat pozíciója	48
21. ábra: A dogonok néhány csillagának azonosítása, csillagtérkép	65
22. ábra: A Plejádok <i>yala</i> , <i>tõnu</i> és <i>tõy</i> ábrázolása	66
23. ábra: A Nap és a Szíriusz együttállása	67
24. ábra: Az ikrek szétválasztásának a <i>tõnu</i> -ja	68
25. ábra: A megghiúsult házasság, <i>tõnu</i>	69
26. ábra: A <i>põ tolo</i> , illetve azok a dolgok, amelyeket Amma az <i>emme ya tolo</i> -hoz küld, és amelyeket utóbbi Nommóhoz közvetít	71
27. ábra: Az <i>emme ya tolo</i> rendszer <i>tõnu</i> -ja	72
28. ábra: A csillagok mozgása a Szíriusz rendszerében. A <i>dyan tolo</i> , vagyis a susztercsillag <i>tõnu</i> -ja	73
29. ábra: A Sirius rendszere mint a „Nők világa” vagy a „Világ teteje és mélysége” <i>tõnu</i> (<i>nyān adunq tõnu, adunq dale tõnu</i>)	74

30. ábra: <i>Q nommo</i> (Nommo eredeti neve) és leány ikertestvére (jobb oldalt), <i>nommo titiyayne</i> ábrázolása hal alakban	76
31. ábra: Dogon faszobor, az égből jött Nommo ikerpár (balra férfi, jobbra női ábrázolása)	77
32. ábra: Ogo és egy vízi rovar bárkájának alászállása a földre	78
33. ábra: Amma megteremti a világot a <i>põ pilu</i> belsejében	79
34. ábra: A <i>põ tolo</i> pályája a Sirius körül	83
35. ábra: A tanulmányban érintett fontosabb földrajzi helyek és Északnyugat-Afrika dogonokkal szomszédos néptörzseinek elhelyezkedése	84

Képek jegyzéke

1. Udvar Sanga településen	49
2. <i>Togu na</i> a síkságon, Bandiagara településtől délre	50
3. Sziklafestmények a Szongo menedékhelynél	52
4. Tároló a sziklafalak árnyékában	54
5. <i>Ginna</i> (családi ház)	55
6. Gabonátároló egy felékesített asszonnyal	56
7. A hagyma zöld részét az asszonyok összeaprítják, és golyócskát formáznak belőle, amely táplálékkul szolgál	57
8. Fiatal dogon anya	58
9. Az Ogol-beli dogonok áldozatot mutatnak be	59
10. A szertartás egy másik pillanata	60
11. Tánc közben a dogonok különböző maszkokat viselnek	61
12. A világ teremtését megjelenítő hatalmas <i>sirige</i> maszkok előtt a lotaringiai keresztire emlékeztető <i>kanaga</i> -maszkok viselői	62
13. <i>Kanaga</i> -maszkosok csoportja, háttérben egy <i>sirige</i> maszk	63
14. Kauri-maszkos hatalmas gólyalábakon: a gólyalábak festése a dogon mitológia képzeteire utal	64

(*M. Griaule: Masques Dogons, 1938*)

15. Maszktánc a halottak teraszán	99
16. Banani település látképe	100
17. Dogon férfitípusok: a) Ambara Sangából, b) Apillene Jugóból, c) Ambibé Babadyi Sangából	101
18. Dogon női típusok: fiatal lányok a Bandiagara-sziklafalak vidékéről	102
19. Dogon építészet: férfiak találkozó helye, vagyis <i>togu na</i> (<i>fent</i>), nagy (családi) ház, vagyis <i>ginna</i> Sangában (<i>lent</i>)	103
20. A maszkok elkészítése Sangában: a <i>sirige</i> és a <i>kanaga</i> maszk	

kifaragása (<i>fent</i>), a <i>kanaga</i> maszk kifaragása (<i>lent</i>)	104
21. <i>Gomtogo</i> maszk (Jugo-Dogoru település)	105
22. <i>Albarga</i> maszk (Jugo-Pilu település)	106
23. <i>Samana</i> maszk (Sanga település)	107
24. <i>Singe</i> maszk (Ireli település)	108
25. Dogon maszkváltozatok: a dobos maszkja (Sanga település) (<i>fent</i>), a fulbe asszony maszkja (Ireli település) (<i>lent</i>)	109
26. Dogon férfi közösség: férfiak találkozó helye (Ibi település) (<i>fent</i>), férfiak találkozó helye a közösségi tér közepén (Jugo-Na település) (<i>lent</i>)	110
27. Maszk-ábrázolások: a) <i>Kanaga</i> maszk dombor ábrázolása vá- lyogfalán, b) családi ház fala (Bara település), c) totemisztikus szentély homlokzata, d) a kígyó jele Jugo-Dogoru közösségi házában	111
28. Kutyaáldozat: az áldozatot agyonütik (<i>fent</i>), az áldozatot bemu- tató személy feldarabolja az állatot (<i>lent</i>)	112
29. Ünnepi készülődés: sörös edények a <i>Dama</i> (halotti) szertar- tás idején megrendezett nagy ivászatokhoz (<i>fent</i>), a sör elkészítése (<i>lent</i>)	113
30. A <i>Dama</i> szertartás megrendezése (első nap): a maszkok érke- zése a második nagy tánc helyszínére (<i>fent</i>), érkezés a harmadik tánc helyszínére (<i>lent</i>)	114
31. Dogon maszktáncok: a maszkok érkezése (Felső-Ogol tele- pülés) (<i>fent</i>), tánc a közösségi téren (Alsó-Ogol település) (középen és <i>lent</i>)	115
(M. Griaule: <i>Jeux Dogons</i> , 1938)	
32. Gyermek és fiatalok Jugo-Piluban	116
33. A köles morzsolása csavaróeszközzel (Nangala település)	117
34. Fejviselet kölesszárból (Gongo település)	117
35. Felkészülés a felnőtt korra: tánc gyászünnepe (fiúgyerme- kek gyakorlása Gogoli településen) (<i>fent</i>), pásztortánc (kamaszfiúk gyakorlása Sangában) (<i>lent</i>)	118
36. Női maszkosok: asszonyok tánca (Jendumman Ato település) (<i>fent</i>), levélből készült maszkok tánca (Jendumman Ato település) (<i>lent</i>)	119
37. Gyerekjátékok: tevejáték (Szanga település) (<i>balra</i>), „madárláb” körformálás (Sanga település) (<i>jobbra</i>)	120
(M. Griaule: <i>Dieu d'eau</i> , 1948)	
38. Ogotommeli, Griaule adatközlője, a dogon filozófia jeles ismerője	121
39. Dogon lány Nommo-díszítésekkel	122

40. Dogon fejedők 123
 41. A Binu Sangabilu szentély a Dio-negyedben 123

(F. Di Dio: *Les Dogon*, n. d., 1956 után)

42. Életjelenetek: dobosok Sangából (*fent*), a hagon (főpap) kölesé-
 nek taposása (megtisztítása a pelyvától) (*lent*) 124
 43. Ünnepek: rituális tánc (*fent*), a *Dama* (gyászünnep) bejelentése (*lent*) 125

(M. Griaule – G. Dieterlen: *Le renard pâle*, 1965)

44. Aru település hagonjának a háza 126
 45. Lucifer a dogonoknál: *Vulpes pallides*, vagyis a sivatagi róka
 (*fent*), a Róka emlékére évente elvégzett áldozati szertartás a *Lebe*
 (ősök tiszteletére rendezett ünnepség sorozat) idején (*lent*) 127

(G. Chesi: *Die letzten Afrikaner*, 1977)

46. A dogonok minden épülete annak a szimbolikus kifejezőmód-
 nak a jegyeit viseli, amely a teremtésmítosssal függ össze 128
 47. A *togu na*, a férfiak találkozó helyek 129
 48. *Togu na* egy másik településről 130
 49. A silókat és a tárolókat sziklavájatokban építik fel 131
 50. Meredek sziklaomlás lábánál fekszik Irel, a dogonok egyik
 legjelentősebb települése 132
 51. A romokat nem takarítják el 134
 52. Kultikus dogon ház Bandiagara településtől délre 136

(Bodrogi: *Afrika művészete*, 1967)

53. Kanaga maszk (rajz) 151
 54. Nőalak (részlet), dogon stílus, Mali 152
 55. Nőalak, dogon stílus, Mali 152
 56/A és B. Dogon és tellem-dogon kétnemű figurák 153
 57. Maszk, dogon stílus, Mali 154
 58. Férfialak, dogon stílus, Mali 155

(Laude: *Fekete-Afrika művészete*, 1972)

59. Dogon Nommo felemelt karral 170
 60. Dogon Nommo felemelt karral 170
 61. Dogon ősök szobra: Aru fivére vállán 171
 62. Dogon egylábú Nommo 171
 63. Dogon faragott kupa 172

A DOGON KOZMOGÓNIÁRÓL ELŐLJÁRÓBAN

Oh, e népre, oh melly sűrű felhőt vonna
A szentség színével bemázolt babona!
Denevér babona! Bagoly vakbuzgóság!
Meddig lesz körmöd közt a mindenhatóság?
(Csokonai Vitéz Mihály: *Konstancinápoly*)

A csillagászat mindig olyan tudománynak számított, amely a kultúrák megszületése óta a szakmabelieken kívül igen széles körben érdekelte a mindennapok emberét is. Mindemellett már eleinte, az időszámítás előtti időkben, de azt követően is, a törzsi társadalmakban élő népek körében bizonyos tényleges csillagászati felismerések mellett – mégha azokat esetünkben a környezet, a világ megismerésével kapcsolatos folyamat részének tekintjük is –, elsősorban azok mitológiai vonatkozásai jutottak kifejezésre. Az etnológusok által a valóság felfedezése és megközelítése „normális útjának” tekintett mitikus kozmogóniák azonban újabb korokban igen jó táptalajt nyújtottak és nyújtanak az áltudományok számára, azaz napjaink divatos kifejezéssel elve az úgynevezett paranormális ismeretek felhalmozásához. Jóllehet, ha e primitív kozmogóniák valamelyikének értékelésére akarunk vállalkozni, szigorúan külön kell választanunk a tudományos eredményeket a képzelgésektől, és nem szabad a science fiction, az ufológia vagy a bulvár zszurnalizmus területére tévednünk.

E tanulmány keretében is, amelyik a néprajzi és a csillagászati szakirodalomban oly sokat emlegetett dogonok kozmogóniájával kíván szembesülni, a diszciplinákat csak tiszta tudományként szabad megközelítenünk. Ez azért okozhat némi nehézséget, mert általában ritka az olyan kutató, aki két egymástól ilyen távol álló tudománykörben egyformán kellően jártas. Azonban jelen esetben szerencsés helyzet adódik, mivel a szerző, aki csillagász szakember, két olyan kiváló munkát talált³, amelyek áttanulmányozása után nyugodt lelkiismerettel kockáztatja meg azt, hogy az etnográfiai témakör kérdésfeltevéseit is számbavegye. (E témával kapcsolatos felvetéseimről egyébként első alkalommal a Berlin – Treptow-i Archenold csillagvizsgálóban számoltam be 1989-ben.⁴ Amiről tanulmányunkban pontosabban szó esik, az a

³ A dogonok csillagászati ismereteiről szóló irodalom két alapforrása: Griaule – Dieterlen 1950 és 1956. Mindig RP és SSS rövidítéssel idézzük. Az összes ábra e két munkából származik

⁴ Lásd: Guman 1989.

dogonok és néhány szomszédos északnyugat-afrikai törzs csillagászati ismereteit érinti. Talán meglepő, hogy éppen a dogonokat emeljük ki minden esetben e népek köréből. Kétségtelen tény, hogy mitológiájuk és a benne foglalt kozmogóniai mozzanatok igen fejlett rendszert alkotnak, amihez mindenképpen hozzájárul, hogy közösségi életükből lényegében hiányzik a politikai szervezet (főnökök), a társadalom életét a politikai hatalom gyakorlása nélkül, tekintélyvel alapuló módszerrel a papi réteg (*hogon*-ok) irányítja, így tehát a vallási képzetek fejlődésének körükben tág tere volt. Nem jelenti azonban ez azt – mint sokan vélik –, hogy ez a Szungyata egykori manding birodalmából elvándorolt nép más etnikai csoportoknál fel nem lelhető ismeretekkel rendelkezik, hanem éppen ellenkezőleg mitológiájuk, beleértve csillagászati ismereteiket is, szorosan kapcsolódik a szomszédos és távolabbi törzsek hasonló tudati megnyilvánulásaihoz. A tudományos vagy az úgynevezett ufológiai irodalomban azért szerepelnek mindig a dogonok központi helyen, ha a mande népek (bambara, malinke, gyula, szenufő, kurumba stb.) kozmogóniai képzeiteinek kérdése felmerül, mivel – hála két fáradhatatlan francia etnológus, Marcel Griaule és Germaine Dieterlen kutatásainak – e nép mitológiáját, a világról vallott elképzeléseit, szokásait ismerjük a legtúzetesebben.

Maga Marcel Griaule 1931-ben utazott először Észak-Nyugat-Afrikába, hogy ott – az akkori francia Szudán területén, a Niger kanyarulatától délre – a dogonok körében etnográfiai kutatásokat végezzen. Germaine Dieterlen és mások, mint Denise Paulme, Deborah Lifschitz, Michel Leiris vagy Solange de Ganay 1933-tól kezdve (maga Dieterlen 1936/1937-ben) csatlakoztak hozzá. Marcel Griaule mint a csoport vezetője, aki igen alaposan megtanulta a dogon nyelvet, bár megszakításokkal, de több mint egy évtizeden keresztül élt együtt e néptörzsszel. A második világháború miatt az expedíciónak a munkát hosszabb időre meg kellett szakítania, de utóbb tovább folytatták a megkezdett gyűjtőmunkát francia Szudánban.

A dogonok mítoszvilágára vonatkozó hatalmas gyűjtési anyagot – részben közös munkájuk eredményét – M. Griaule korai halála miatt végül is G. Dieterlen rendezte sajtó alá. Ennek első összefoglaló kötete – amely természetesen a kozmogóniai vonatkozású adatgyűjtést is tartalmazza – 1965-ben jelent meg *Le renard pâle* címen⁵ (a továbbiakban RP-ként idézve). Ebben részletesen és kimerítő bőséggel mutatják be a szerzők a dogon nép mitológiáját, a mítoszok, pontosabban a mítoszokban megjelenő istenek és szellem-lények vizuális-ikonikus megjelenítéseit, valamint a mitológiai rendszerben megbúvó csillagászati ismereteket. E munka forrásértékű, objektív adatgyűjteménynek tekinthető, ezért kiválóan felhasználható az általunk választott témakör vizsgálatának céljából. Hasonló fontosságú munka még, szintén e

⁵ A terjedelmes és igen kiterjedt gyűjtési adalékokra támaszkodó mű a dogonok mitológiájáról I. kötet jelzéssel látott napvilágot, de folytatása sosem jelent meg.

két szerző tollából egy korai dolgozatuk, *Un système soudanais de Sirius*⁶ (mindig SSS-ként idézve), amely 1950-ben jelent meg, és az első jeladás volt a dogonok sajátos csillagászati ismereteinek létezéséről.

A dogonokkal foglalkozó szakirodalomból – jelentős részben az expedíció tagjainak tollából – még számos más gyűjtési anyagot, tanulmányt vagy monográfiát (Paulme, Lyfchitz, Dieterlen, Ganay, Leiris, később Calame-Griaule, Zahan stb.) is ismerünk, de ezek témánkat gyakorlatilag nem érintik. A dogonok „csodálatos” ismereteiről számos munka és még több különböző nyelvű zsumalisztikai cikk jelent meg. Ezek részben minden szaktudást és komolyságot nélkülöző, némely esetben ufológiai jellegű írások⁷, másrészt viszont olyan csillagászok szakszerűnek tűnő hozzászólásai, amelyek etnográfiai ismeretek híján nem tudtak vagy nem tudnak a kérdésben kellő formában elmélyedni⁸. (Megítélésem szerint – egy fanatikus Marseille-i hajóskapitányt kivéve – a hozzászólók közül szinte senki sem vette kézbe az RP-t vagy az SSS-t. Mi több, egy több nyelvre lefordított vastag szakkönyv szerzője még azt is nyíltan bevallja, hogy egy szót sem ért franciául.)

Számunkra, ha a kérdéskörrel komolyan akarunk foglalkozni, használható alapforrásul csak az említett két munka szolgálhat. Ezek ugyanis azokat a képzeteket rögzítik, amikor a dogonok még nem voltak tudatában csillagászati ismereteik jelentőségének. A csillagászok részéről a kérdés lényegesen egyszerűbb. A Siriusról vagy más csillagászati kérdésekről szóló (történeti vagy ténybeli) ismeretek a szakirodalomban bőségesen és jól áttekinthető formában rendelkezésre állnak.

Afrikai tartózkodása alatt Griaule-t a dogon nép maga közé fogadta, a törzs vezetői közé választotta, a titkos ismeretekbe és szertartásokba bevezette. Amikor 1965-ben a nagy francia etnológus Franciaországban meghalt, a Sanga terület népei – ahogy arról Dieterlen tudósít⁹ – gyászoltárokat állított-

⁶ Bár az 1950-es évet megelőző időszakban már több tudományos közlemény (sőt könyv, lásd: Griaule művét, *Dieu d'eau. Entretiens avec Ogotomméli*, 1848, Paris, Editions du Chêne, 263 old.) jelent meg a „dogon filozófiáról”, a csillagászati ismereteket is magába foglaló mitológiai összefüggésekről magának Griaule-nak és Dieterlen-nek a tollából is ez az első publikáció.

⁷ Lásd például Temple 1976. Ismertetése: Pecker 1977. Lásd még Temple 1975. Legújabbban Elly Crystal képtelen elmélete szerint a dogonok egyiptomi eredete is felmerült az irodalomban (Crystal 2004). Eszerint a dogonok Líbián keresztül Egyiptomból jöttek, és onnan hozták a kultúrájukat is. Azonban ennek semmi nyomát sem találjuk.

⁸ Például McCrea 1973, valamint Pesch – Pesch 1977. Kimerítő csillagászati összefoglalással: Brecher 1979, Hermann 1981. Adams 1983 igen merész hasonlaltatást állítja, hogy az áltálunk is közölt 23. ábra nem más, mint a Sirius B fényképe, mivel hasonlít egy diafragmával készült Sirius felvételhez. Ezt cáfolja a Griaule – Dieterlen által 1950-ben közreadott dogon magyarázat és az ábra, ahol a színek egyértelműen mutatják, hogy a Siriusról és a Napról van szó. Hasonló logikával például még azt is mondhatjuk, hogy a dogonok az atomfizikát is ismerték, mivel az 5. ábra az atombomlás képéhez hasonlítható.

⁹ Griaule – Dieterlen 1965, 9. old.

tak fel, és megtartották a 40 napos gyással együtt járó nagy rituális halotti ünnepet, a *damat*.

A dogonoknak (és részben a szomszédos népeknek) a következőkben bemutatott csillagászati ismereteit elsősorban e két fáradhatatlan, évtizedeken át igen kezdetleges körülmények között tevékenykedő kutatónak köszönhetjük.

A következőkben röviden áttekintjük, amit a dogonok kultúrájáról és mitológiájáról a csillagászati kérdések tárgyalásához tudnunk kell, ezután sorra vesszük és megvizsgáljuk a dogonok mitológiájában felszínre kerülő kozmogóniai (csillagászati) ismereteket.

Első intermezzo

AMIT A LEXIKONOK MONDANAK

GRIAULE, Marcel (1898–1956)

1898. május 16-án született Aisy-sur-Armançonban (Yonne). Matematikai specializációjú középiskolába, majd politechnikai (vagyis mérnöki) főiskolára járt. Tanulmányait az első világháború megszakította, előbb a tüzérségnél szolgált, majd repülőalhadnagyként szerelt le. Részt vett 1920-ban Szíriában a törökök elleni harcokban. Utóbb tanulmányait az élő keleti nyelvek egyetemén folytatta, és ez meghatározó szerepet játszott későbbi pályafutásában. 1927-ben abesszin (etiópai) nyelvekből szerzett diplomát, majd rövidesen megszervezte a Dakar–Dzsibuti missziót (1931–1933), amelynek működése idején számos jelentős etnográfiai dokumentumot gyűjtött. Ő volt Franciaországban a helyszíni kutatásoknak, mégpedig az olyan terepmunka típus megteremtésének a kezdeményezője, amelyek lényege valamely kiválasztott nép hosszú idejű (több éves) folyamatos megfigyelése, és amely módot ad az adott helyszín elmélyült megismerésére, a kijelölt etnikai csoport életmódjának teljes körű feltárására. Figyelmét utóbb főleg a Bandiagara szikláitól a Niger folyó kanyarulata felé eső hegyoldalra, e különleges földrajzi környezetben élő dogon nép felé fordította, akiknek a világ szerkezetéről vallott nézeteit és vallási hiedelmeit igen részletesen tanulmányozta. 1942-től a Sorbonne egyetem első etnológiai tanszékének vezetője. A nemzetközi kapcsolatok fáradhatatlan szervezője, az Union française tanácsosa annak 1946-os megalakulásától kezdve. Korai halála (1956) ellenére jelentős munkásságot hagyott maga után. Könyvei és tanulmányai közül számos mű ma is alapforrássul szolgál adott témák kutatása során. (Publikációinak dogon vonatkozású listáját lásd a függelékben megtalálható bibliográfiában.)

DIETERLEN, Germaine (1903–1999)

(Valleraugue 1903) francia etnológusnő. 1936/1937-től Marcel Griaule munkatársa a különféle terepmunkákon. 1950-től a CNRS munkatársa, utóbb kutatási igazgató, egyúttal tanulmányi igazgató az *École pratique des hautes études* főiskolán, ahol a fekete-afrikai (dogon, bambara, malinke, bozo, fulbe stb.) hagyományos vallások témakörében adott elő. Írásainak jelentős része is ebből a témakörből kerül ki. De a szudáni (főleg a dogon és a bambara) szimbolikus írásrendszereket is tanulmányozta. Számos alkalom-

mal tartózkodott Afrikában, főleg Máliban. (Dogon vonatkozású publikációinak listáját lásd a függelékben elhelyezett bibliográfiában.) A Marcel Griaule és saját tanulmányai alapján összeállított alpmű (*Le Renard pâle* – A sivatagi róka, 1965) a dogon kozmogóniai hiedelmek összefoglalása. Jean Rouch-al együttműködve készített egy sorozat nagyjelentőségű etnográfiai filmfelvételt (több száz órnyi anyagból egy hétszer kétórnyi összeállítás készült) a 60 évenként 7 éven át megtartandó dogon *sigui* ceremóniáról (1967–1974).

TÖRTÉNELEM ÉS KULTÚRA

A dogonok jelenleg Máliban élnek, a Niger folyó kanyarulatától délre, Timbuktuól délkeletre. Területük a Bandiagara szikláihoz kötődik. A törzs egyes csoportjainak a déli határa átnyúlik Felső Volta (ma Burkina Faso) vidékére. Számuk (a 20–30 évvel ezelőtti bizonytalan adatok alapján) mintegy negyedmillió. Északra tőlük a Niger túlsó partján az ugyancsak mande csoportba tartozó bozo nép él, délnyugatra a mande csoport egyik-másik meghatározó népe, a bambarák, akikkel szoros kapcsolatban állnak. A dogonok azonban valaha nem e vidéken éltek, hagyományaik szerint a Niger felső folyása mellől, Bamako környékéről származnak. Valószínűleg a 10. és a 13. század közötti időkben váltak le a mande népcsoportról, és nyugatról keletre elindulva vándoroltak be erre a területre, feltételezhetően és a bambarákhoz hasonlóan az iszlám hatása elől menekülve.

Nem szakították meg azonban kapcsolatukat a nyugati törzsekkel. Minden hetedik évben ünnepi körülmények között megtartott összejövetelt tartanak, amelyen Észak-Nyugat-Afrika mande eredetű törzsei találkoznak. A RP-ban Germaine Dieterlen a következőképpen számol be erről¹⁰:

„Au cours de cette cérémonie, qui dure cinq jours... les généalogistes... recitent... le mythe de la création du monde par le verbe d'un Dieu unique, les généalogies mythiques, puis les généalogies historiques... des familles – au nombre de 30 – alliées... A ces familles – au nombre de 30 – sont rattachés non seulement tous les groupes de langue mandingue, malinké, dyoula, ou kassonkhé, mais encore la plupart des population du Sénégal, du Soudan, de la Côte-d'Ivoire, du Togo, du Ghana etc.”

(E ceremónia folyamán, amely öt napig tartott, a genealógusok felelevenítették a teremtés mítoszát az egyetlen isten szavai segítségével, a mitikus leszármaztatásokat, továbbá a szövetséges nemzetségek – amelyeknek a száma 30 – történelmi leszármaztatását (genealógiáját)... Ezekbe a nemzetségekbe – amelyeknek a száma 30 – nemcsak az összes manding, malinke, gyula, kassonke nyelvcsoporthoz tartozók, hanem azokhoz Szenegál, Szudán, Elefántcsontpart, Togo, Ghana és még más vidékek népességének nagy része is csatlakozott.)

Itt természetesen Francia Szudán azon vidékeiről van szó, amelyek nagyobb részt a Niger felső folyása mentén helyezkednek el.

E sorokat szó szerint idéztem, minthogy, amint azt később látni fogjuk, nagy jelentőséggel bírnak. Azt mutatják, hogy a dogonok nem egy egyedülálló, elszigetelt néptörzset alkotnak, hanem igen régi kapcsolatok fűzik a

¹⁰ Griaule – Dieterlen 1965, 15. old.

nyelvcsaládjukba tartozó etnikumokhoz, vagyis a szomszédos és távolabbi kultúrákhoz¹¹.

A dogonok több dialektust beszélnek, de van egy közös rituális (vagyis titkos) nyelvük, a *sigi*, amelyet a fiúk felavatásuk idején tanulnak meg. Ezt a nyelvet használják a vallási szertartások alkalmával, a mitikus elbeszélésekben és a gyászszertartások folyamán. Vályogtéglából épült házakból álló falvakban élnek. A gabonatárak és a kutak közös tulajdonban vannak.

Minden lehetséges helyen vetnek gabonát, a hegyes vidékeken is, a lapos sziklás részekben vagy a mesterséges teraszokon.

A mezőgazdasági évet október közepén kezdik a köles aratásával, és 12 egyenként többnyire 30 napos hónapra osztják. Egyes helyeken köles mellett rizst is termesztene. Évente többször is aratnak. A legfontosabb gabonanövény a köles egyik fajtája, a *Digitaria exilis*, amelyet *põ pilu*-nak (szó szerint fehér kölesnek) neveznek. A *põ*, tehát köles művelése rituális szokásokkal kapcsolódik össze. A földművelés mellett az állattenyésztést (szarvasmarha) is ismerik. A csordákat többnyire a dogonoktól északra élő nomád nép, a fulbék legeltetik, messze nyugatra, a Szahara déli határterületeire, néha egészen a tenger partvidékéig elhajtván az állatokat. Bérüket természetben kapják a csorda szaporulatából és termékeiből.

Társadalmi tagozódásuk: család, nagycsalád, olykor több mint száz taggal. Két-három nagycsalád alkot egy falut, ezenfelül van a törzs. A *hogan* a legmagasabb papi méltóság, ő *Amma* isten földi képviselője.

A fiúgyermeket circumcisióval (körülmetelés), a lányokat az excisió (a clitoris megmetszése) útján avatják felnőtté.

Hitük szerint az ember több alkotórészből tevődik össze:

1. Testből.
2. Négy testi lélekből, két fiú-lány ikerpárból, azaz egy jó és egy rossz testvérpárból.
3. A nemiség négy lelkéből, az előbbi felosztáshoz hasonlóan.
4. Az életeréből, amely a véráramlással kering a testben, és amely az utódokra átöröklődik.
5. És végül az alapelemekből, amelyeket nyolc gabonaszem képvisel, négy-négy szem mindkét kulcscsont melletti mélyedésben. Ezeket mint két gabonátarat veszik figyelembe. (Az ugyancsak a Niger mellett élő, szomszédos bozo törzsnél a nyolc gabonafajta helyett nyolc halfajta található.)

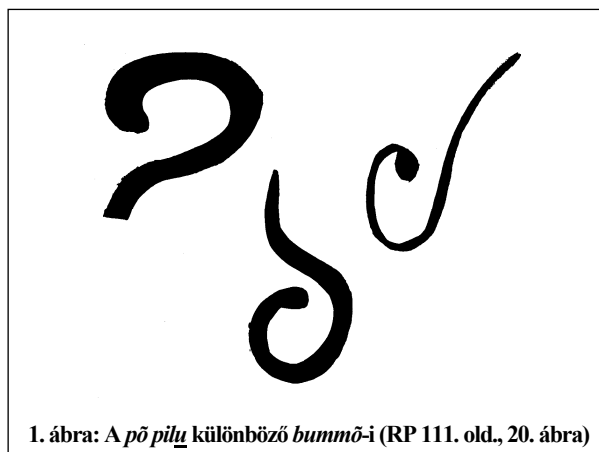
Hitük szerint az embrió halként úszik az anyaméhben, és csak a születés alkalmával kap nevet, és változik emberré.

¹¹ Baumann 1975 is megemlíti ezt (1. köt., 380.old.): „So bildet etwa die westsudanesische Ober-Niger-Provinz einen Kulturraum, der durch die historisch-mythische enge Verflechtung der Mande-Staaten mit den Dogon ein Art Völker-Konföderation entspricht.” (A nyugat-szudáni Felső-Niger vidék olyan kultúrakörzetnek számít, amely a mande államok és a dogonok között létrejött szoros történelmi-mitikus összefonódás következtében egyfajta népi konföderációt alkot.)

Fontos még az „írásról” is szólni, mivel e kérdéskör pontos ismeretének a hiánya téves következtetésekre vezetett. Voltaképpen a dogonoknak nincs igazi írásuk: minden dolog vagy fogalom ábrázolása szimbólumokkal történik. Azonban ez a jelképrendszer nagyon gazdag és sokoldalú, így mindent ki tudnak vele fejezni. Ez a rendszer végső soron a mitológiából származik, és rendkívül árnyalt. Az égtájakhoz képest elfoglalt helyzet, minden vastagítás, vékonyítás, görbület stb. külön jelentőséggel bír. Azonban ezek a jelek gyakran több jelentésűek. Gondolataikat e néhány ezer szimbólum segítségével teszik láthatóvá. Ezeket a homokba, kövekre, falakra stb. rajzolva, emlékezet alapján adja át egyik generáció a másiknak. Bandiagara sziklabarlangjaiban az égi jeleket a mennyezetre, a földieket a padlózatra festik.

De ami az általunk felvetett témakört illeti, ebből a szempontból a legfontosabb az, hogy ezeknek a jeleknek négy osztálya van, azaz minden fogalomnak négy különböző formája létezik, amelyek a következők:

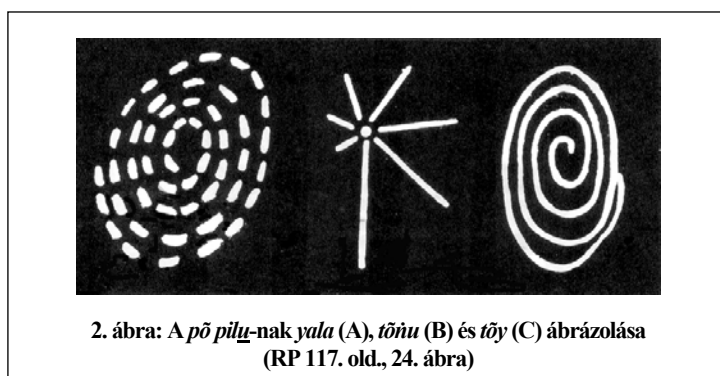
- a) a *bummō*, ez az, amit mi tulajdonképpen szimbólumnak nevezünk, vagyis az adott dolgok absztrakt ábrázolása,
- b) a *yala* megragadja valamely dolog legfontosabb alkotóelemeit,
- c) a *tōnu* sematikus ábrázolás, amely a jellegzetes pontok helyzetét adja meg,
- d) a *tōy* a lehető legnagyobb hasonlóságra törekvő kép.

1. ábra: A *pō pilu* különböző *bummō*-i (RP 111. old., 20. ábra)

Így tehát ha egy dogon rajz van előttünk, fontos tudnunk, melyik fajta ábrázolásról van szó. A mellékelt ábrákon ezt jól megfigyelhetjük. Az 1. ábrán a *pō pilu* – ami a legfontosabb gabonaféle, de ugyanakkor az egész világ őscsirája – három *bummō*-ját látjuk. Ezen észrevehetjük, miként vastagszik a jel, amint újabb és újabb dolgoktól lesz terhes. A 2. ábra a *pō pilu* ábrázolása

yala, *tõnu* és *tõy* alakban. Ez az egyik legfontosabb ábra, amelyről később még részletesen szó lesz. Most csak azt figyeljük meg, hogy milyen különbözőképpen ábrázolnak valamit a dogonok, ha a tartalmat, a struktúrát vagy a külső kinézetet akarják megmutatni.

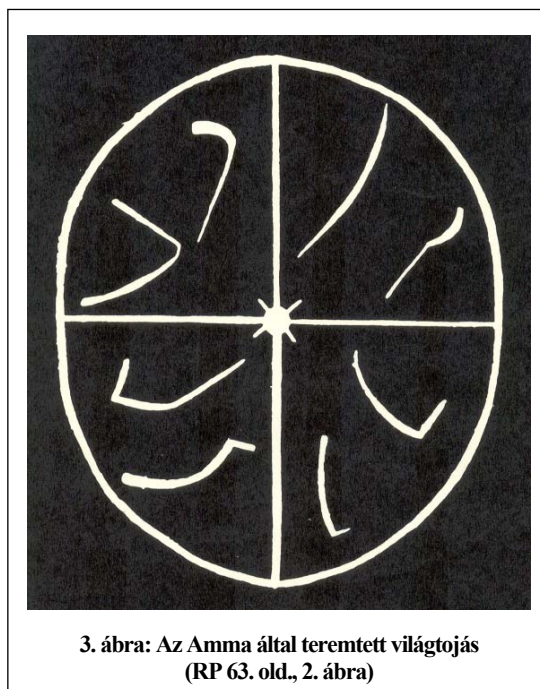

Röviden ennyi az, amit a dogon kultúráról mindenképpen tudnunk kell ahhoz, hogy a csillagászati kérdésekben el tudjunk igazodni.

MITOLÓGIA

A dogonok mitológiája, amely ugyan sok rokon vonást mutat a már említett szomszéd népek mitikus képzeivel, kétségkívül igen fejlett rendszert alkot. Fő összetevőinek alapjául nyilvánvalóan a földi élet jelenségeire, kérdőjeleire adott válaszok szolgálnak. Mint annyi más nép, a dogonok is magyarázatot keresnek a Föld, a növények, az állatok és az ember keletkezésére. Ez a mitológiai rendszer akár monoteistának is tekinthető, hiszen abban egyetlen teremtő isten, Amma jelenik meg.

Kezdetben semmi sem volt, csak Amma, aki négy kulcscsontból egy zárt tojáshoz hasonló képződményt teremtett. A négy alkotórész jelentette a négy fő elemet: a vizet, a levegőt, a tüzet és a földet, amelyek az egész világ jövőjét magukban rejtették. A 3. ábrán úgy látjuk ezt a teremtési aktust, ahogy azt egy *hogon* (dogon főpap) a homokba rajzolta.¹²

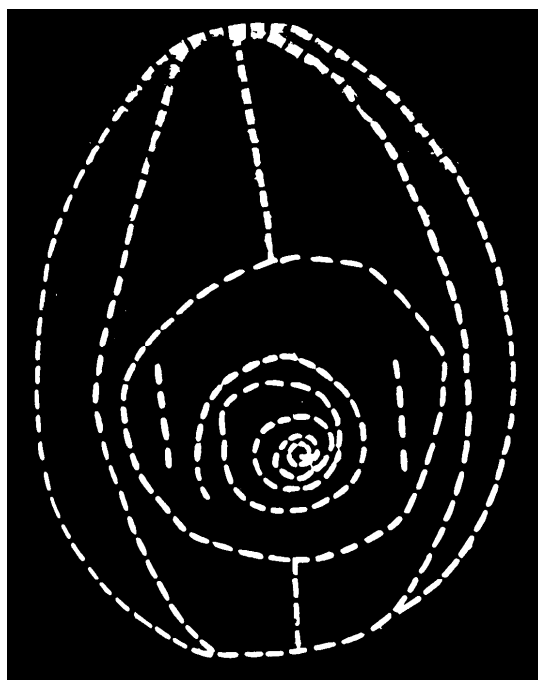

¹² A bambara változat szerint: Eleinte hőség, mozdulatlanság és csend volt. Egy nem hallható hang, *yo*, mozgás által teremtette meg a világot. (Baumann 1975, 2. köt., 482. old.)

Ehhez a nyolc szimbólumhoz még további 256 járult, amelyek valamenynyien egy tokba voltak bezárva, és amelyek 22 kategóriát – mindegyikben 12 szimbólummal – alkottak. Amikor ezek a bárkában, amit Amma isten indított útnak égi székhelyéről, a Földre jutottak, adták az egész, több ezer szimbólumból álló jelírást. Ez a 264 szimbólum mindegyike 22 ikerjelre bomlott, így összesen 11 616 jelre, amelyeket minden *hogan*-nak ismernie kellett.

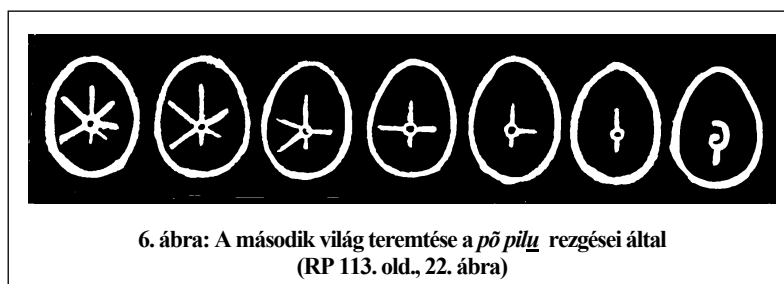
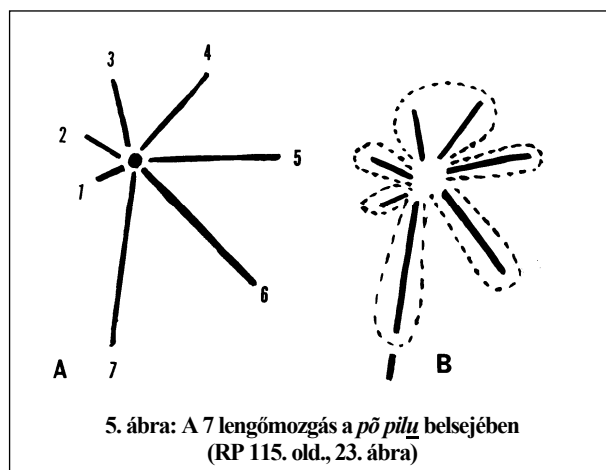
Amma első alkotása balul ütött ki. Nyálából és excrementumából egy kis magot alkotott, a *señe na* fa (*Acacia alba*) magvát. Ebből a kis magból alakította ki Amma az első világot. De minthogy ez a fa nem volt haszonnövény, a kulcsontok zárva maradtak, és ez a teremtés, amelyről nem sokat tudunk, megsemmisült.

A második kísérlet megkezdésekor Amma egy jobb világot akart teremteni. Ezért a *põ* magját alkotta meg, egy egészen kicsiny köles magot, amely a leghasznosabb, minthogy a legfontosabb gabonafajtáról volt szó. A teremtésnek ezt a szakaszát a 4. ábrán látjuk. Itt minden kis vonalnak és pontnak megvan a maga jelentése. Ezek a jelek – amelyek később az emberek és környezetük megteremtéséhez szükségesek – mind egy szigorú számmisztika szerint kerülnek elrendezésre.

4. ábra: Amma első világtozásának *yala*-ja
(RP 96. old., 15. ábra)

A teremtés Amma hét szent szavával folytatódott, amelyek a *põ pilu* $\curvearrowright$ -t hét növekvő lengőmozgásba hozták, és minthogy közben mindegyik elfordult, a végpontok összekötésével egy spirális rajzolódott ki. A hét lengőmozgás a hét legfontosabb gabonaszemet jelképezte, de egyidejűleg a férfi és női jelleg jeleit (3 + 4) és így a ősméhlepény csíráját is (5. és 6. ábra). Amikor Amma kulcscsontjai megnyíltak, megjelent az első 8 jel (7 + *põ pilu*), amelyek Amma szemei voltak. Világosság lett. Ebben a második teremtésben lépett ki az őstojásból a mindent magába foglaló *põ pilu*, amelynek nevét az ember csak a legszentebb pillanatokban ejtheti ki. Ezért csak úgy említik, „a legkisebb dolog a világon”.

A kezdetekre vonatkozó elképzelést ezért igyekeztünk részletesebben ábrázolni a dogon mitológia jelenlegi ismertetése során, hogy a spirálforma létrejöttét és fontosságát megmutassuk, mivel az később a népcsoport kozmogóniájának elemzése során ugyancsak fontos szerephez jut. A RP-ban a szerzők a továbbiakban minden jelet, minden szimbólumot, minden eseményt részletesen megmagyaráznak és kommentálnak. Azonban ezek leg-

többször nem érintik az általunk felvetett csillagászati kérdéskört, úgyhogy a következőkben azoknak csak rövid összefoglalását adjuk.

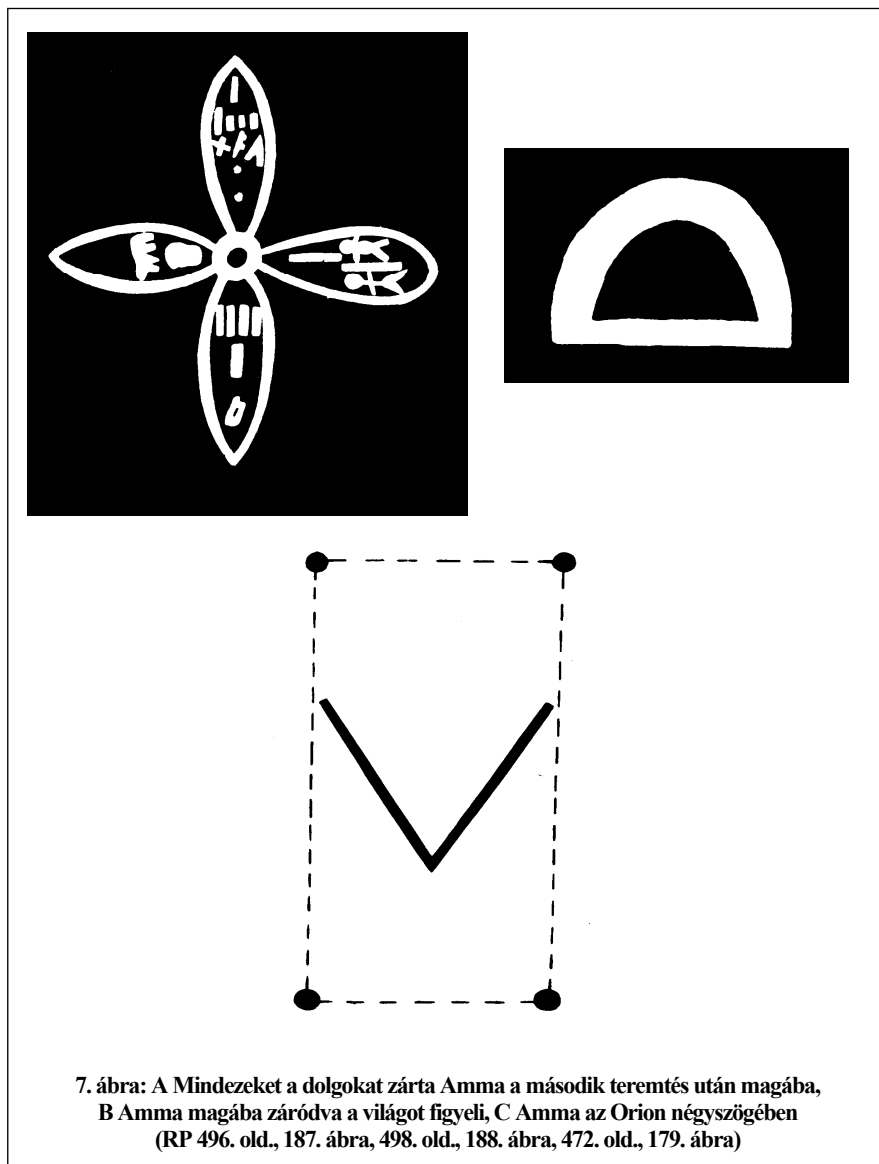
Amikor Amma igéjével ezt a nagyon kicsiny dolgot megteremtette, amely mint láttuk, a világotásban rezgésbe jött, két méhlepény keletkezett, mindegyikben egy fiú-lány ikerpár, azaz négy *nommo*, az egyik jó tulajdonságokkal, a másik rosszakkal. Az utóbbi ikerpárból a fiút *ogo*-nak, a nővérét *yasigi*-nak hívták. A másik jó ikerpárból a fiút *nommo*-nak, leánytestvérét *nommo titiyayne*-nek nevezték. Ennek az utóbbi ikerpárnak a fiú tagját általában „A Nommo”-nak nevezik. A továbbiakban mi is csak Ogo és Nommo néven fogjuk e két fő alakot említeni.

Ogo türelmetlenül és engedetlenül, titokban elhagyta a még kifejeletlen világotást, hogy ő uralkodjon a teremtésben. Magával ragadta méhlepényének egy darabját, egyrészt azért, hogy e darabot bárkaként használja a Földre való leszálláshoz, másrészt annak a reményében, hogy szeretett nővérét, Jasigit is ily módon magával ragadja. Ebből az ellopott darabból keletkezett a Föld, amelyet Ogo feltűrt, hogy nővérét megtalálja. Ez volt a földművelés kezdete. De ezáltal vérfertőzést követett el, és a Földet meggyalázta. Amikor Ogo nem találta nővérét, visszatért, hogy elrabolja őt a világotásból. Amma azonban a többi *nommo* őrizetére bízta Jasigit, és amikor Ogo nem találta nővérét, ellopta az Amma által teremtett 8 gabonamagvat, és ismét leereszkedett a Földre, hogy azokat kicsiráztassa. De egy hangya, egy kivételével, amely kicsirázott, valamennyit ellopta. Minthogy a Földet Ogo vérfertőzése meggyalázta, így Amma teremtése meg lett zavarva. Annál is inkább, mint hogy Ogónak hiányzott az ikertestvére, és ezért az ő *nommo*-párosuk a teremtés szempontjából tökéletlennek számított. Büntetésül Amma Ogót *yurugu*-vá (sivatagi róka, *Vulpes pallides*, franciául: *renard pâle*) változtatta.

Hogy Ogo galád tettét helyrehozza, Amma feldarabolta a többi *nommot*, és szétszórta őket a földön, hogy megtisztítsa azt. Ezekből a darabokból lettek a fák. Ezután Amma összegyűjtötte a darabokat, és újra életre keltette *Nommot*. A másik gyalázattól mentes méhlepényből pedig egy újabb bárka készült. Ebbe beszállt a 4 később megteremtett ikerpár – a tiszta *nommok* testvérei, az emberek ősei –, és magukkal hozták minden fajta állat, növény, ásvány stb. csiráit. *Nommo* vezetésével leereszkedtek a földre a bárkával. A *nommok* feladata itt az volt, hogy ismét helyre állítsák a rendet. Ezért a bárkából tiszta földet szórtak ki, amivel a bemocskoltat lefedték.

Ezután ellátták minden szükséges dologgal a földet, majd pedig benépesítették azt. Csak a munkaeszközök hiányoztak. Valamely nagy esőzés során egy kovács *nommo* ereszkedett alá szerszámokkal és 16 féle, kalapács nyelvébe rejtett növénymaggal. Így kapták meg az emberek a még hiányzó növényeket, a tüzet, a nyilat és az íjat, a kést és számos más használati eszközt. Ez a kovács *nommo* volt a dogonok őse.

Miután a Föld benépesült, és mindennel el lett látva, Amma bezárta a kulcsfontokat, és a világ közepén foglalt helyet (az Orion csillagképben), a

négy világtáj keresztpontjában, szemeit a világra irányítva. Minden szükséges dolgot bezárt magába, azért, hogy amikor ezt a második teremtést esetleg tűz semmisíti meg, egy harmadik világot teremthessen. Most pedig mindek felett őröködik (lásd a 7. ábrát).¹³

¹³ A teremtés után háttérbe vonuló és csak az eredmény felett őröködő istent a vallástörténet *deus oziosus*-nak (henyélő istennek) nevezi. (A szerk.)

E rövid összefoglaló után ismét meg kell jegyeznünk, hogy az előbbieken ismertetett teremtmények egyáltalán nem önmagában álló hitvilág alapjául szolgálnak. A szomszédos és a távolabbi törzsek (például a bozo, a bambara vagy a malinke stb. népcsoportok) igen hasonló mitikus elképzelésekkel rendelkeznek. Náluk is megtaláljuk az ikerpárokat, a kulcsontokat, a világot, a gabonaszemek (folyók mentén halak) különböző fajtáit, a bárkát és még sok más egyéb mozzanatot. Egy másik dogon változatban egyébként Ogót nem rókává, hanem egy félig ember félig kígyó lényé változtatja Amma, amely hím-nős, és minden vizek felett uralkodik a Földön. Az említett összejöveteleken pedig, ahol a 30 család találkozik, a vezető főpapok (hoganok) irányításával közösen ápolják Amma isten kultuszát, beleértve az első ígéret és a világon legkisebb dolog 7 rezgését is.

És most vessünk végre egy pillantást a Niger folyó nagy kanyarulatában élő népek csillagászati ismereteire.

Második intermezzo

CSOKONAI A SIRIUSRÓL

Nyitányként álljon itt Csokonai *Anacreoni dalok* című ciklusa negyedik versének első versszaka a hozzá tartozó magyarázattal!

A hévség

*„Az égető kutyácska⁴
A zöld mezőt aszalta;
Miatta Flóra hímes
Virági haldokoltak,
Fonnyadtak a ligetek
Zöldségi megkonyúlva:
A föld egész határi
Alélva bágyadának.”*

„JEGYZÉSEK: ...⁴ Két csillag van az égen, különösen, kutya nevű, t.i. a kisebbik kutya és nagyobbik kutya. Az utolsónak pofáján van egy első nagyságú csillag, melynek neve kutyácska, vagy kutyó, Canicula, Sirius. Erről a kutyáról azt mesélik a poéták, hogy az Erigone (ki a szűz jegye, a nap útján) kutyája volt, a melly látván hogy Icarust a pásztorok megölték, és annak lánya Erigone bűvében felkötötte magát, a szánakozás miatt megdöglött; melly szíves hűségéért Jupiter ötet Erigonéval együtt, a csillagok közé helyeztette. Vid. Caroli Stephani Dictionar. Histor. Geogr. Poeticum. (Genevae, 1660. 4. pag. 573.) Mikor a nap július 21-dik napján az oroszlány jegybe lép, akkor kezd a nagy kutya csillagzatja a nappal együtt feljárni, másod vagy harmadnapra szembetűnképen feltetszeni. (A régi kalendáristák, csillagvizsgálók és mathematicusok észrevételek szerint felrakta ennek a csillagzatnak járását. Usserius. Vid. Jac. Userii Dissert. de Macedonus et Asianorum Anno Solari; cum Graecorum Astronomorum Parapegmante et Juliani Anni rationes accomodato. (Editia ad calcem Rationarii Temporum Pataviani, Vernaë, 1741. Fol. m.) pag. 84 et 95.) Ennek feljárásáról kezdik azokat a nyár közepén lévő száraz, tikkasztó és beteges napokat számlálni, a mellyeket a nagy kutyának pofáján lévő igen fényes canicula csillagtól caniculáris napoknak nevezünk. A caniculai idő nem oly beteges és dögletes ugyan nálunk, mint más forró Tartományokban, a miért Virgilius, Horatius és más déli poéták olly isszonyú nevekkal terhelik...”

És így idézi a továbbiakban Csokonai: Vergiliust négyszer, Horatiust kétszer, és további hat antik auktort is megemlít e témával kapcsolatban, idézeteit pedig Blancard orvosi lexikonával zárja (1777). Érdekes lett volna az idézeteket tovább folytatni, de sajnos a mai olvasók többnyire már nem értik a közölt latin szövegeket, amelyek közreadása abban az időben olyan természetes volt, minden fordítás és kommentár nélkül.

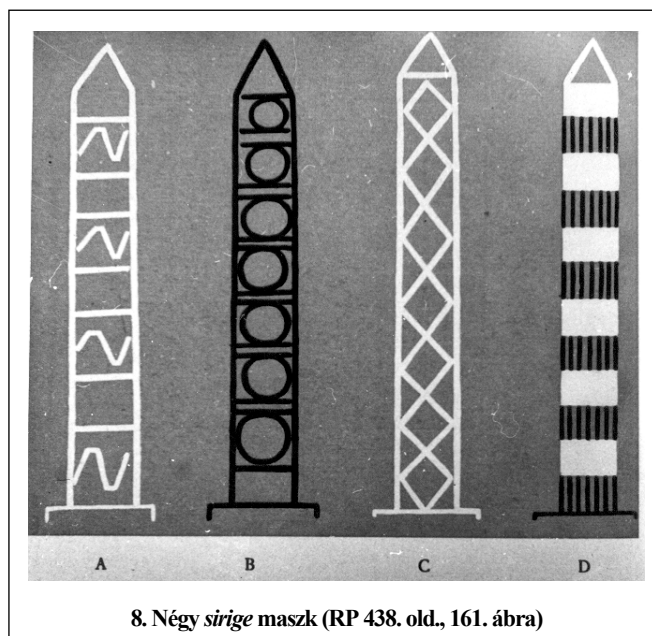
Csokonai e pár sorát, úgy tűnik, témánk kapcsán több szempontból is hasznos közölni. Először azért, mert minden bizonnyal ma sem vázolhatnánk jobban és tömörebben a Sirius antik mitológiai kapcsolatait. De megtalálhatjuk a szövegben a Sirius heliákus felkelésének szép leírását is, nem beszélve a kánikula szó magyarázatáról. Azonban Csokonai szövegének tanulmányozása mindemellett további haszonnal jár, nevezetesen azzal a fontos figyelemztetéssel, hogy ha hivatkozunk valamire, idézzünk pontosan, és nevezzük meg a forrást szabatosan. A továbbiakban „ezt a csokonai-elvet” szigorúan be fogjuk tartani.

CSILLAGÁSZAT

Egyes paranormális feltevések szerint a megmagyarázhatatlanul – gazdag vagy különleges ismeretekkel rendelkező – látszólag törzsi jellegű kultúrát a magukénak bíró népek csillagászati ismereteiket a világegyetem más tájairól érkező látogatóktól szereztek. Kezdjük ezért egy űrhajózási kérdéssel.

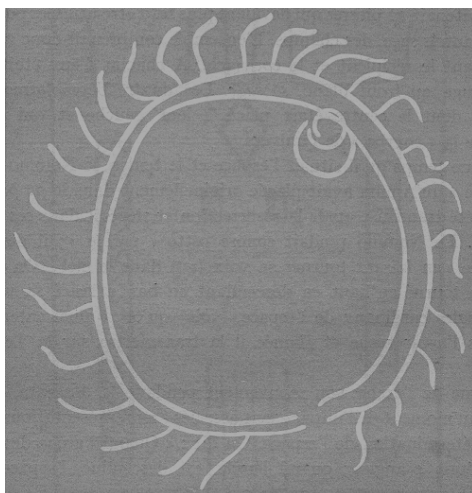
A bárka

Ahogy láttuk, valójában két bárkáról van szó, amelyek közül azonban az első Ogo gonosztette következtében tisztátalanná vált. Jóllehet az első, tisztátalanná lett alkalmatossággal Ogo kétszer (más verziók szerint háromszor) is leereszkedett a földre a világtojásból. Ezekre az utazásokra két *sirige* maszk utal a dogonok rituális szokásaiban, amelyeket kultikus ünnepeken viselnek (8. ábra) A maszkokat fából faragják, hasonló formájuk és méretük van, csak a forma és a festett jelek mutatják az eseményt, amelyre emlékeztetnek. A szimbólumok bummo-kra emlékeztető absztrakt jelek, amelyek az alapmin-tának megfelelően kerülnek megjelenítésre, illetve felfestésre.

Az első pillanatban talán valóban egy rakéta skiccére emlékeztetnek ezek a festett oszlopszerű *sirige* maszkok, de ha úgy gondolnánk, hogy ezek valóban földön kívüli látogatókra utalnának, súlyos hibát követnénk el, mert pusztán csak mitologikus képzetek megjelenítéséről van szó. Nem is említve, hogy bizonyos szóbeli értelmezések (Amma tette, emeletes ház) vagy mozzanatok egyáltalán nem utalnak bolygóközi utazásokra, nagyon is a földi valóság egyes elemeit rejtik magukban a mítosz sajátos képzeletvilágába csomagolva.

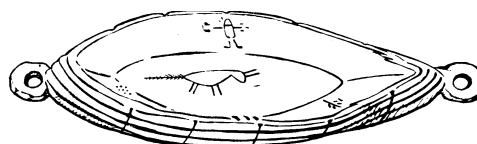
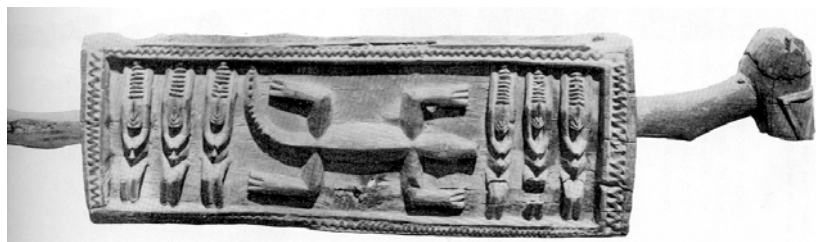
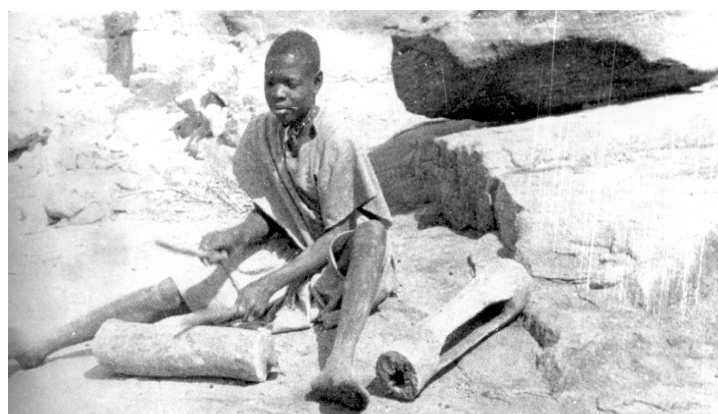
De pontosabban utánagondolva és összevetve azokat a modern technika teremtette ipari (úrkutatási) formákkal, valójában ezek a maszkok által viselt rajzolatok egyáltalán nem hasonlítanak olyan űrhajókra, amelyek a világűr-ből hozzánk igyekezhetek volna, és érhetek volna földet. Gondoljunk csak a *lunar module* vagy a *viking lander* alakjára. (Tegyük ehhez hozzá, hogy maguk a paranormális fogalomkörben mozgó ufológusok is egészen más-képpen képzelnek el valamely földön landoló szerkezetet.) (A 40. oldalon idézve.)

9. ábra: A bárka által leszálláskor kavart szélvihar *tōnu* ábrázolása
(RP 435. old., 159. ábra)

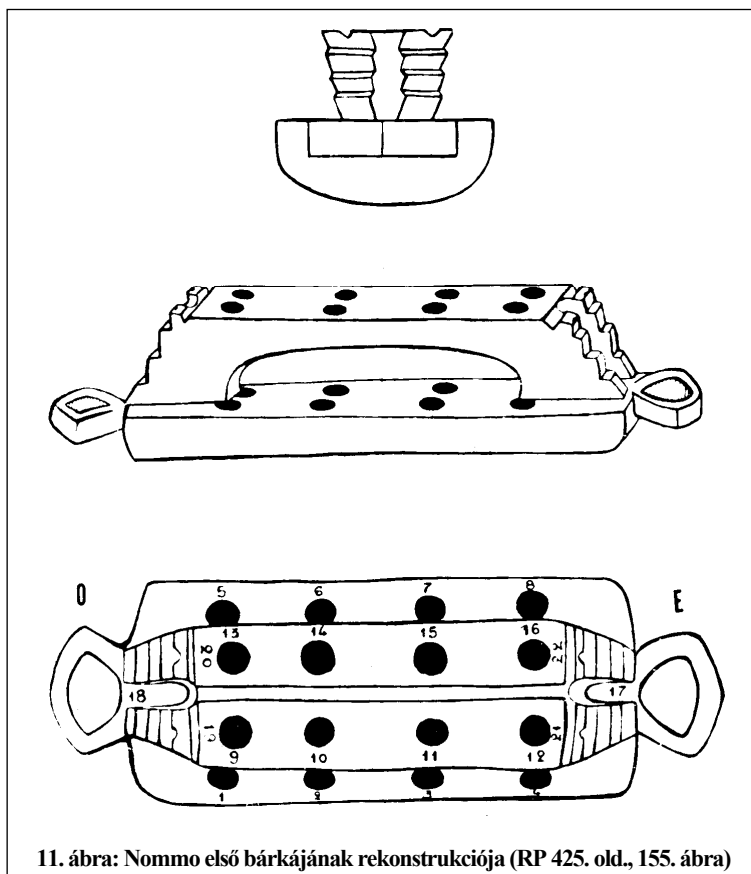
A dogonoknak ráadásul – és persze ha rákérdezünk, ez azonnal kiderül – egészen más elképzelésük van az űrből érkező bárkáról, mint amit a maszkok alapján feltételeznénk. Különböző hétköznapi közszükségleti tárgyakat neveznek meg, azok szolgálnak elképzeléseik modelljéül. Hadd említsük meg közülük néhányat: ovális kosár, amely a gabona, a bab stb. adagolására szolgál (10. B ábra) hosszúkás rosta-kosár, amivel a babot tisztítják meg a homoktól; kis méretű fadob, amelyen a fiatalok tanulnak dobolni (10. A áb-

ra) különböző egyéb kosarak fából készült faragott tál hangszerek; a takács kis vetélője, amelynek révén a fonál úgy suhan a keresztzálak között, mint Amma szavai az emberek körében. És még sok minden más is szolgálhat a bárka modelljéül: a kovácsok szerszámos ládája is szerepet kaphat olyan megnevezéssel, hogy a *kovács nommo bárkája*.

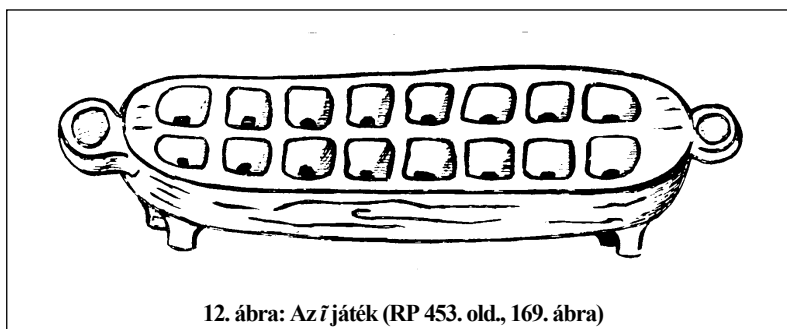
10. ábra: A/ Ogo bárkája fadobként ábrázolva, B/ Ogo bárkája, közén a rókával, a szélén az elrabolt gabona szemekkel (RP IX. tábla, 1. kép, XIX. tábla, 2. kép, 188. old., 57. ábra)

Ogo bárkáján kívül persze Nommo bárkájáról is kimerítően részletes ábrázolások állnak a rendelkezésünkre. Ilyen vizuális képzet látható a 11. ábrán, amelynek 22 üregében a minden dologra vonatkozó 22 fő kategória volt bezárva. Olyan modellek is ismertek, amelyek egyik helyzetben Nommo bárkáját, felborított állapotban pedig Ogoét ábrázolják.

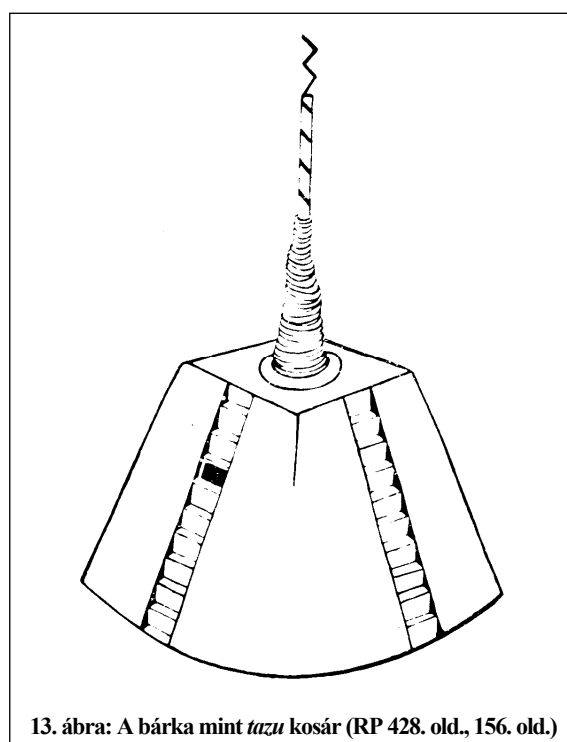
11. ábra: Nommo első bárkájának rekonstrukciója (RP 425. old., 155. ábra)

Végül hadd mutassuk be a teremtésképzetben oly fontos szerepet játszó bárkát még egy tanulságos alakjában, az úgynevezett *ĩ* játék formájában (12. ábra). Ezt a játékot mindig kelet-nyugati irányban állítják fel, ahogyan az (már mint bárka) a dogonok szerint a Föld felszínére érkezett. A kis üregek Amma kulcscsontjaira emlékeztetnek, a kövek pedig, amelyekkel játszanak, a gabonaszemeket hivatottak megjeleníteni. A kövek mozgása a csillagok járását utánozza, amelyeket Amma mozgat az égen. Ez a játék egyáltalán nem kezdetleges, éles logikát és jó kombinációs készséget követel meg, ezért néger sakk néven is emlegetik. (Mint számítógépes játék is szép karriert futott be, Mancala néven.)

12. ábra: Azī játék (RP 453. old., 169. ábra)

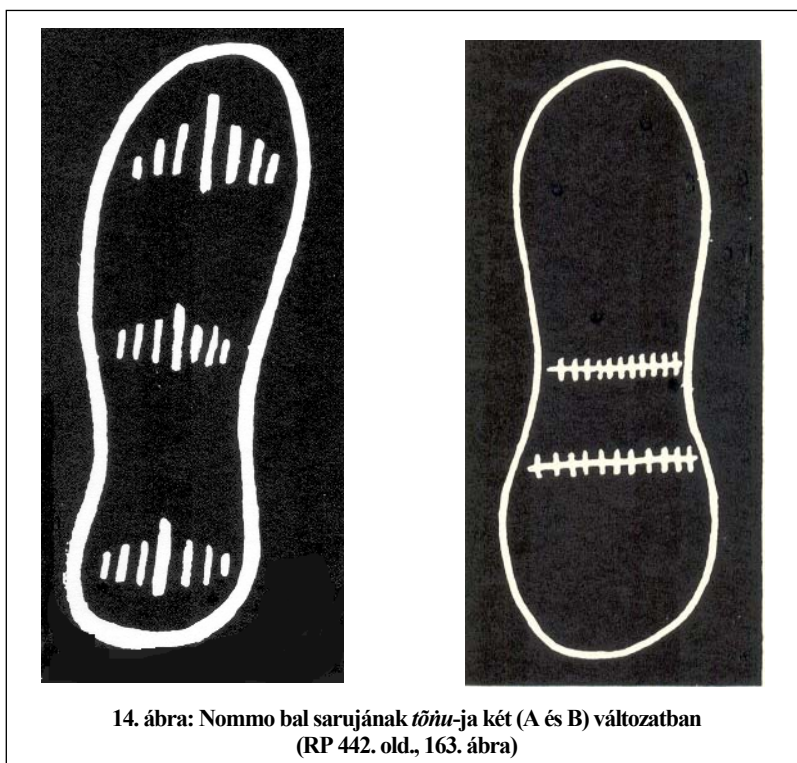
De ezeken a realisztikus elemeket mitikus elképzelésekbe foglalt sajátos képzeteken kívül olyan modellje is létezik Nommo bárkájának, ahol a külső és belső részen 60 kategóriába rendezve minden a dogonok által lényegesnek tekintett „teremtésmozzanat” (többnyire mindennapi életük realisztikus tárgyai) rendelkezik a maga helyével (13. ábra).

13. ábra: A bárka mint *tazu* kosár (RP 428. old., 156. old.)

Négy lépcsőt találunk ebben a rendszerben, minden lépcsőfoknak megvan a maga jelentése, a négy égtájnak megfelelően tájolva. Nyugaton van az

Orion kardjának az útja, itt szálltak ki a vadállatok, a növények, a rovarok stb. Keleten jöttek a madarak, ez a Vénusz útja. Az Orion övének útja délen helyezkedik el, itt szálltak ki a háziállatok. Északon hagyták el az emberek és a halak a bárkát, ez a Plejádok útja. Más modelleken a Jupiter és Mars útja is megtalálható. Az ilyen bárkának az alja a Nap, felső része az égbolt a Holddal. Belül pedig az összes általuk ismert élőlény és növény különböző szervei és részei, gondos aprólékossággal elrendezve.

Ennyit a bárka formáiról. A dogonok azonban a bárka leereszkedéséről is tudnak. Amikor a bárka – így szól egy hohon beszámolója – földet ért, gyorsan forgott a tengelye körül, és nagy porfelhőt vert fel (9. ábra). Ettől az időtől fogva léteznek a szelek és az égtájak. Erre az eseményre egy *sirige* maszk is emlékeztet (8c. ábra)! Amikor a bárka földet ért, tovább csúszott a nedves, szennyes felszínen, és minthogy az egyfajta véres masszából állt össze, vért spriccelt a égboltra. Ekkor keletkezett a *ię pilu tolo*, a hold csillaga (azonosíthatatlan kozmogóniai ismeret, esetleg egy üstökös vagy nóva emléke), amely Nommo földet érését tanúsítja. A bárkából először Nommo szállt ki, és bal lábával a földre kilépve foglalta el a róka birodalmát. Ezt a ballábas lábnyomot gyakran grafikusán is ábrázolják (14. ábra), és olykor mint bronzból megformált ereklye lelhető fel a dogon települések kegyhelyein.

A dogonok hite szerint – és ugyanígy a bambara, malinke, bozo és más törzseknél – a földre érés helye (Ogoé ugyanúgy mint a Nommoé) a Debo-tó partján volt. Ez a tó a Niger felső folyása mentén helyezkedik el, mintegy 200 km-re délnyugatra Mali fővárosától, Timbuktutól.

Így képzelik el tehát a bárkát és földre érkezését. Úgy véljük, e képzetek tisztán mitológiai jellegűek – földön kívüli ismeretek legkisebb jele nélkül. A bárka bemutatása és formája, leszállása és a csillag mint szétszpriccelt vércsepp, Nommo emberi lába, mind jellemző módon egy természeti nép fantáziálemekkel telt mitológiai gondolkodásának természetes működését mutatja. A Debo-tó egyébként ugyancsak mai lakhelyüktől nem túl messze helyezkedik el, ahonnan a kutatók vélekedése szerint a dogonok 6–8 évszázaddal ezelőtt vándoroltak tovább a Bandiagara szikláihoz. Persze előfordulhat, hogy e mítosz keletkezésénél egy nagyobb meteor becsapódása is szerepet játszott. De biztosan állíthatjuk, hogy e teremtménymítoszt szemügyre véve semmilyen földön kívüli dolognak az emlékét nem találjuk.

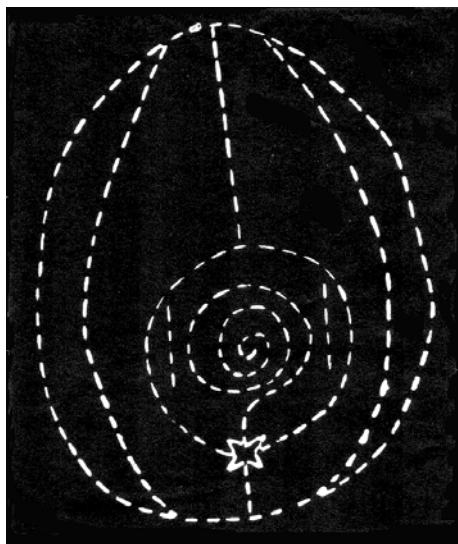
Az ősrobbanás és a spirál szerkezet

Az ősrobbanás és a spirál szerkezet emléke egyes feltételezések szerint szintén megtalálható a dogonok ismereteiben, és nyilvánvalóan az extrateresztériális tudás bizonyítéka. A két csillagászati fogalom kétségkívül szorosan összefügg a dogonok mitológiájában. A világot a *põ pilu*-ból teremtették. Amma első szavaira a *põ pilu* hét növekvő mozgást végzett, ezek voltak az első gabonamagvak. Minthogy a *põ pilu* a tengelye körül forgott, ha a mozgás végpontjait összekötjük, egy spirális vonalhoz jutunk. Ebben a hét mozgásban vélik egyesek a big bang, vagyis az ősrobbanás emlékének nyomait megtalálni, az így keletkezett spirálvonalból pedig az extragalaktikák ismertetére következtetnek. Nézzük azonban meg ezt a magyarázatot közelebbről!

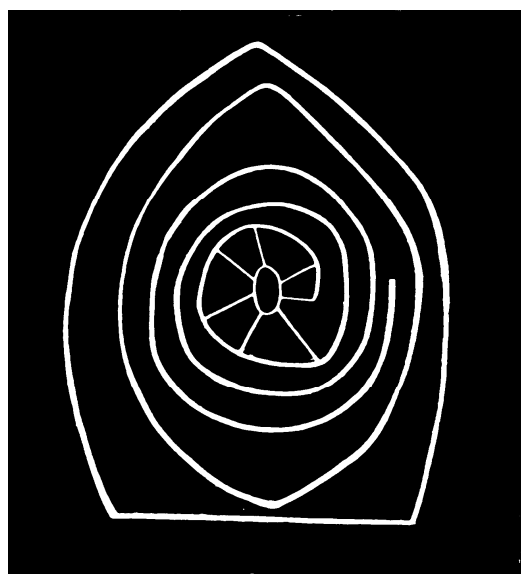
Jól látható a már ismert 2. ábrán, ahol a *põ pilu yala* ábrázolása egy spirál, az 50 öskategóriára való felosztás. Ugyanennek a *tõzunak* az ábrázolásán a *põ pilu* látható középen és a hét rezgés körülötte. A harmadik ábrázoláson a *põ pilu tõy* megjelenítése látható, az egész pedig olyan rajzolatban tárul elénk, ahogy az szerintük a valóságban kinéz. Az 1. ábrán az előzőek szimbólumát, *bummõ*-ját látjuk, fejlődése különböző szakaszaiban. A jel kezd feltekeredni, és egyre vastagabb lesz, ahogy a belsejében rejlő jelek sokasodnak. Ezek a képek tehát egy és ugyanazon dolgot ábrázolják, csak hol a tartalmat, hol a struktúrát, hol a szerkezetet jelenítik meg.

Így tisztán kivehető, hogy a spirál nem más, mint a kategóriák zsúfolt elhelyezése. Ezek a spirál mentén halmozódnak fel sokasodás által, és amikor Amma kulcsfontosságúit szétnyitja, a spirál letekeredik, és az őselemek napvilágra kerülnek. Amikor a róka beszennyezte a világot, Amma ismét mindent

elrejtett, ismét mindent feltekert a spirálisba, a világtozásba menekített Ogo elől (15. ábra). Ezt látjuk a 16. ábrán is egy oltárkövön ábrázolva.

15. ábra: A második világtozás *yala*-ja (RP 103. old., 17. ábra)

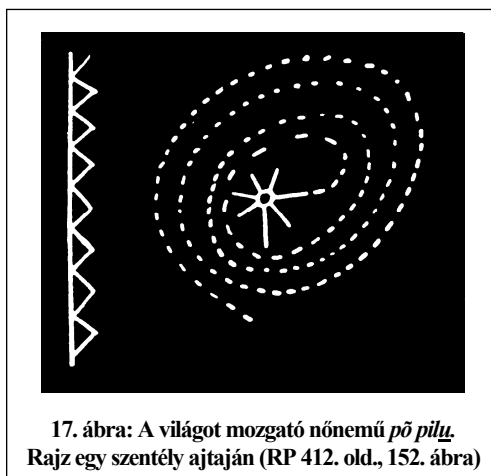

16. ábra: A nőnemű *põ pilu tõnu*-ja (RP 386. old., 138. ábra)

A dogonok szerint, amikor ezek a dolgok a *põ pilu*-ban voltak összezsúfolva, szoros kapcsolatba kerültek egymással, és szőfűzért alkottak. Ezért képesek az emberek is a szavakat füzérekbe fűzni, azaz világosan és értelmesen beszélni, mivel minden az agyban is spirálformában van feltekeredve. Valószínűleg itt kell a spirál modelljét keresnünk.

Amint Nommo elhagyta a világtojáást, Amma letekerte a spirált, és minden a bérkába hullott. Úgy jöttek elő ezek a dolgok Amma testéből, mint ahogy a gyermek születik, és ugyanúgy mint az újszülött, a nevüket is csak akkor kapták meg.¹⁴

Mivel a spirál, mint egy afrikai természeti kép világképének alapvető eleme, nagy fontossággal bír gondolkodásukban, éppen ezért a dogonok annak igen nagy fontosságot tulajdonítanak, s így gyakran találjuk magunkat szembe ábrázolásával (lásd azt például a 17. ábrán). Jobbra ismét csak a spirálvonal látható, középen a rezgésekkel, és hogy mindez még jobban érthető legyen, egymástól elkülönítve kerül ábrázolásra. Baloldalon újra lerajzolták a 8 szót (1+7: az első szó és a hét mozgás, illetve a *põ pilu* és a hét másik gabonaszem). Ezek a világ cikk-cakk mozgását is ábrázolják, a jó és rossz közötti váltakozást. Erre utalva a szertartás folyamán a *hogon* nyolcszor a trombitájába fúj, hogy Amma szavaira emlékeztessen.

17. ábra: A világot mozgató nőnemű *põ pilu*.
Rajz egy szentély ajtaján (RP 412. old., 152. ábra)

Úgy tűnik, mindezeknek a jellegzetesen mitikus megközelítéseknek a felsorolása bőségesen elegendő ahhoz, hogy bennük ne az ősrobbanás és a spirálszerkezet valamiféle sajátos felbukkanását sejtjük. Lényegében a további

¹⁴ A névadás egy gyermek esetében gyakran többször is megismétlődő (születéskor, kisgyermekké váláskor, első jellegzetes „tett” elkövetésekor sorra kerülő) szokása kiemelkedő szerepet játszik a legtöbb afrikai etnikai csoport életében. A dogon *tige* (dicsérő) műfaj genezisében – hasonlóan az afrikai hagyományos közösségek körében mind bővebben felbukkanó, gyakran epikus művekké szélesülő más dicsérőkhöz – a névadási szokást találjuk (A szerk.).

felsorolt ábrázolatok is ennek a jelenségkörnek a variációi, már ami a RP-t illeti. A csillagmozgások ábrázolásakor egyébként még egyszer fogunk találkozni a spirális alakkal.

A dogonoknak egyébként valamilyen úton-módon bizonyára tudomására jutott néhány elem az utolsó évszázadok európai csillagászatának ismeretanyagából. Az is lehet, hogy a hozzájuk intézett kérdésekből szereztek némi tudást, és azt adták később vissza, persze a maguk sajátos mitikus látásmódjának a világába csomagolva. Így például tudunk arról, hogy az egyik informátor, aki Griaulet és Dieterlent a szomszédos népekhez kísérte, a Mali hadsereg tisztje volt. Természetesen nem volna értelme akár csak ilyen szinten is iskolázott embereknek a helybeli kozmogóniai ismeretekre vonatkozóan tájékozódni, hiszen az elemzéseink célját jelentősen eltérítené az eredeti elképzeléstől. Ezért is ragaszkodunk szigorúan az RP adataihoz, amelyek vélhetően csakis európai iskola által nem érintett, helybeli őslakosoktól származnak.

De az előbbiekre visszatérve megállapíthatjuk, a leírtakból arra következtetni, hogy a dogonok mítoszaiban a világegyetem keletezésének és a galaktikák spirálszerkezetének az ismerete rejtőzik, igen merész dolog lenne. Úgy véljük, ezúttal is, hogy az elénk táruló kép egy afrikai nép kétségkívül az átlagosnál színesebb és a világ nagy kérdéseinek megválaszolására törekvő, de kizárólag a mitológiateremtés szintjén mozgó képzetanyagát állítja elénk.

A csillagok

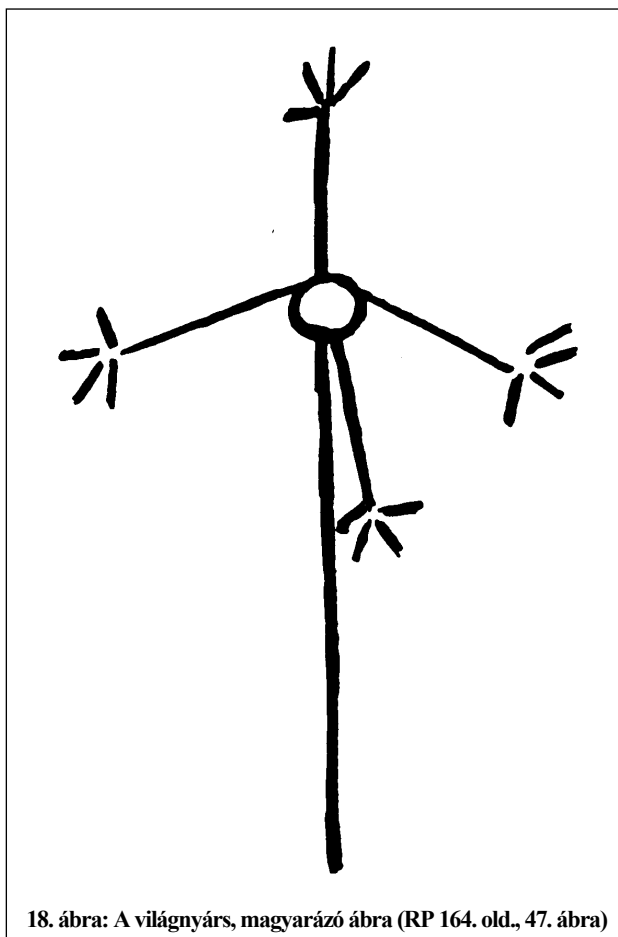
Amint a dogonok mondják, a csillagok égre fröccsent vércseppek. Utolsóként Amma a *sigi tolo*-t, a Sírúst (a *sigui* ünnep csillagát) tette fel az égre a csillagok közé, de a Nap akkor már az égen volt. A dogonok által ismert 22 csillagkép, illetve csoport a 22 fő kategóriához kapcsolódik egy 266 csillagból álló spirálisláncot alkotva, amelyhez a Föld és Tejút is tartozik, és amely a világtengely körül forog. Ezek azok a világot fenntartó csillagok, amelyek az Amma gyomrában található 226 jelnek felelnek meg.

Ezt az elképzelést a 18. ábrán látható vázlattal magyarázta el a francia kutatóknak az egyik papi személy (hogan). A nyársvilla, amelynek modelljét vasból készítették el, egy négy ágat viselő körből áll, az pedig Amma lakhelyét és a négy égtájat ábrázolja. Erről pedig a következő megállapítás hangzott el:

„A tejút – itt valamennyi látható csillag együttese – a világnyáron nyugszik; két vége a Földet érinti; a nyársvilla forog; a Tejút és a Föld együtt forog. A Tejút egyik vége a szárazföldet érinti, a másik a vizet. Amma és az őstojás a nyársvillán nyugszik.”¹⁵

¹⁵ Griaule – Dieterlen 1965, 164. old.

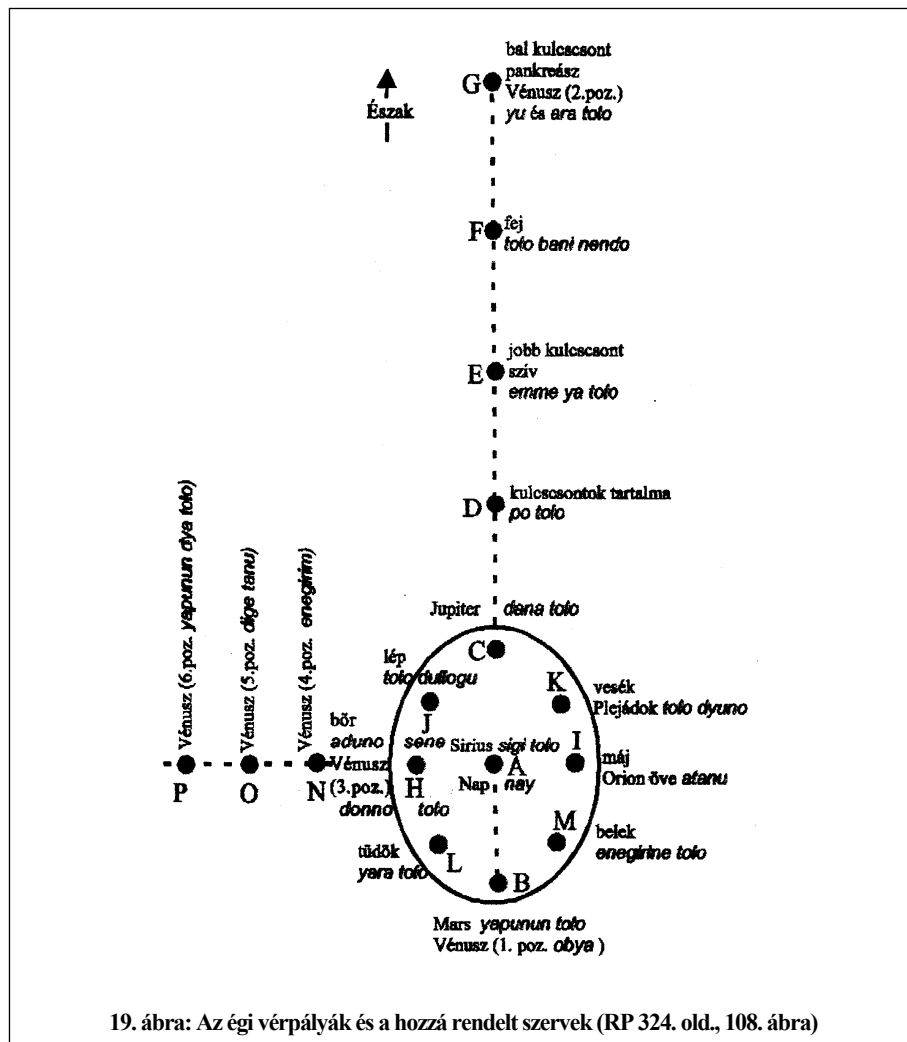
Itt említjük meg, hogy azon a vidéken az égbolt minden nap látható mozgása folyamán. A Tejút keletről, tehát a szárazföld felől nyugat felé mozog, amerre a tenger helyezkedik el.

18. ábra: A világnýárs, magyarázó ábra (RP 164. old., 47. ábra)

Más alkalommal viszont az hangzott el: valamennyi csillag Amma égi nyársa körül forog. Ez a villa két ponton van alátámasztva, azok Amma szemei. Az első *adunō girī ley*, amely északon van. Ez az első világszem a Polaris, vagyis a Sarkcsillag. A második *adunō girī ley*, amelyik a második világszem, vagyis a Dél Keresztje.

Ez a csillagok külső mozgása, azaz az égbolt napi elfordulása. Van azonban a csillagoknak egy belső mozgása is, amely megfelel a testen belüli véráramlásnak. (Ezen a Napnak, a Holdnak és a bolygóknak a csillagok közötti mozgását értik.) Mindez pedig akkor keletkezett, amikor Amma lehajtotta a fejét, és vér folyt ki belőle. Ezek a vérpatakok, ahol Amma vére folyt, a 19. ábrán látható vázlatos rajzon szerepelnek.

19. ábra: Az égi vérpályák és a hozzá rendelt szervek (RP 324. old., 108. ábra)

Ogo megbüntetésekor a vér A-B irányban folyt. C-D-F-G és H-N-O-P a feláldozott nommok észak és kelet felé folyó vére. Amikor erre sor került, keletkezett a *yazu obya*, a Vénusz nem látható helyzetben (B). A *donno toto*-t, a Vénuszt keleti pozícióban, vagyis H-ban találjuk meg. Végül középen egy parányi csillag született, a Vénusz kísérője. Azt mondják, az állócsillagok alkotják a Nommo szentnek mondott testét, és a bolygók (a Napot és Holdat is ideértve) ebben vérként keringenek. A Vénusz különböző pozícióinak csillagászati jelentése – a gyűjtött információk alapján – nem teljesen világos, az adatközlők adta magyarázatok talán pontosabbak lennének, ha a témánkat érintő terepmunka kérdéseket csillagász szakember teszi fel, illetve értelmezi a kapott válaszokat.

Nézzük meg azonban közelebbről, mit tudnak a dogonok az egyes bolygókról.

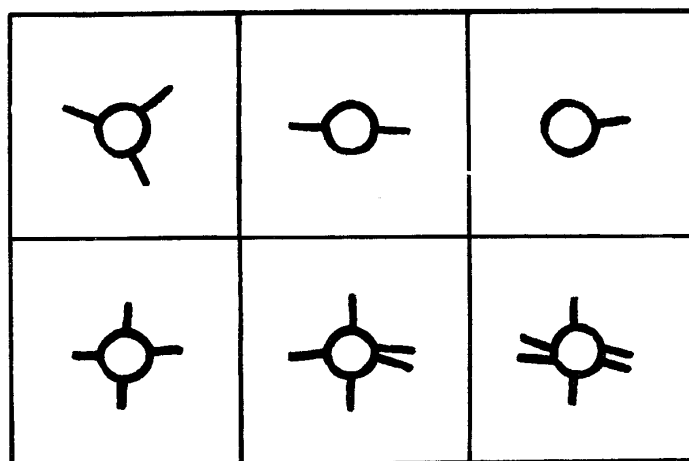
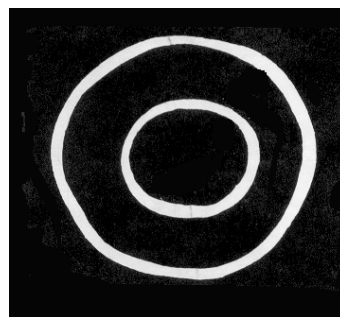
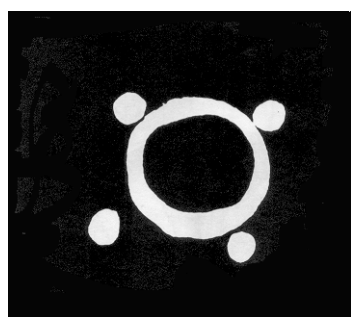
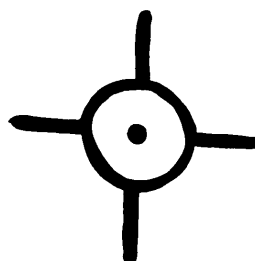
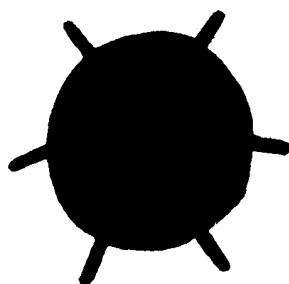
A bolygók

A Merkúrról nem találunk adatot a RP-ban. Minthogy a világtozásban minden gabona magvakból keletkezett, az égitesteknek is e fogalomkörbe tartozó nevei vannak. A Vénuszt általában *nĩy tolo*-nak, a bab csillagának nevezik, másként *tolo yazu* (a reggel, a jó óra csillaga). Ismeretes még hat másik neve is, amelyek az egyes pozícióknak felelnek meg. Amikor a Vénusz egy vércseppből keletkezett, egy másik csillag is kialakult vele együtt, a *yazu dānala tolo*, aminek a szó szerinti jelentése: „Vénusz melletti csillag” (19. ábra). De hogy ezen mit értenek, az nem világos.

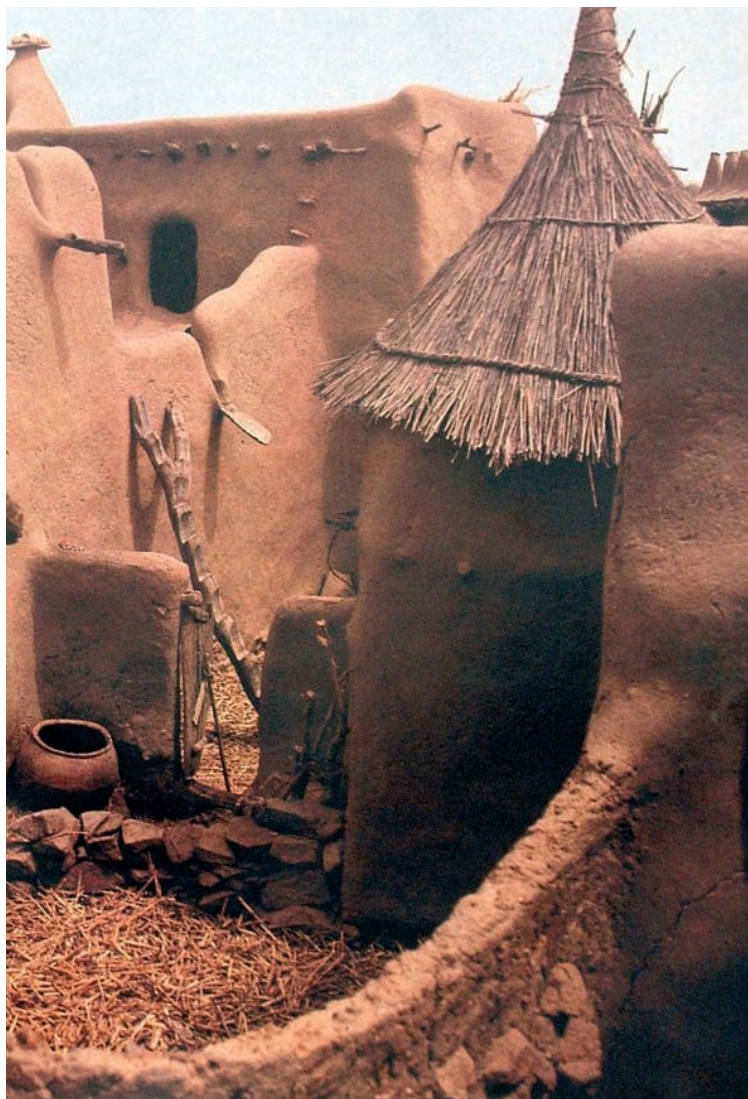
Amma Ogót circumcisióval büntette, ezért kell minden fiúnak ugyanezt elszenvednie. Amikor ez történt, egy vércsepp az égre spriccelt, ez a Mars, a nők vörös csillaga. Neve *ẽmmẽ sōno dum banu tolo*, ami azt jelenti: „a vörös köles csillaga”.

A Jupiter, a *yũ tolo* „a szerecszenköles (*Pennisetum spicatum*) csillaga”. Neve másként *dana (banna) tolo*, vagyis a koponya (kutacs) csillaga, és ugyancsak egy vércseppből keletkezett, amikor Amma a tökéletes világot teremtetten, és vérzett a feje. Később, amikor Ogo vérzése nem csillapodott, Amma négy cseppet, amely a földre hullott, az égboltra helyezett, mint a *dana tolo* szilánkjait (vagy gyermekeit, lásd: *dana tolo unum*). Ez a Jupiter négy kísérője. Az első *illi ẽzu*, a jó vér, *gerẽllẽ tolo* néven egy festőnövény csillaga; a harmadik *illi mɔnu*, a rossz vér, *sẽnẽ tolo* néven az akácfa csillaga; és az utolsó a *bāla tolo*, a mimóza csillaga (a másodikról a RP nem közöl adatot).

A dogonok szólnak még egy csillagról, amelyet szó szerint a Tejút csillagának (*yalu ulɔ tolo*) neveznek, és egy halo-val ábrázolva látható szimbólumrendszerükben. Erről azt állítják, mindig a Tejútban figyelhető meg. Egyesek szerint ez volna a Szaturnusz. Ez az azonosítás azonban későbbi eredetű, és így nem meggyőző. Ugyanakkor az általuk pontosan megnevezett és körülírt bolygók saját jellel és képpel rendelkeznek (20. ábra).

20. ábra: A bolygók. A Vénusz *obya*, első pozícióban, B A Mars *tõnu*-ja, C A jupiter *tõnu*-ja, D A Tejút halo-jelenséges csillaga, E A Vénusz hat pozíciója (RP 249. old., 84. ábra, 250. old., 85. ábra, 329. old., 111. ábra, 292. old., 100. ábra, 482. old., 181. ábra)

1. Udvar Sanga településen

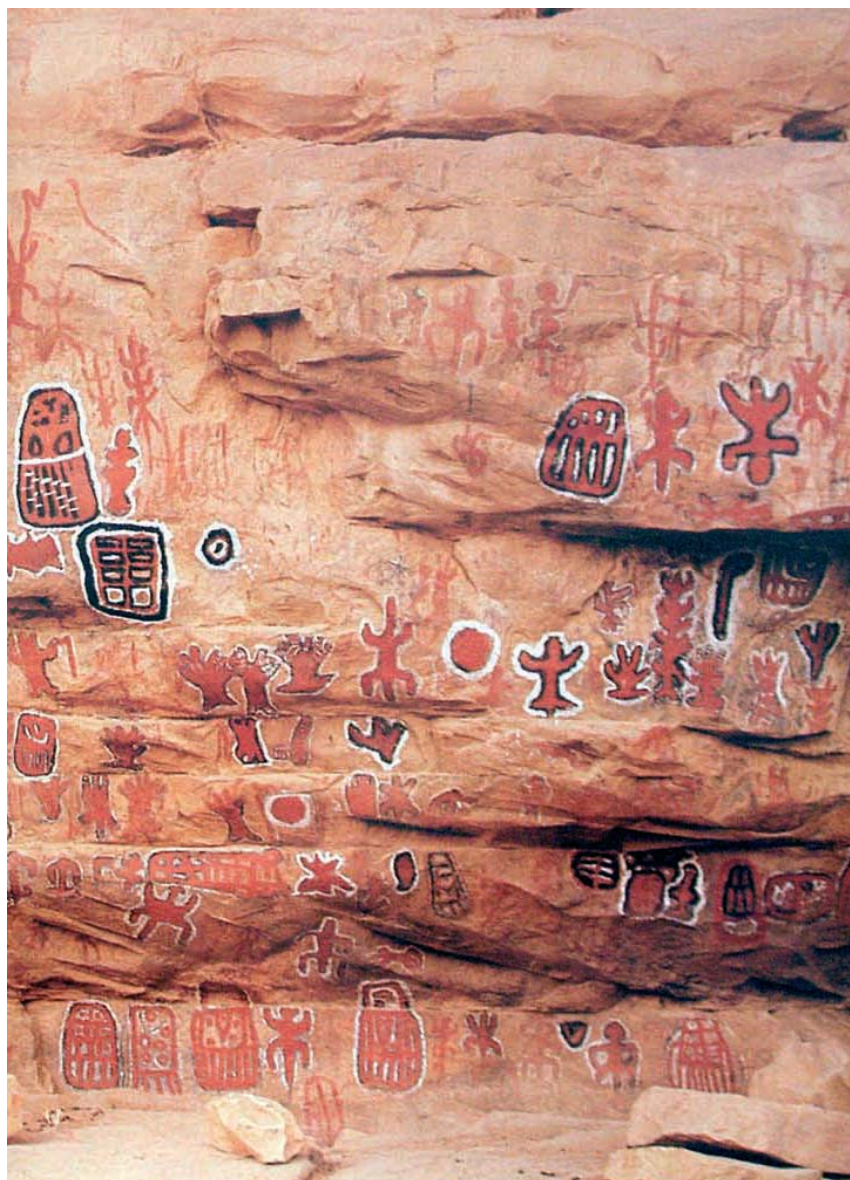

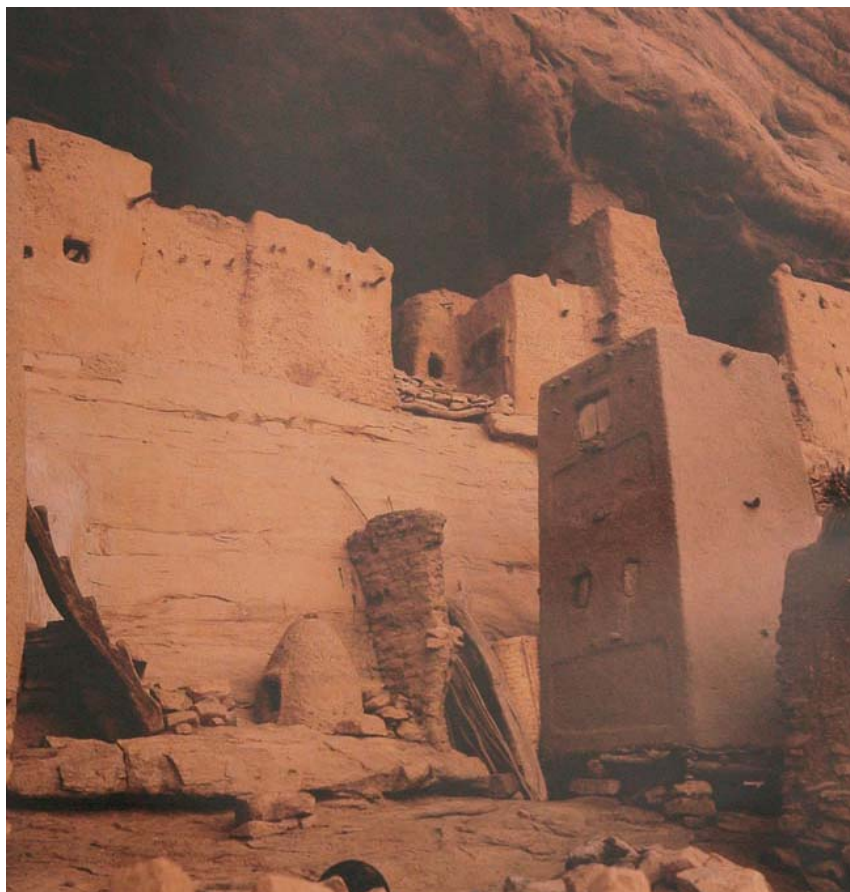
2. Togu na a síkságon. Bandiagara településtől délre

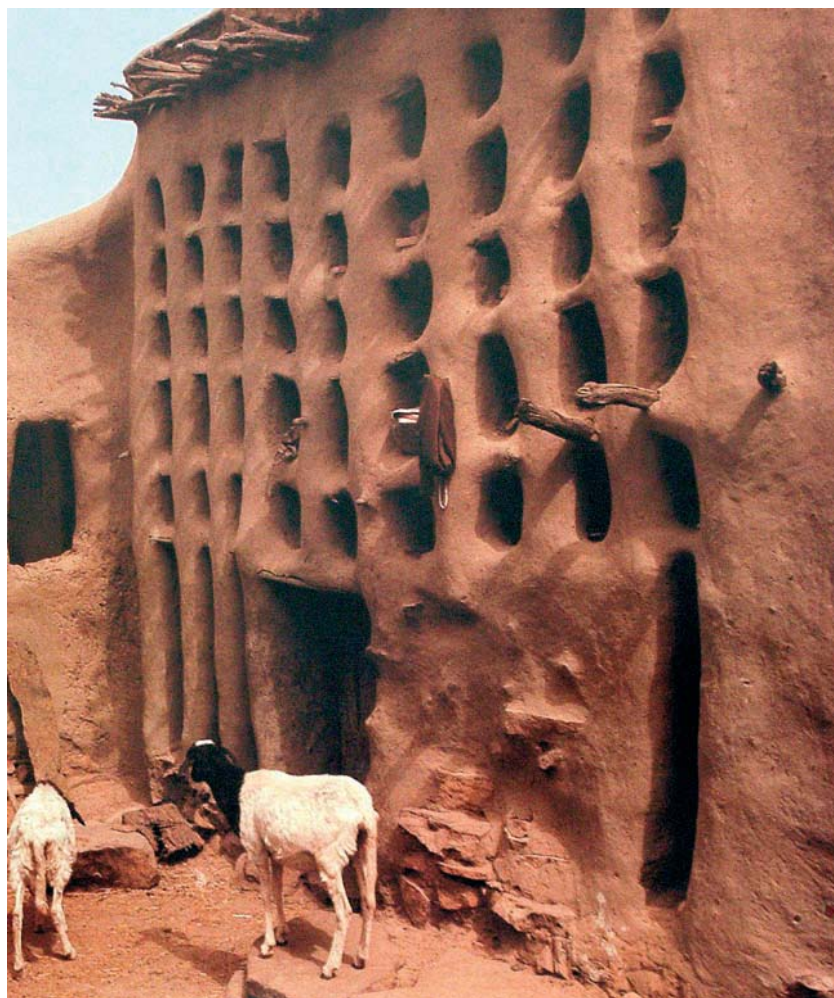

3. Sziklafestmények a Songo-menedékhelynél, a dogonok jelekkel ábrázolt mitológiája a kőfalakon

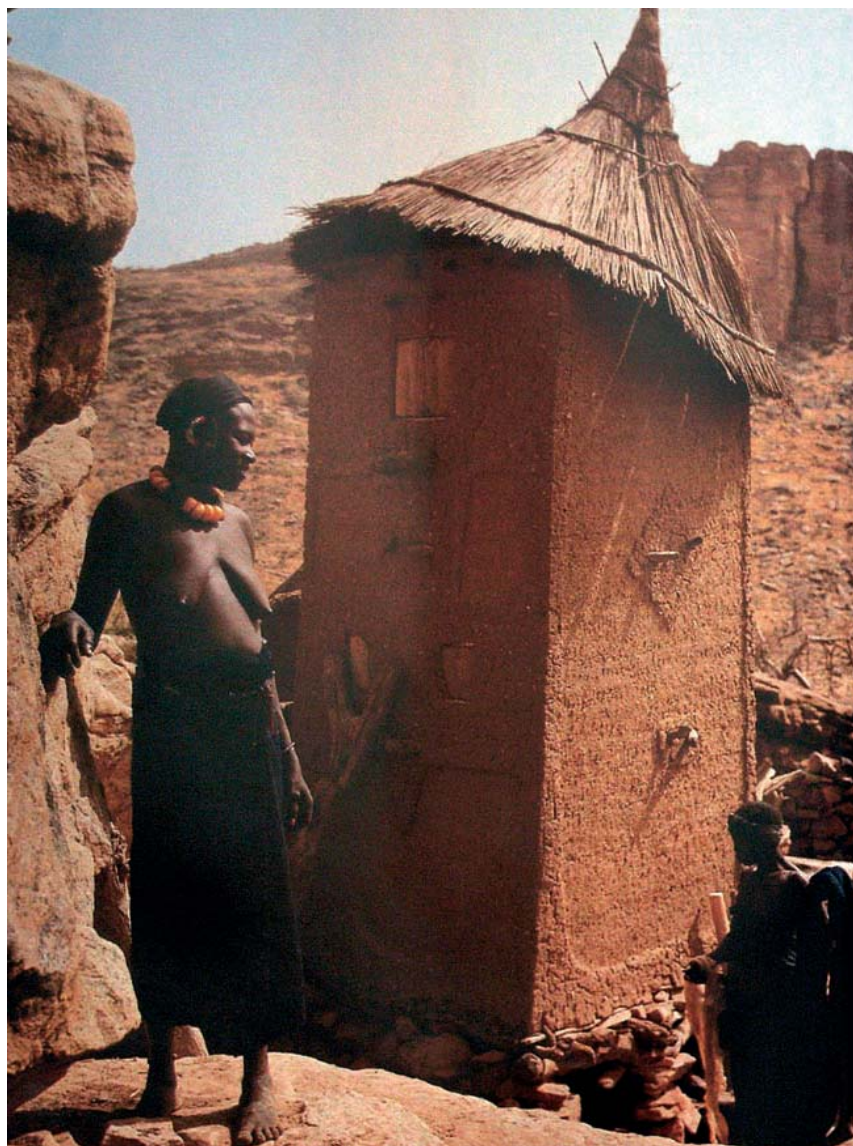

4. Tároló a sziklafalak árnyékában

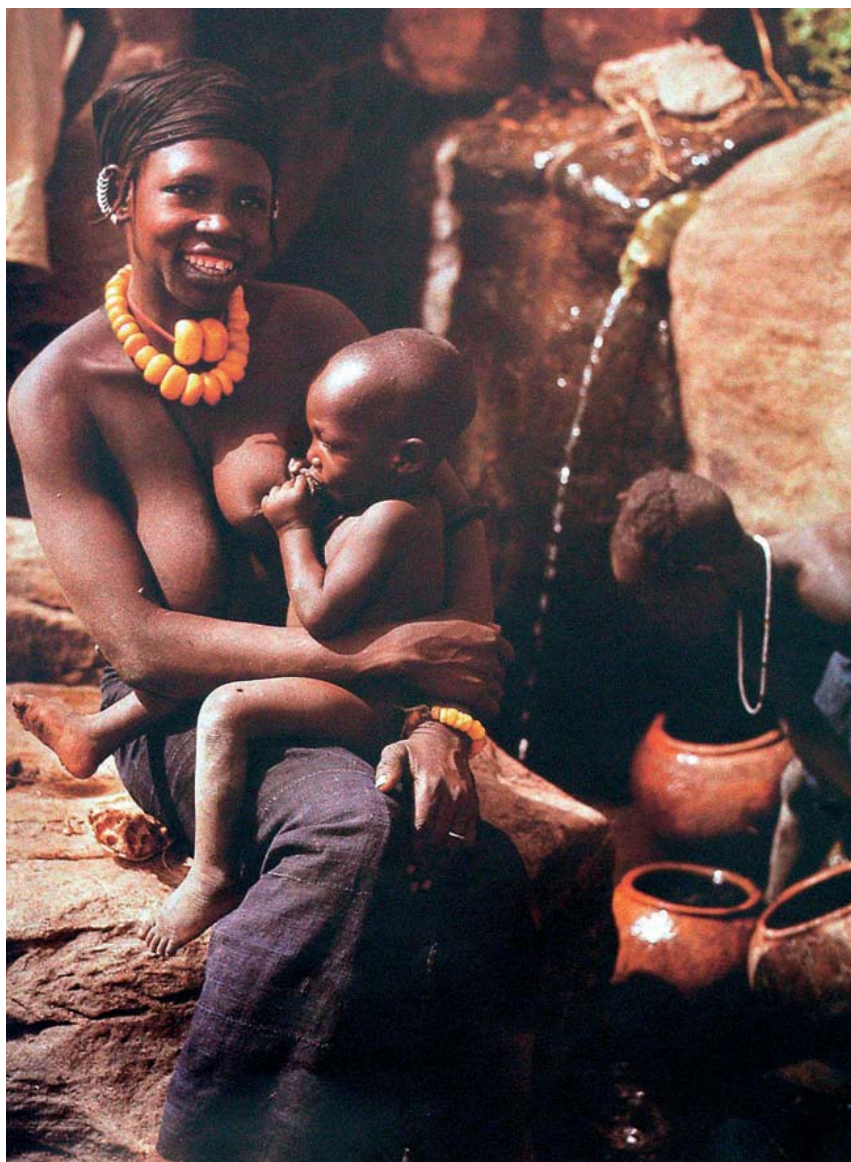
5. A *ginna* elnevezésű családi házat úgy írja le Marcel Griaule, hogy nyolc sorból és tíz sziklamélyedésből áll. Ezek a nyolc őst ábrázolják az utódokkal együtt, akik olyan számosan vannak, mint a kéz ujjai. A szikla mélyedések az ősök lakóhelyei, amelyeket születésük sorrendje szerint birtokolnak, a birtoklás a felső sorban kezdődik. Ezeket a helységeket soha sem szabad bezárni, mert az ősök igénylik a friss levegőt. Ha a szikla mélyedések száma nem éri el a kívánt számot, akkor oszlopokkal egészítik ki. Tíz kerek nyílást találunk a homlokzat felső végén, vagyis an nyit, ahány ujj van a kéznek, a nyílások tele vannak fecskefészekkel. A fecskék jelentik az ősök szárnyait. A nyílások a „fecskelyukak” nevet viselik, ami eufemisztikusan a homlokzat összes nyílására vonatkozik, tiszteletből az ősök iránt, akikről nem lehet minden időben megemlékezni

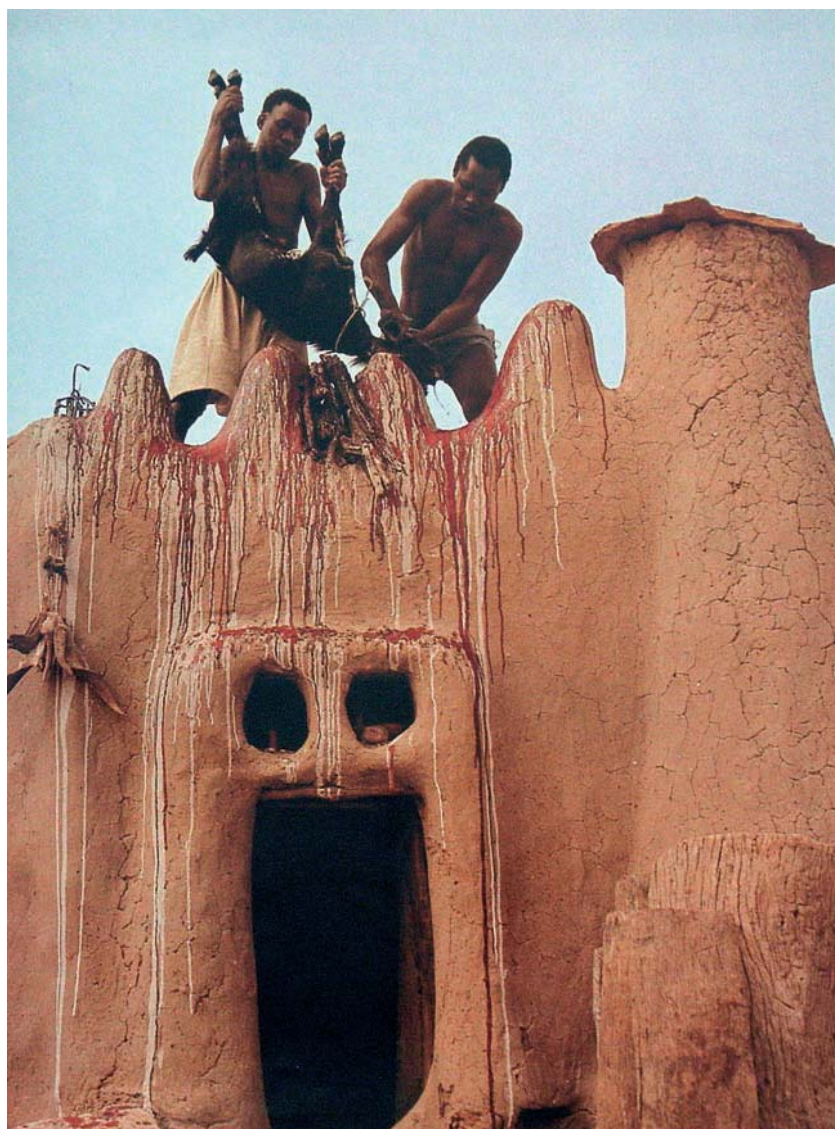
6. Gabonáról egy felékesített asszonnyal

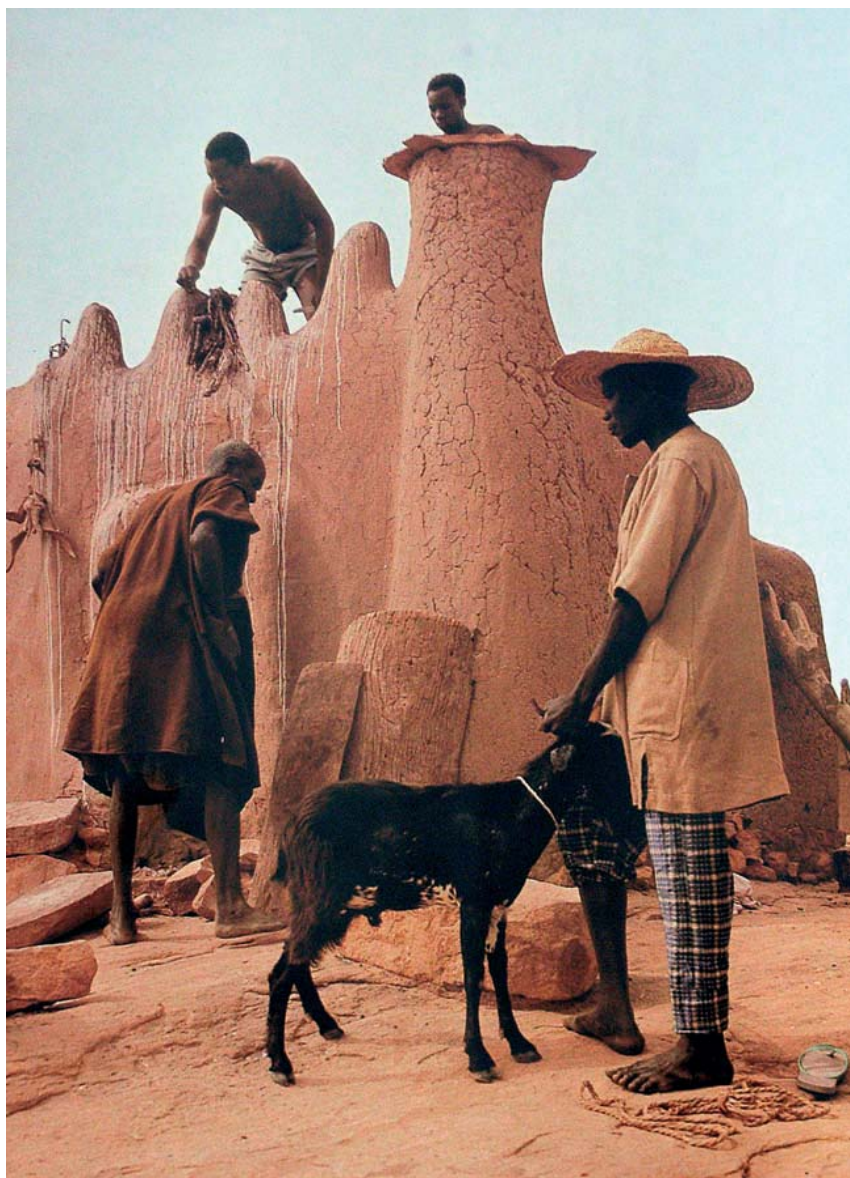
7. A dogonok a felduzzasztott patakok mellé telepítették hagymaültetvényeiket. A hagyma zöld részét az asszonyok összeaprítják, és golyócskát formáznak belőle, amely táplálékul szolgál

8. Fiatal dogon anya

9. Az Ogot-beli dogonok áldozatot mutatnak be. Ha a hosszúra nyúló száraz évszakban veszély fenyegeti a termést, ha járvány üti fel a fejét, vagy valaki haldoklik, az Ogot-beliek kecskét áldoznak. A hogon (főpap) vezeti a szertartást, és ő dönti el, kinek kell az áldozatot bemutatni. Azt remélik, hogy ezáltal az őseket kiengesztelhetik, akik az isteneknél kegyelmet kérhetnek számukra. Ha az áldozatot hibásan vagy hanyagul mutatják be, ez a szellemek haragját váltja ki, ami számukra szerencsétlenséget hoz

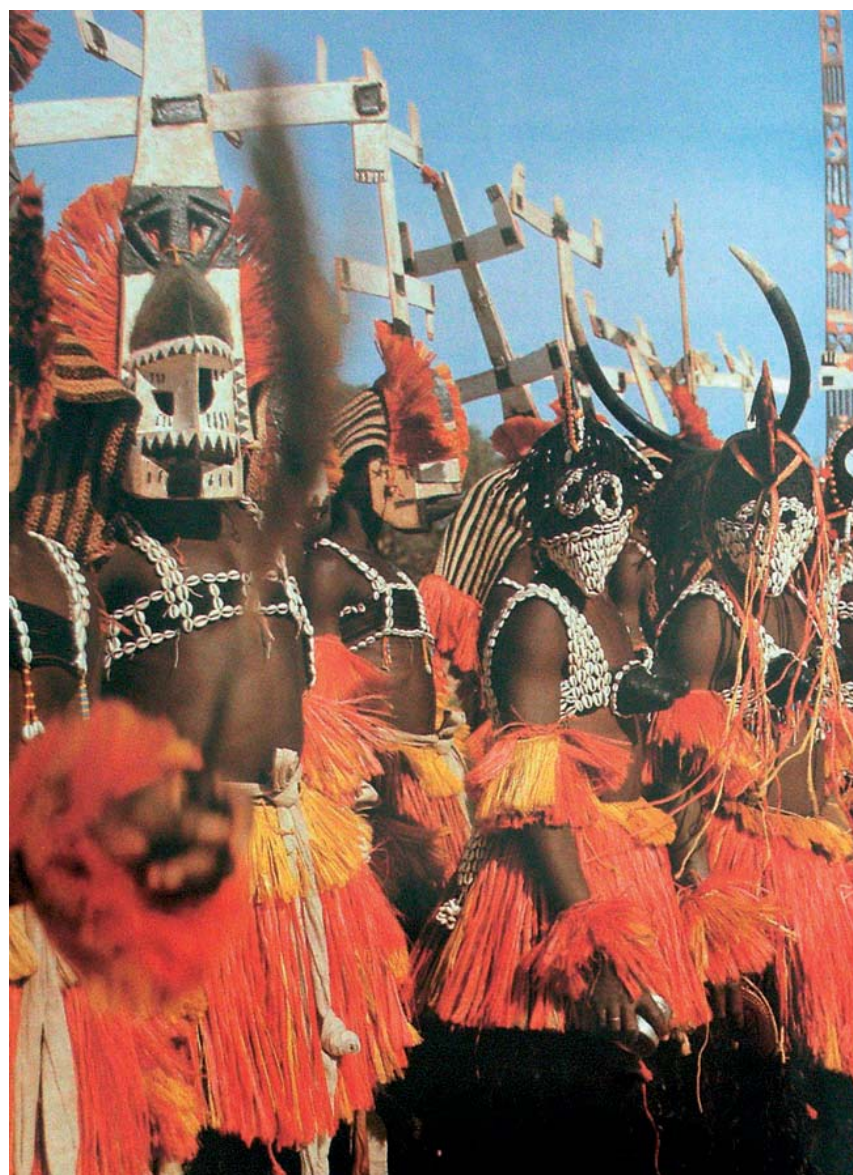
10. A szertartás egy másik pillanata

11. Tánc közben a dogonok különböző maszkokat viselnek, amelyek állatokat, isteneket, az ősóket, sőt, akár házat is ábrázolhatnak. Nagy ünnepeket akkor rendeznek, amikor a magot elvetik, vagy amikor a köles vetésének ideje közeledik. A felvételek ezúttal a nagy *sirigue* ünnepéről származnak, amikor sor kerül a teremtés mítosz énekes-táncos-mimikus-cselekményes felelevenítésére. A képen maszkosok egy csoportja (növényrost-fonalakból és kauriból készített maszkokkal, egyikük állatszart is visel)

12. A világ teremtését megjelenítő hatalmas *sirige* maszkok előtt a lotharingiai keresztre emlékeztető *kanaga* maszkosok

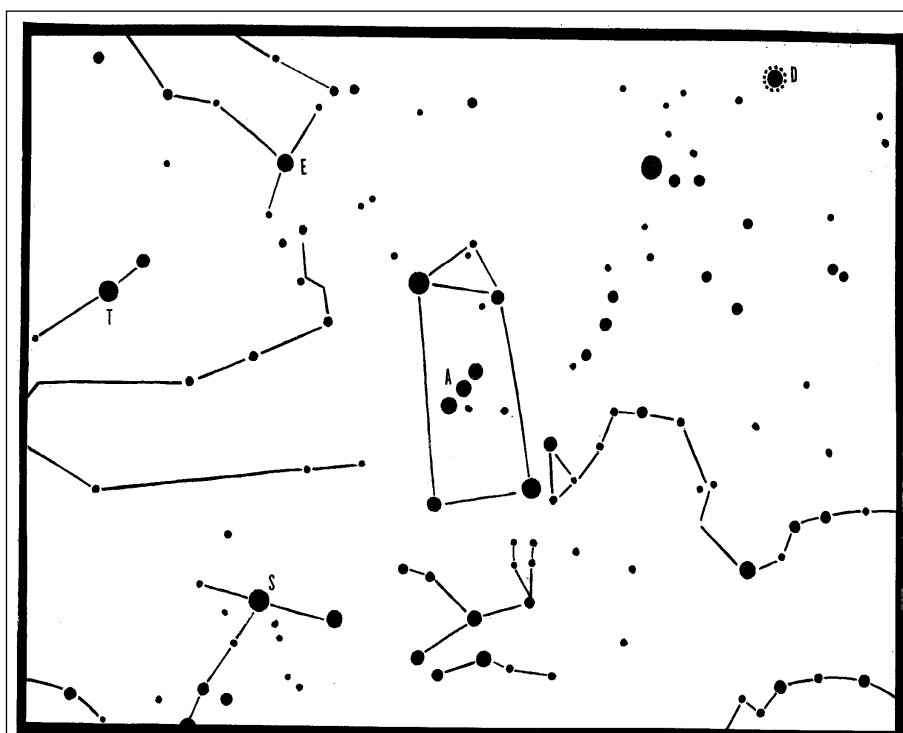
13. *Kanaga* maszkosok csoportja, háttérben egy *sirige* maszk

**14. Kauri maszkos hatalmas gólyalábakon:
a gólyalábak felfestése a dogon mitológiai képzetekre utal**

Állócsillagok

Az állócsillagok ismerete a dogonoknál – a Sziust kivéve – nem különösebben kiemelkedő. Egyes állócsillagokat vagy csillagcsoportokat névvel látnak el. A Sarkcsillagot és a Dél Keresztjét, mint a világtengely végpontjait, már említettük. A 21. ábrán még találhatunk néhány azonosítható csillagképet. Középen áll Amma lakhelye, amely az Orion nagy négyszögét jelöli. Mindegyik a dogonok által észlelt csillagnak vagy csillagképnek létezik saját szimbóluma, de itt csak egyet mutatunk be, a Plejádokét (22. ábra). Ez a *tolo duno*, vagyis csoportos csillag, amelyet 9 kis csillaggal ábrázolnak. Vagyis 8 különféle gabonamagról van szó, amelyhez kilencedikként a *gaba* mag járul. Ez egy lopótököfélé, amelyet a gabonamezők szélén termesztene, és kosárként használnak a vetésnél.

21. ábra: A dogonok néhány csillagának azonosítása, csillagtérkép
(RP 469. old., 178. ábra)

A Plejádok a vetéssel és aratással van kapcsolatban. Amikor nem látható, akkor nem szabad vetni, amikor látható lesz, kezdődhet a vetés (nem sokkal az esős évszak előtt). Az aratás akkor kezdődhet, amikor a *tolo dunõ* naplementekor éppen a zeniten látható. Hasonló mezőgazdasági szerepet játszott, mint a Szíriusz az ókori egyiptomiaknál.

22. ábra: A Plejádok *yala*, *tõnu* és *tõy* ábrázolása
(RP 338. old., 118. ábra)

A Nap és a Hold

Szerepük nem olyan kiemelkedő a dogon mitológiában, mint más népeknél. A dogonok és a szomszéd népek számára a Szíriusz az égbolt legfontosabb csillaga. Hitük szerint a Hold az üresség, a semmi tanúja. Rideg halott világot mutatnak, amelyen a rajzolatok: erek beszáradt vérrel. Váltakozása Nommo szájának mozgása, aki minden év folyamán 12 beszédet mond. Ennek a beszédnek teliholdkor van a legnagyobb hatása, áldást hoz az emberekre. Újhold idején, amikor Nommo hallgat, következnek be a halálesetek, jönnek a nehézségek. A Hold körül néha látható halo, a törzsfőnökök gyülekezete.

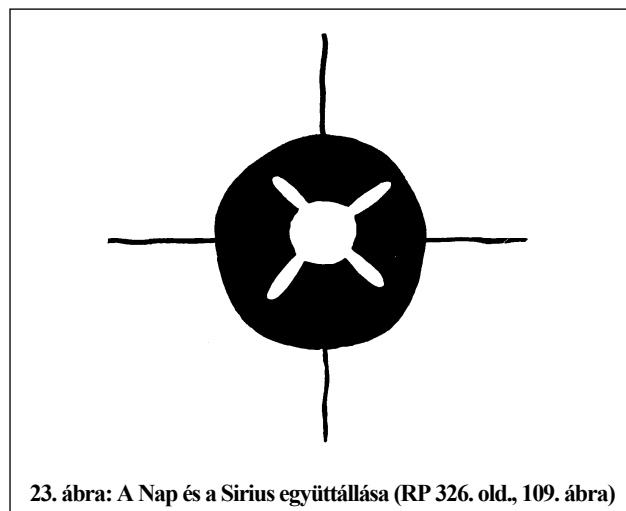
A Hold mozgásának összefüggését a Napévvvel a következőképpen magyarázzák. A Nap két „naphónap” alatt járja be pályáját – amelyek mindegyike hat holdhónapig tart –, egyszer délről észak felé, azután az ellenkező irányban. Ezeket a napfordulók választják el. A csillagászati év 365 napig tart, és a téli napfordulóval kezdődik. A szoláris, naphoz igazodó és a lunáris, holdhoz igazodó naptárt egymással párhuzamosan használják. Az a módszer, amellyel e két összemérhetetlen időszámítást hogyan rendelték egymáshoz, sajnos nem található meg az RP-ban. Szerepel ugyan a kötetben valami a Vénuszról is, ahol minden pozíció 3 évig tart, és így egy 18 éves ciklus alakul ki, de ennek a gyűjtési adaléknak a csillagászati értelme nem derül ki.

Pályájának alapján a Napot háromféleképpen említik: az északi, a déli és a középső Nap, ezek pedig megfelelnek a napfordulók, illetve a napéjegyenlőségek állásainak. Hitük szerint a Nap is forog a tengelye körül – mint

ahogy a Földről is ezt állítják –, és úgy kering a Föld körül, mint egy pörgettyű, amely körbe jár. Azt állítják, hogy a tengelyforgást az „esőszálak” okozzák, amelyek a talajba vágódnak. Szerintük a Nap annak a méhlepénynek a maradványa, amelyből Ogo elrabolt egy részt, és amelyet Amma, hogy a második lopást megakadályozza, izzásba hozott. Ezt Nommo szabadította ki a világtójából, amikor a Földre jött. Azóta van Nap az égen, és azt Nommo bárkája mozgatja. Reggel a bárka előtolja a Napot, ez a napkelte. Napközben úgy keresztezi az égboltot, mint egykor Nommo bárkája. Este a Nap behullik a bárkába, amely az éjszaka folyamán azt a felkelés pontjára szállítja. (Meglepő hasonlóságot tapasztalhatunk itt az ókori egyiptomi elképzeléssel, amelynek a hatása, mint később látni fogjuk, nem is teljességgel kizárt.)

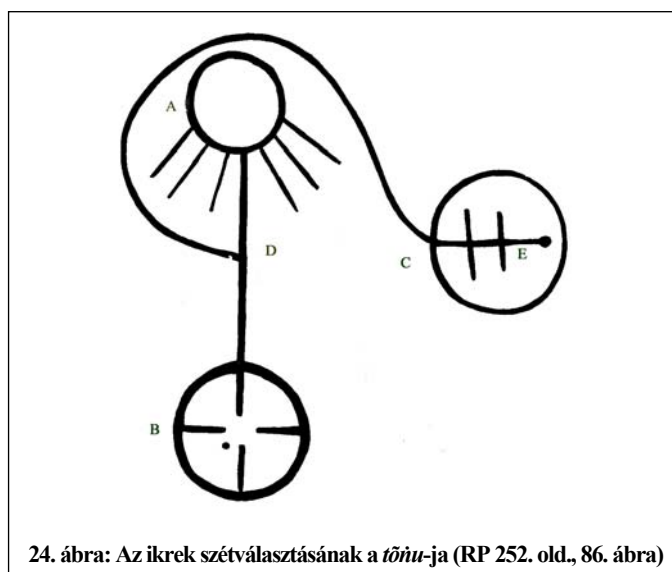
A Sirius-rendszer

A dogonok és a szomszéd népek mitológiájában a fő csillag a Sirius, amelynek rendkívüli jelentősége van. A Siriusról magáról, a *sigi tolo*-ról azt mesélik, hogy akkor jelent meg az égen, amikor Amma a tökéletes, második teremtetést bevégezte. Ennek a világnak a születésénél Amma elvágta Nommo köldökzsinórját, és mint a világ köldökét az égboltra helyezte. Ez a Sirius. Amikor először találkozott a Nappal, amely akkor már régóta az égen helyezkedett el, következett be a Sirius első heliákus felkelése, azaz először pillantották meg napkelte előtt. Ezzel az eseménnyel kezdődött az időszámítás, és erre emlékeztetnek a *sigui* ünnepek is, amelyeket ebben az időpontban tartanak meg. Ezt egy olyan képen is ábrázolják, amelyet felszenteléskor szoktak az oltárra festeni (23. ábra).

23. ábra: A Nap és a Sirius együttállása (RP 326. old., 109. ábra)

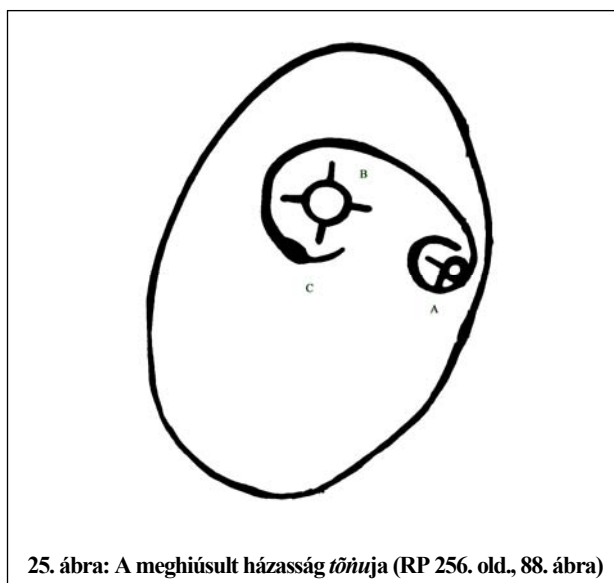
A Sirius kísérőjéről az állítják, amikor Amma meg akarta előzni Ogo újabb lopását, magához vette az *emme ya* (a cirok, *Sorgho vulgaris*) magját, és elhelyezte azt egy csillagban, a *põ tolo*-ban, a *põ* gabonamag csillagában. Ez sokkal később, csak azután, hogy spirálba feltekert tartalma Nommo bérkájába került, szabadult ki a világotjásból. Ekkor kezdett a Sirius körül keringeni. Ezt az ifjak avatásakor egy szimbolikus rajzzal magyarázzák (24. ábra). Ezen az elhelyezkedés a világotjásban, a *tõnu* és az események egyaránt láthatók.

Ezen az ábrán: A a *põ tolo* (7 sugár + *põ*, a 8 legfontosabb gabonaszem, illetve a 7 teremő rezgés); B a Sirius, befelé mutató sugárral, mivel Amma testében még nem világított; D-ben szenved el Ogo a büntetését, a circumcisiót, ahonnan a lemetélt vérző darabka a Napba – C – repül és a *nay* gyík lesz belőle (*Hemitheoconyx caudicius*). Így lesz a Nap, *nay* ismét teljes, visszakapva a placentából elrabolt részt. És ezzel a teremtés befejeződik. (A dogonok hite szerint az emberek születésük után ugyan kétneműek, de csak a körülmetélés, illetve az excisio által lesznek a fiúk, illetve a lányok teljes értékű férfiak, illetve nők, miután megszabadultak a másik nem jegyeitől. Az itt elemzett ábra elsőként erre utal.) Ezt az ábrát a Sirius rejtélyeit tárgyalók helytelenül értelmezik, mivel úgy mutatják be, mint a Sirius rendszer rajzát. Ez azonban nem *tõy* hanem *tõnu*, ahol valamilyen eseményt, cselekményt ábrázolnak. Például a D-C-E vonal egy kést, sarlót szimbolizál, amelynek a nyele E-ben van, és a cisio műveletére utal.

Hasonló ábrát vonz magával – ezt olykor ugyancsak helytelenül kommentálják – a meghiúsult házasság. Valamely ház építésének a megkezdése-

kor azt a *taba tōlō* oltárra rajzolják (25. ábra). Egy *tōn ʘu*-ról van szó, amelyben a nagy (kb. 40 cm-es) ovális a Sirius kísérőjének, a *pō tolo*-nak a pályája. Ezen megtaláljuk a Napot (A) és a Sziust (B) kifelé mutató sugarakkal, mivel most már a teremtés befejezése után vagyunk, és az összekötővonalat, amelynek megvastagodása C-ben Ogo megbüntetésére utal. (Vagyis tehát az előbbi ábra egy változatával állunk szemben.)

25. ábra: A meghíúsult házasság *tōnuja* (RP 256. old., 88. ábra)

A Nap itt a *pō tolo* pályáján belül van elhelyezve, ami különös jelentőséggel bír. A házat egy új család részére építik, a várandós menyasszony azonban a szülők házában marad, és csak a szülés előtt (sőt gyakran utána) költözik az új házba. Az esküvőt is ekkor tartják, amelynek dátumát egyeztetik a Sirius heliákus felkelésének az időpontjával. Ezért ábrázolják ezen a *tōnu*-n a Napot és a Sziust egymás mellett, tehát itt szintén nem egy csillagrendszer ábrázolásáról van szó.

Egy másik tudósítás a Sirius-rendszer keletkezéséről a következőképpen hangzik: amikor Amma fejéből vér patakozott, keletkezett – mint már említettük – a *dana tolo*, vagyis a Jupiter. Miközben Amma lehajolt, elvesztette a jobb kulcscsontjából a *pō pilu* magját, a balból az *emme ya* magját. A *pō pilu*-ból lett a teljes világ. Ez a két mag később elkezdett a Sirius körül keringeni, mint két csillag, vagyis mint *pō tolo* és *emme ya tolo*. A *pō tolo*-ban volt a világ elrejtve. Az *emme ya tolo* feladata pedig az volt, hogy rendbe hozza a világot a róka gonosztette után. Minthogy ezek a magok vérbe hullottak, vörösek lettek. Utána még egy harmadik csillag is keletkezett, *ara tolo*, a rizsszem csillaga, amely szintén a Sirius körül kering. Amikor Amma vérzése elállt, nyoma az égen maradt, ez a Tejút.

Hogy Griaule és Dieterlen munkájába közelebbről is bepillantassunk, álljon itt néhány, témánk szempontjából fontos sor, amelyet szó szerint idézünk az RP-ből. A *põ tolo* fontosságáról a dogonok a következőket mondják:

„*Põ ganna ginnegilã doñu-nã kologo põ tolo tãni. Põ tolo ðemmẽ-gõ põ ganna ginnigili illĩ vazu to. kizẽ vo mãnu pu illĩ vazu. põ tolo kizẽ võy võ gayle be dedẽmẽgo vo sigẽ be.*”

Vagyis:

„A *põ pilu*, miután kipörgette magából az egész világot, ez az úr (az üres maghéj) átalakult *põ* csillaggá. Ezért nehéz a *põ tolo*, benne maradt a *põ* által kipörgetett világ vérének a maradványa. Ez valamennyi megteremtett dolog vérmaradványa. Ezért van, hogy a *põ tolo* minden dolgok között a legkisebb, a csillagok között a legnehezebb.”

Ezután a szerzők így folytatják:

„Anyagában mindennek, amit a *põ pilu* tartalmazott, bizonyítéka megtalálható. A csillag három alapelemet tartalmazott: a levegőt, a tüzet és a vizet. A föld elemet a *sagala* fém helyettesítette, amely valamivel fényesebb a vasnál, és olyan nagy sűrűségű, hogy egy darabját az összes földi élőlény sem tudná felemelni. Nagysága egy kiterített marhabőrhöz hasonló, vagy egy mozsárhoz, súlya 4870 számárteher (kb. 35 000 kg), vagy mint az összes gabonaszemek súlya, vagy mint az összes vas, ami a világon van. A *põ tolo* tartalmazza az összes anyagot 80 kategóriába osztva. Négy-szer-20 a következők szerint: gabonaszemek, fémek, növények, vizek. Keletkezési helye ott volt, ahol most a Nap van... Amint a *sigi tolo* (Sirius) kilépett a világba, körülötte kezdett keringeni. Ilyen mozgást végzett Amma kebelében kiszabadulása előtt a *gaba* (lopótök) körül, és most ezt a mozgást végzi a *sigi tolo* körül. Ez a *sigi tolo* körüli keringés tartja a többi csillagot is a helyén. Mivel a *põ tolo* körül kering az egész világ, az pedig a *sigi tolo* körül, ezért hívják még úgy is, hogy *tolo qõqõ*, ami azt jelenti, hogy a csillagok oszlopa. Amma a *põ tolo*-t teremtette először, magában foglal minden dolgot, mindennek, ami létezik, annak bizonyítéka megtalálható benne. A *põ tolo* a csillagok tengelye.”¹⁶

Ez részben szó szerinti, részben kivonatos idézete a *põ tolo*-ról mondotaknak, és máshol a RP-ban nincs is róla szó. Ezek azok a sorok, amelyen az egész Sirius-központú dogon mítosz alapszik. Az említett névváltozat arra utal, hogy a Sirius kísérőjét még Ogo csillagának is nevezik, a Siriust pedig a *yasigi* csillagának, arra emlékeztetve, hogy az ikertestvérek keresik egymást, de nem találkozhatnak sohasem.

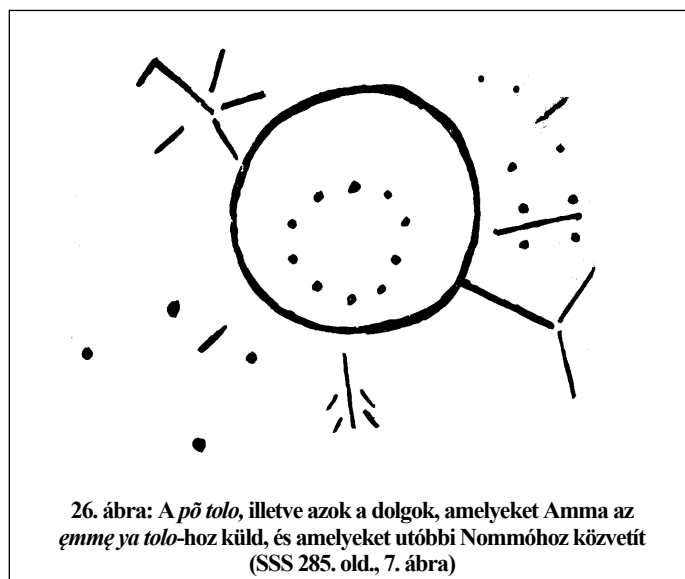
Az *ẽmmẽ ya tolo*-ról, a Sirius másik kísérőjéről pedig azt mondják, nagyobb mint a *põ tolo*, és négyszer könnyebb. Ugyancsak 50 évenként kerül meg a Siriust. Úgy mozognak, hogy sugaraik mindig derékszöveget zárnak be. (Más forrás szerint 321 év a keringési ideje.) Ez a *põ tolo* női változata, min-

¹⁶ Griaule – Dieterlen 1965, 473–474. old.

den női lélek és gabonafajta helye. Ő közvetít a *põ tolo* és a *sigi tolo* között átadva a kísérő parancsait a Siriusnak.

A *põ tolo*-t mindig befelé mutató sugarakkal ábrázolják, mivel csak a leg-ritkább alkalmakkor látható. Az első ember születésekor nagyon fényes volt, de elhalványodott, és a negyedik *sigi* idejére mai fényességére csökkent (4 *sigi* periódus = 240 év).

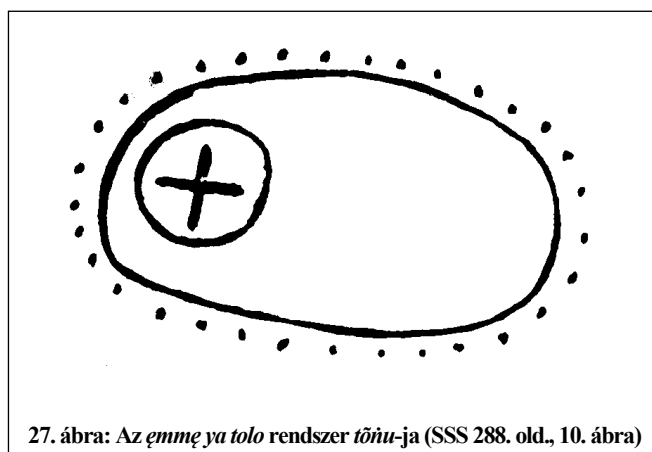
Ez minden, amit a RP-ből a Sirius kísérőjéről megtudhatunk. A többi forrásmunka közül a SSS hasonlókat tartalmaz. Próbáljuk meg most itt három, a Siriusszal kapcsolatos dogon irodalomban elterjedt ábrát megfejteni.

A 26. ábrán a *põ tolo*-t látjuk, úgy, ahogy azt Wazouba helységben, egy ünnepség folyamán lerajzolták. A kör a *põ tolo*, amely 10 pontot zár magába, ez a 2 + 8 nommo, a Nommo ikerpár és az emberek nyolc őse. A körön kívül láthatók viszont mindazok a dolgok, amit az kilökött magából, abban a sorrendben, ahogy a *põ tolo*-ból kiléptek: egy kétágú villa, vagyis a fák; – egy vonal (ág) négy elágazással, vagyis a *yũ*, a szerecsenköles (*Pennisetum spicatum*); – négy trapézformában elhelyezkedő pont, egy vonallal mint fejjel, vagyis a tehén mint Nommo egyik átváltozása; – négy széttartó vonal, egy ötödik megtört vonallal mint fejjel, vagyis a háziállatok; – a jobb felső oldalon négy pont egy rövid vonallal, vagyis a vadállatok; – és végül négy pont, amelyeket vonal választ el, ezek a növények leveleikkel. A *põ tolo* ehhez hasonló ábrázolásai széles körben elterjedtek a dogonok körében. Hitük szerint a *põ tolo* még most is különféle dolgokat lök ki magából, amelyek az

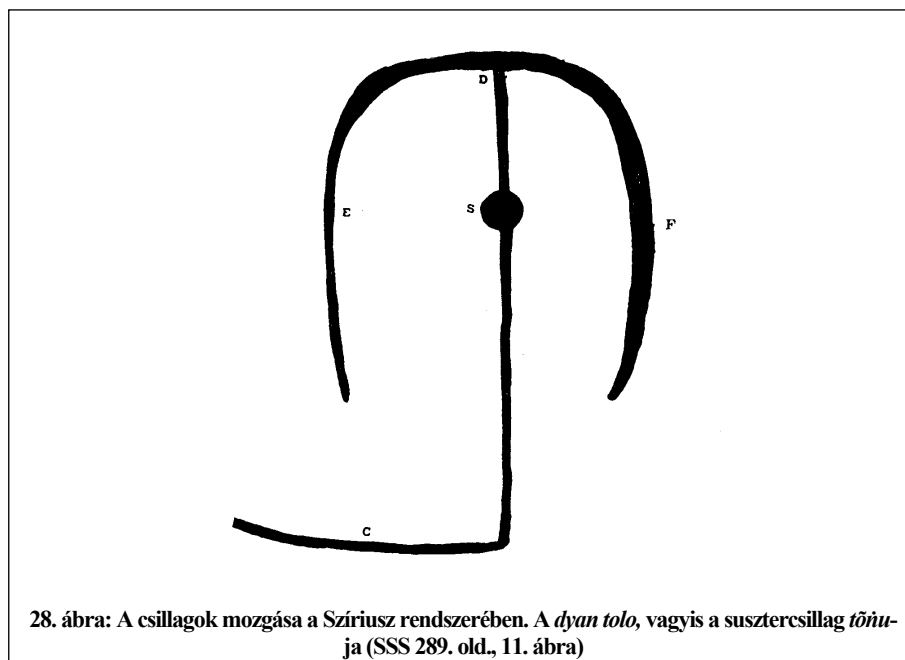
emme ya közvetítésével Nommóhoz kerülnek, ő pedig a *sigui* ünnepek alkalmával azokat a Földre küldi.

De – mint láttuk – a Sirius rendszere még ennél is bonyolultabb. Körülötte kering a *põ tolo* és az *emme ya tolo*. Ez utóbbi a *põ tolo* nőnemű párja, és *nyãn nay*-nak vagy *dagi nay*-nak is nevezik, ami azt jelenti a „nők Napja”, illetve „kis Nap”. De még e körül is kering egy kisebb csillag, a *nyãn tolo*, a nők csillaga. Ezt az alrendszert, amely a Sirius körül kering, a következőképpen ábrázolják (27. ábra). Legfelül van egy csillag (kör) kereszttel, a négy világtájjal. Ez az *emme ya tolo*, amely egy ellipszis fókuszában áll. Ez az ellipszis a nők csillagának, a *nyãn tolo*-nak a pályája, amely az *emme ya tolo* kísérője. Az egész rendszer valamennyi élőlény gyűjtőhelye. Az ellipszis bizonyos része (a pontok) a férfi lelkeké, a külső része a női lelkeké. A Sirius körül tehát két csillag kering, a *põ tolo* és az *emme ya tolo*, amelyek közül az utóbbinak még egy kísérője is van.

27. ábra: Az *emme ya tolo* rendszer *tõnu*-ja (SSS 288. old., 10. ábra)

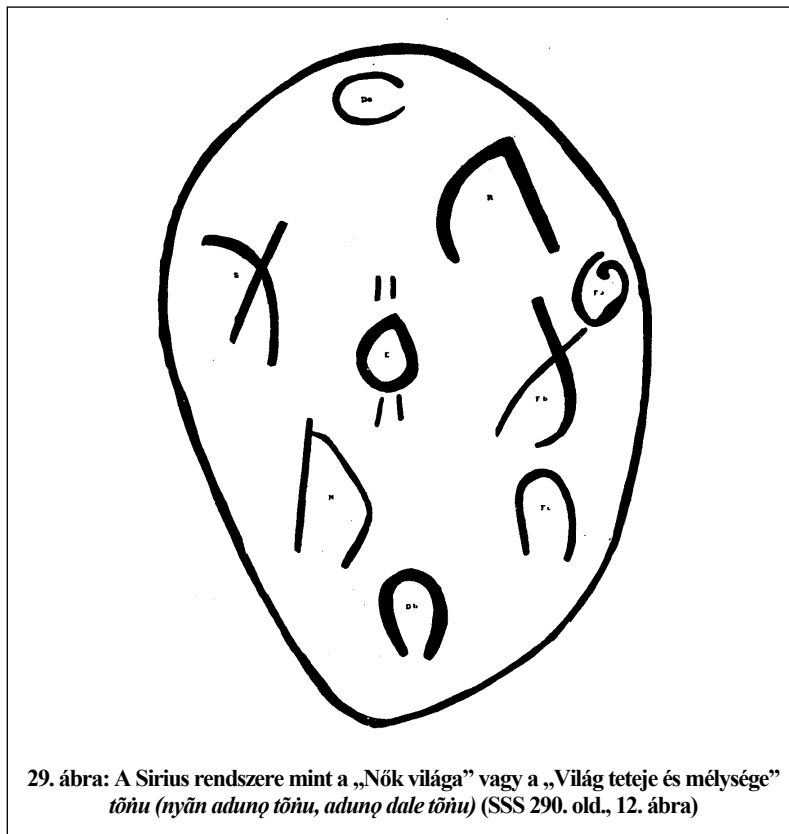
Azt, hogy ezek a csillagok elképzelésük szerint hogyan mozognak, az Aron és Dyon vidék *hogonjainak* a házában felrajzolva is megtalálták (28. ábra.) Ezen egy ötödik csillag is szerepel a színen, a suszter csillaga, *dyãn tolo*. Ez utóbbiról nem tudunk semmi közelebbit, valószínűleg nem tartozik a Sirius rendszeréhez, talán egy közeli szomszédos csillag. Az S dudor a középvonal felső részén a Sirius. A D pontban találjuk a *põ tolo*-t, amely az F pályán mozog, de F egyúttal a nők csillaga is. Az E az *emme ya tolo* és pályája. C a susztercsillag. Az S-C vonal hossza mutatja – mondja a rajzot magyarázó személy –, hogy C messzebb van a Siriustól, mint a többi csillag, és ellentétes irányban mozog. Ez az ábra egyáltalán nem utal asztrofizikai ismeretekre.

Itt említjük meg, hogy az RP-ban még egy csillagról szó van, mint a Sirius rendszeréhez tartozóról. Ez a már említett *ara tolo*, a rizsszem csillaga. Azt, hogy ez az előbbieket valamelyike más néven, vagy egy újabb csillag, nem tudjuk meg. A legvalószínűbb az, hogy itt nem egy egységes modellről van szó, hanem arról, hogy a különböző informátoroknak más és más elképzelései vannak ugyanarról a rendszerről.

Végül tekintsük a 29. ábrára, amelyre gyakran mint a Sirius rendszerére hivatkoznak. (Még az SSS-ben – 12. ábra – is ilyen értelmű, félrevezető feliratozással szerepel.) Az ábrán a világtojás látható, belsejében a világ legfontosabb dolgaival. Az ovális, amely ezeket a szimbólumokat, *bummõ*-kat tartalmazza, a világtojás képe, és másodlagos értelmezésben a Sirius kísérlőjének a pályája. S a Sirius, amelyet Yashigi csillagának is neveznek, és a szimbólum mutatja, hogyan büntették meg Yashigit excisióval, ikerfivére, Ogo – később *yurugu*, a róka – gonosztettéért. D a *põ tolo* első pozícióban, amikor jobbra irányuló nyílásán keresztül mindent befogad, amit Amma a belsejében el akar rejtteni. Db a *põ tolo* második pozícióban, amikor nyílása kifelé irányul, hogy mindent, amit befogadott, tovább tudjon közvetíteni. Egyben ezek a rajzolatok ennek a csillagnak Sirius-közei és -távoli helyzetét is jelképezik. E az *emme ya tolo* a *põ tolo* nőnemű párja. A világ közepén van, mint a Nap a bolygórendszerben, hiszen a nők Napja. A négy vonal sugárzását jelzi. R a *yurugu*, ahol a szimbólum az első utazás sikertelenségét mutatja. N Nommo, aki a jövőbeli, a jelenlegi és az elmúlt élőlények lelkeit őrzi.

Fa *nyān tolo*, a nők csillaga, a rajzolon a kacsaringó jelzi az *emme ya tolo* körüli keringését. Fb a nők *tōñu*ja, *nyān tōñu*, a megvastagított görbe vonal a terhességet mutatja. Fc női nemi szimbólum, alulról nyitott, készen a fogamzásra és a csírák szétszórására.

Ez tehát ennek a képnek a jelentése, az egész világ, ahogyan a család legidősebb nőtagja az asszonyok számára leegyszerűsítve magyarázza. Megtaláljuk itt a Sziust a kísérijével és annak párjával, de éppen úgy a teremtés más elemeit is rajzos formában. Egyfajta magyarázó ábráról van szó a mitológia gyors felelevenítésére. És nem szabad elfelejteni, hogy mindezt a magyarázatot Ongnonlou helyiségben a Sanga-vidék *hagonja* 1950 augusztusában adta, amikor Griaule, Dieterlen és munkatársai a második világháború után visszatértek Afrikába. Hogy a Napot úgy említik (az *emme ya tolo*-val, a nők Napjával kapcsolatban), mint bolygórendszerünk középpontját, egyáltalán nem valamilyen különleges dolog, hiszen akkor már minden iskolában azt tanították.

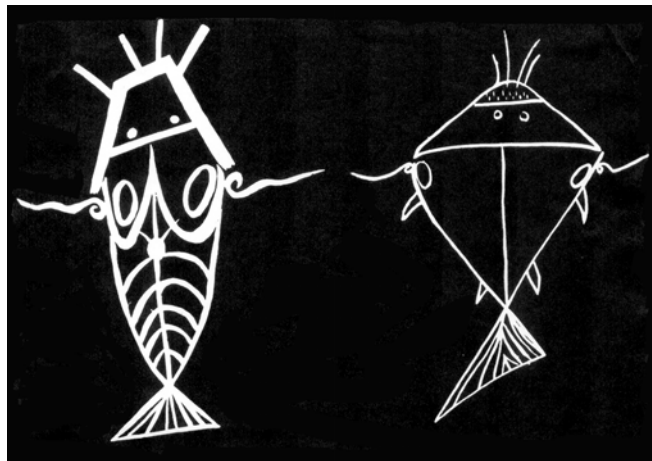
A Sirius rendszeréről szóló részeket kimerítően leírtuk, ennek ellenére sem szerepel minden, amit erről a kérdésről a RP-ban és a SSS-ben megtalálhatunk. A témának megannyi variációja van, és nem csak a dogonok körében. A Sirius-rendszerrel összekapcsolódó sajátos mitológiai képzetrendszer az ikerpárral és az őket érő büntetéssel, ha nem is ilyen fejlett és bonyolult formában, de a szomszéd népeknél is széles körben ismert, számos változatát találhatjuk meg náluk is. Tehát nem mondhatjuk azt, hogy ez az ismeret kimondottan és csakis a dogonokhoz kötődik. Azonban az is igaz, Griaule és Dieterlen publikációinak hála, napjainkra a dogon verziókat ismerjük a legkimerítőbben.

És most lássuk, milyen következtetések vonhatók le az eddig elmondottakból.

FÖLDÖN KÍVÜLRŐL SZÁRMAZÓ ISMERETEK?

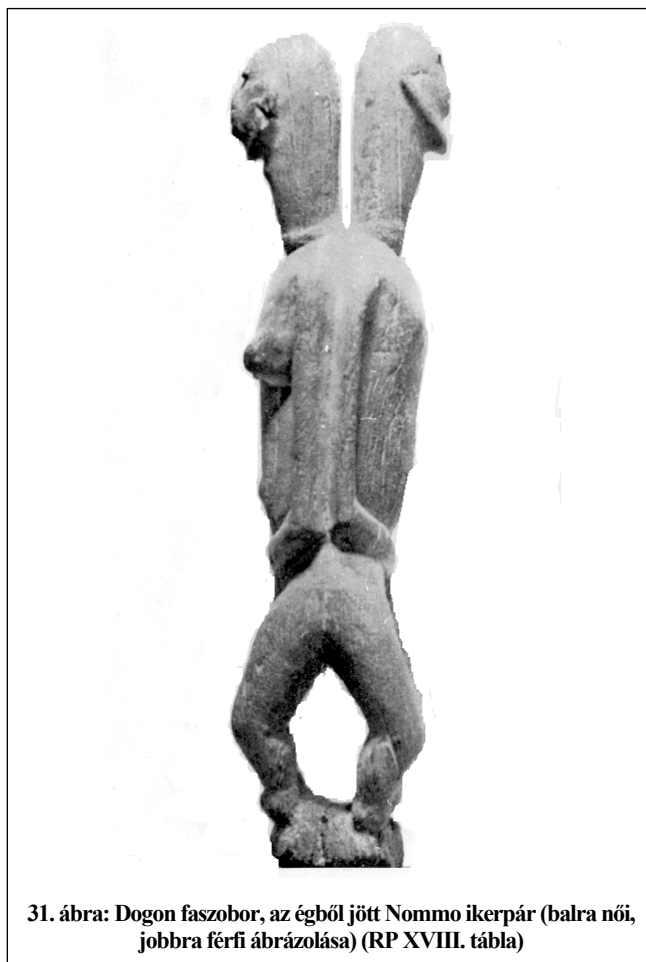
A kérdés vizsgálata során nagyon logikusan kell eljárunk. Az első lépést ehhez már megtettük azzal, hogy gondosan választottuk meg a forrásokat, és választottuk ki a felhasználandó adatokat. Másodszorra azt kell eldöntenünk, mit nevezhetünk megmagyarázhatatlan tudásnak. A pszichológia a fantáziáról a következőket mondja: a tudatban felhalmozódott képek és azok elemeinek szabad, csapongó összekapcsolása. Ha tehát egy szokatlan vagy akár megmagyarázhatatlan dolgot ismert elemekből, olykor irreális asszociációk révén rakunk össze, nyugodtan mondhatjuk, ez a fantázia szüleménye. Erre a legismertebb példákat a mitológia állati – vagy félig állati, félig emberi – alakjai szolgáltatják. De jó például szolgálnak erre a mesékben előforduló különleges lények és tárgyak is.

Egyes szerzők szerint a dogonok csillagászati ismeretei más égitestekről érkezett látogatóktól származnak. Sőt, úgy vélik, egyes ábrákon földönkívüli lények ismerhetők fel. Nommót például egy nem földi, kétéltűekhez hasonló élőlénynek tartják, ami e szerzők szerint azt bizonyítja, hogy egy olyan csodálatos teremtményről van szó, mint amelyről annak idején Berosszosz az Ókorban beszámolt. Azonban ezek a környező valóság jól ismert elemeiből keletkezett fantáziaképek, és így nem igazán lehetnek a világűrbeli érkezett látogatók bizonyítékai. Nézzük meg a kérdéses képet közelebbről is (30. ábra).

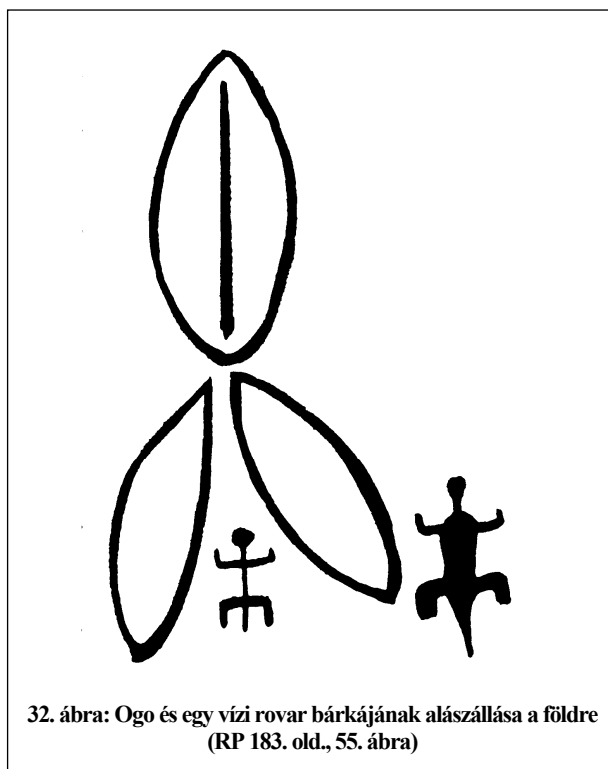
30. ábra: *Q nommo* (Nommo eredeti neve) és leány ikertestvére (jobb oldalt), *nommo titiyayne* ábrázolása hal alakban (RP 161. old., 46. ábra, valamint RP 159. old., 45. ábra)

A dogonok mitológiájában az állatoknak gyakran vannak emberi tulajdonságai, ezáltal világos, hogy az élőlények alakváltozásokra képesek. Emlekezzünk vissza Ogóra, akit büntetésül *yurugivá*, rókává változtatott Amma, a teremő isten. Így ez a képen látható két lény sem más mint Nommo és az ikertestvére hal formában. Minthogy az emberekről azt képze-lik, hogy születésük előtt halformában úsznak az anyaméhben, Nommot és a testvérét is így ábrázolják, mielőtt kiléptek a világojásból. Sőt, a szomszédos bozo nép Nommójának pedig minden esetben halformája van. Amikor Amma a feldarabolt nommókat ismét összerakta, és feltámasztotta, gondosan összegyűjtötte a testrészeket. Erről a feltámasztásról sok ábra található az RP-ban, és a nommók itt is halak testrészeiből állnak össze. Hogy Nommo később emberhez hasonló volt, az a 31. ábrán látható.

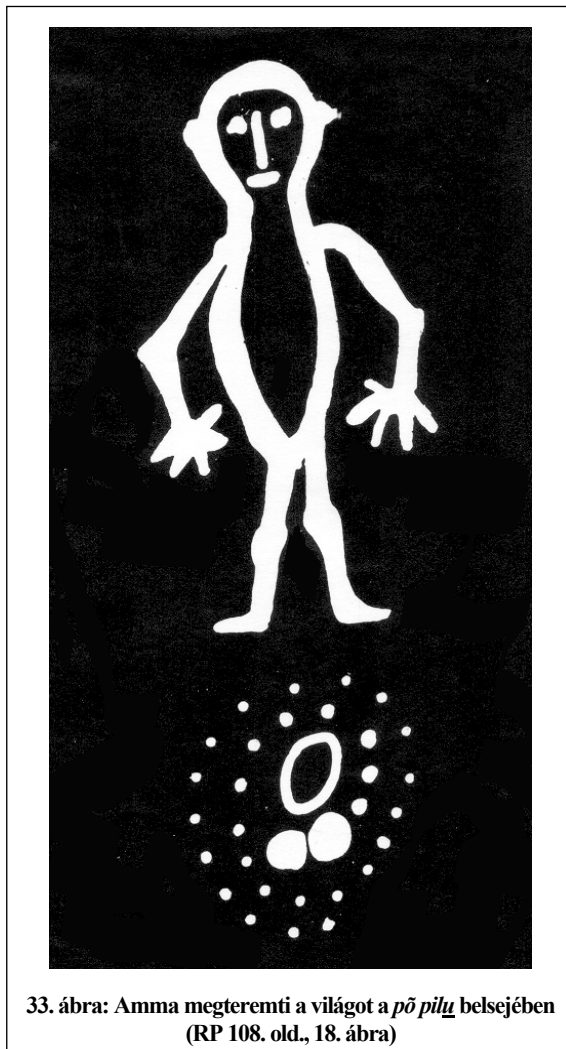
31. ábra: Dogon faszobor, az égből jött Nommo ikerpár (balra női, jobbra férfi ábrázolása) (RP XVIII. tábla)

A 10. ábrán láttuk Ogo bárkáját, amelynek a közepén a róka rajza látható, egy vázlatos, de egyébként normális rajz. Hogy milyen lehetett Ogo az átváltozás előtt, azt a 32. ábra mutatja. Balra Amma nyitott kulcsesontjait látjuk, amelyek között Ogo leereszkedik. Jobbra a *barānkamaza dullōgu* vízi bogár, amellyel Ogo úgy találkozott, ahogy később a Nap a Siriusszal. Itt Ogót kis emberként ábrázolják. Ammát ezen a képen is – akárcsak korábban például a 7. ábrán – csak szimbólum jelzi. Ő az isten, és nincs profán ábrázolásnak helye. Mégis találunk olyan rajzot is, ahol Amma ember formájú (33. ábra), szemmel, orral, szájjal, füllel, sőt, a kezén öt ujjal emberhez hasonlóan. Földön kívülről érkezett lények semmiképpen sem lehettek a földiekhez ennyire hasonlatosak.

Azt hiszem, a további példák feleslegesek. Nyugodtan mondhatjuk, Amma, Ogo, Nommo és a többiek nem mások, mint szokásos mitológiai lények, és ha néha fantasztikus jelenségek is, mégis csak ismert valóságelemekből állnak össze. Robotokról, űrhajókról szóló tudósításokat, földi lényekhez nem hasonlítható teremtményeket nem találunk körükben.

Hogy miként képzeltek el a dogonok a bárkát, arról már kimerítően szoltunk. E szempontból sincs semmiféle bizonyíték földön kívüli ismeretekre.

Hogy ezek a feltételezett lények egyenesen a Sírusról jöttek volna, mint egyesek állítják, alapvetően ellentmond a dogonok ismereteinek is. Ahogy már láttuk, Amma az Orion csillagkép közepén tartózkodik, a négy legfényesebb csillag között. Itt teremtette a világot – utolsónak a Sírust –, itt van a világítás, innen jöttek a bárkák a dogon beszámolók szerint. A Sirius csak egy átszálló állomás, amelyen Amma küldeményei a földre jutnak. Így főleg azok a vizsgálatok, amelyek a Sírust ilyen szempontból tárgyalják¹⁷.

¹⁷ A dogon teremtésmítosz egy másik változata szerint a Föld *Amma* felesége volt. Ebből a házasságból először a *yurugu* (a róka) származott, másodiknak pedig Nommo. (Baumann 1975, 2. köt., 481. old.) – Bernard R. Ortiz de Montanella (1996) is megjegyzi, hogy a Griaule

A csillagokról kapcsolatos dogon ismeretek, a Sิริust kivéve, nem mutatnak a szokásostól elütő vonásokat. A Napot és a Holdat más mitológiákhoz hasonlóan kezelik. A bolygókról már nem mondhatjuk ugyanezt. Ami a Vénuszt és Marsot illeti, nem találunk semmi különlegeset. Talán a Vénusz 6 pozíciója nem teljesen világos, mivel az etnológusok nem voltak járatosak a csillagászatban. A Vénusz szóbeli ismereteikben felbukkanó kísérője esetleg egy közelebbi állócsillaggal való együttállásra, optikai csalódásra, vagy ami a legvalószínűbb, a mitológiai gondolkodás hatásra vezethető vissza. A Jupiter négy kísérőjének felfedezését önmagában is figyelemre méltó tudásnak tekinthetjük. De itt is a véletlen rátalálás nagyon valószínűtlen. A csillagászat történetében jól ismert jelenség, többször beszámoltak erről a kutatók, hogy egyes jó szemű emberek a Vénusz fázisait és a Jupiter holdjait szabad szemmel is észrevették. A dogonok esetében azonban ez is valószínűtlen, mivel egyrészt a Jupiter holdjai nem láthatók a pályára merőleges rálátással, mint ahogyan azt ők ábrázolják (lásd a 20. ábra C részét), másrészt a Vénusz fázisairól nem tudósítanak. Márpedig, ha a Jupiter holdjait, akkor ezt is látniuk kellett volna. Itt érkezünk el egy olyan ponthoz, ahol további magyarázatokat kell keresnünk.

A Szaturnuszról ugyancsak ejtettük már szót korábban. Ahogyan említettük, ebben az esetben is egy téves értelmezésről lehet szó, a Tejút csillagát ugyanis később (talán egy időközben szerzett információ hatásaként) azonosították a Szaturnusszal. Másrészt ez az ábrázolás is egy tőlük nem megfigyelhető rálátást mutat (lásd a 20. ábra D részét).

És ezen a ponton kell szembenéznünk legfontosabb témánkkal, a Síríus rendszeréhez kapcsolódó dogon információkkal. Ebben az esetben el kell ismernünk, hogy e csillagról rendkívül figyelemreméltó ismeretekkel rendelkeznek. Egyszerre két figyelmet keltő állításuk is van a Síríusszal kapcsolatban: a színére és a kísérőjére vonatkozóan.

Azt, hogy a fehéren fénylő Síríus színe korábban vörös volt, nemcsak a dogonok állítják. Az ókorban ezt mondták a babilóniaiak, a görögök, sőt, a rómaiak is. Úgy tűnik, a filológiai vizsgálatok kizárják a szövegek helytelen értelmezésének a lehetőségét. Azt is el kell vetnünk, hogy az Ókorban a megfigyelések nem voltak olyan megbízhatóak, mivel más figyelemreméltó csillagászati teljesítmények ezt cáfolják. Az arab csillagászok már fehérnek írják le a Síríust, megjegyezve, hogy a régiek még vörösnek látták. Megjelentek olyan asztrofizikai vizsgálatok is, amelyek megpróbálták ezt a csillagok fejlődésével összefüggésbe hozni, de ezek sem túlságosan meggyőző-

által ismertetett adatok főleg a dogonok Sanga vidékére jellemzőek. Felhívja a figyelmet Van Beek 1991, Boujou 1991 és Lane 1991 cikkeire, akik szintén hosszabb időt töltöttek a nyugat-afrikai nép körében, de nem találták a *Le Renard pâle*-ban leírtakat a dogonok más etnikai csoportjainál.

ek¹⁸. Így ezt a kérdést nyitva kell hagynunk, későbbi, elfogadhatóbb csillagásztörténeti vagy asztrofizikai magyarázat reményében. Egy azonban biztos: nincs földön kívüli információról szó. Annál is inkább, mivel – mint később látni fogjuk – e terület népei történelmük folyamán szoros kapcsolatban álltak a keleti kultúrákkal.

Hogy mindezt világosabban lássuk, szólnunk kell pár szót a *sigui* ünnepségekről is. Ez egy nagy maszkos ünnep, amelyet 60 évenként (7 éven át, évente kb. 6 héten keresztül) tartanak a mitikus ősök emlékezetére. Egyes verziók szerint Amma 60 évenként megújítja a teremtést, és erre az eseményre emlékeztetnek a *sirige* maszkok (8. ábra). Ezeket az ünnep során szertartásosan körbe hordozzák, miközben a pap recitálja a maszkok által szimbolizált eseményeket. Ezek a fáfaragványok a dogonok remekművei, akik mint faszobrászok messze földön híresek. Ismereteseek e maszkok 10 m magas példányai is.

Mind figyelemre méltó epizódot érdemes néhány szóval ennek az ünnepnek a vélt (mitikus) vagy talán valós eredetét is megemlíteni. Amikor a dogonok a 12. század táján a nyugati törzsektől elváltak, és erre a vidékre bevándoroltak, a törzsfőt a szájhagyományok szerint 7 aratás (év) után feláldozták. Az áldozat testi és lelki maradványait a *põ tolo* csillagra küldték, hogy megújuljon. Amikor már 49 éve üzték ezt a gyakorlatot, a nyolcadik *hogon*, hogy sorsát elkerülje, fia segítségével halottnak tetette magát, és eltűnt. Néhány hónap múlva ismét megjelent, és elmondta az utódjának, hogy a *põ tolo*-n volt, ahol megismerte a teremtés titkát. Átadta Amma parancsát: ezentúl a *hogon* 60 évig uralkodjon, és az istent állatáldozatokkal kell tisztelni. Ettől az időtől ünneplik a világ megújulását 60 évenként a *sigui* ünnepségek keretében.

¹⁸ A Sirius körülötti élet lehetőségét illetően megemlítjük, hogy – Shipman 1976 és Harrington 1977 szerint – az erős röntgensugárzás miatt, illetve a pályalehetőségek konfigurációjából kifolyólag szerves élet nem képzelhető el a létezésüket tekintve is nagyon valószínűtlennek tűnő, de esetlegesen a rendszerben keringő bolygókon. Nem valószínű, hogy a Sirius B-n kívül még egy kísérője is volna a Siriusnak (lásd Lindenblad 1973). – P. Feldmann és R. S. Dixon rádiócsillagászok 1977 áprilisában megkíséreltek a Sirius felől rádióüzenetet lehallgatni, de a dolog teljesen reménytelenül végződött (lásd erről: Ridpath 1981). A régebbi lehallgatásra kijelölt csillagok listájában a Sirius neve nem is szerepelt, mivel nem tételezték fel bioszféra lehetőségét ebben a rendszerben. – Arról, hogy a Sirius fejlődése nem egyeztethető össze a cikkben szereplő feltevésekkel, főleg a vörös színnel, vedd össze: D’Antona 1982. – Ennél még sokkal képtelenebb Francis Cress Welsing (1991) elmélete, amely szerint a színes fajú emberek bőrében található melanin képessé teszi őket minden fajta sugárzás érzékelésére. Így a dogonok képesek a Sirius kísérőjéről hozzánk érkező infravörös fényt érzékelni. Sőt a melanin volt, ami képessé tette az egyiptomiakat a jövő megérzésére. Két konferencia megrendezésére került sor a melanin elméletéről, amelyeken Adams is tartott előadást (Adams 1987, 1988). A melanin-elméletben az a legérdekesebb, hogy a Sirius B egy fehér törpe, és így nem is sugárzik infravörösben.

Az ünnep időpontjával kapcsolatban arról számoltak be a harmincas években, hogy ebben az évszázadban már tartottak egy *sigui* ünnepet 1910–1920 körül. Mivel minden *sigui* alkalmával új maszkokat faragnak, a régieket pedig gondosan megőrzik, mint a falu „archívumát”, általában 3–4 sorozatot találnak belőlük, és így a legrégebbiek úgy az 1720–1780 körüli időkből származnak. Egy egészen kivételes esetben, amikor a maszkokat egy száraz, jól védett helyen tartották, Ibi faluban, 1931-ben a kutatók 9 maszk sorozatot számoltak meg, és a tárolóhely mélyén még háromnak a maradványait fel lehetett ismerni. Ebben az esetben a legrégebbi a 12. századból származhat, nagyjából az első *sigui* ünnepek időpontjának az idejéből.

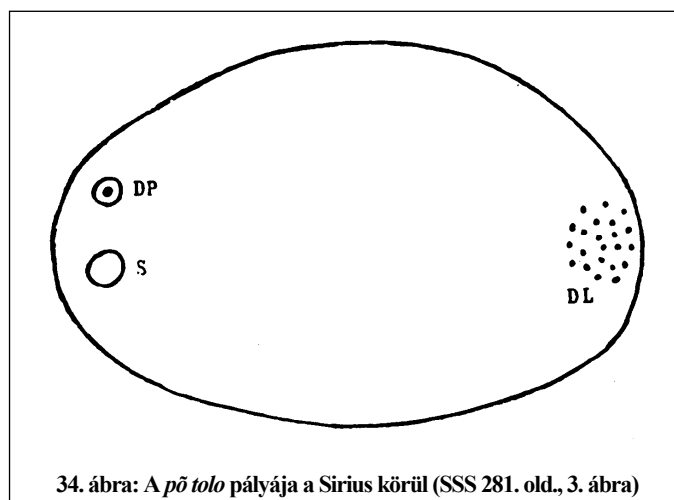
Az ünnepek kiszámításának is megvan a maga rítusa. Különböző ismertetőjegyeket jegyeznek fel, vagy gyűjtenek össze, amelyek az ünnepre utalnak, vagy egy ábra alkotóelemeit egyenként felrajzolják, és ezt az időszakot mint 30 biennálét 10-es alosztással számítják. 1931-ben, amikor ezt a két éves időszakot szokás szerint kölesből készült sör ünnepével köszöntötték, 15 kaurit (kagylópénzt) találtak a kutatók összegyűjtve. Informátoraik erről azt mondták nekik, hogy a következő *sigui* ünnepet akkor tartják, amikor a másik 15 is összegyűlik hozzá. E szerint ez a hatvanas években fog bekövetkezni. Végül is a 7 éven át tartó újabb ünneppsorozatot 1967-ben kezdték el megtartani, amelyről filmfelvétel is készült (lásd a címképet).

A *sigui* ünnepek kiszámításának ez a módja szoros kapcsolatban áll a Sirius rendszerrel. Emlékezzünk rá, hogy *yasigi* nem más mint Ogónak a világotjásban visszamaradt testvére. És Ogo most is keresi nővérét, kering körülötte, és egyszer közelebb kerül hozzá, máskor meg távolabbra jut tőle, de sohasem éri el. A Sirius a *sigi tolo*, vagyis a nővér csillaga, a *põ tolo*, vagyis a róka csillaga, másként *yurugu tolo*. A *sigui* ünnepet mindig akkor tartják, amikor a *sigi tolo* a *põ tolo*-t egyszer megkerüli, és legjobban megközelíti. Ezek az időpontok azonban nem esnek össze a csillagászati megfigyelésekkel, amelyek szerint a Sirius kísérőjének közel pontjai 1940-ben és 1990-ben voltak.

A *sigui* időszak tehát közel megfelel a Sirius körül keringő kísérő csillag keringési idejének. És a Siriusnak tényleg van egy kísérője, de ezt csak a múlt század eleje óta sejtjük. A kísérő létezését elsőként a múlt század első felében Bessel német csillagász feltételezte, amikor a Sirius saját mozgását vizsgálta. De csak 1862-ben fedezte fel Alvan Clark Amerikában, amikor az akkori idők legnagyobb teleszkópját kipróbálta. Még a mai korszerű műszerekkel is nehezen megfigyelhető objektumról van szó, amely csaknem pontosan 50 év alatt kerüli meg a Sziust.

Igen figyelemre méltó, hogy a dogonok – akik már évszázadok óta 60 évenként ünnepelték a *siguit* – 1931-ben és utána egy 50 éves *sigui* periódusról beszélnek. Egy ábra is ismert erről (34. ábra), amelyet az Aru falu *hogonja* modellezett köleskásaszemekből (az ovális szélessége 100 cm körüli volt) Ezen *S*-ben van a *sigi tolo*, a Sirius DP és DL a *põ tolo* legközelebbi és legtávolabbi helyzete. Úgy magyarázzák dogonok, hogy amikor a *põ tolo*

a legközelebbi helyzetben van, fényessé válik, amikor legtávolabb van, a csillag villogása miatt úgy tűnik a megfigyelő számára, mintha több csillagot látna, vagyis ahogy szó szerint mondták, ekkor látszik, ahogy a világ tengelye körül forog.

34. ábra: A *pō tolo* pályája a Sirius körül (SSS 281. old., 3. ábra)

(Ez a magyarázat meglehetősen idegen a dogon mitológiától, és e cikk szerzője úgy véli, némi későbbi befolyás hatását mutatja, hiszen ez az ábra 1950 körül, másfél évtizeddel az etnológusok odaérkezése után készült. Az ábra eredetileg a következőket ábrázolhatta: a *pō tolo* a DP-ben zárta magába azokat a dolgokat, amelyeket Amma a Földre akart küldeni, a DL-ben pedig mindezeket spirál alakban szétszórva továbbította.) Máskülönben ez az ábra szoros kapcsolatot mutat az előbbiekkal, amikor az égitestek helyzetét a circumcisióval, illetve az excisióval hozták kapcsolatba. Ez alkalommal is felhívta a *hogan* erre a figyelmet.

Nem lehet tagadni, az elliptikus pálya, a Sirius közelsége az egyik fókuszhoz, rendkívüli csillagászati ismeretek jelenlétét mutatja. Ez esetben biztosan kizárható a fantázia szerepe. Az alkotóelemek: ellipszispálya, ennek fókusza, az 50 éves periódus a dogonok és a szomszéd népek számára ismeretlennek kellett, hogy legyenek. Minthogy a Sirius kísérlőjét a múlt század második felében fedezték fel, és minthogy a dogonok a *sigui* ünnepeket a múlt század végéig 60 évenként tartották és csak azóta 50 évenként (illetve merült fel ennek az ötlete¹⁹), az előbbieken említett tudásnak a megszerzését a múlt századforduló környékére vagy a múlt század elejére tehetjük.

¹⁹ Az újabb nagy ünnepségciklusra ugyanis 1967–1974-ben került sor (lásd: Jean Rouch: *Une rétrospective*, 1981, Paris, Ministère des Relations Extérieures – Cellule d’animation culturelle, 68. old.), míg a 20. század eleji *sigui* vélhetően 1907–1914-ben került megrendezésre. (A szerk.)

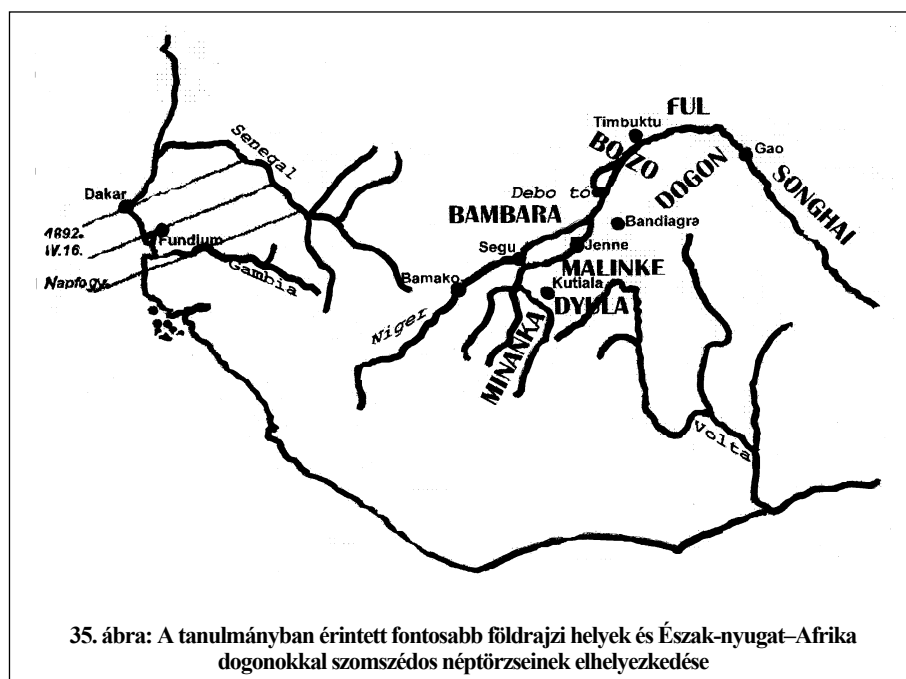
Ennek megvizsgálása céljából még egy fontos kérdést tárgyalnunk kell. Mégpedig azt, hogy milyen körben terjedtek el ezek az ismeretek? Ahogyan ezt tanulmányunk elején említettük, e terület népei – a Szaharától délre egész az óceán partjáig – időnként kultikus összejöveteleket tartottak, amelyeken a teremtsről, beleértve a *põ tolo*-ról is megemlékeztek. Említést erről az SSS első mondatában is találunk, ahol ez áll:

„Les connaissances indigènes relatives au système de Sirius... été constatées dans quatre populations soudanaises: les Dogon du cercle Bandiagara, les Bambara et les Bozo du cercle de Ségou, les Minianka du cercle Koutiala.”

(A bennszülöttek ismereteit a Siriusról négy szudáni népcsoportnál találtuk meg, a Bandiagara környéki dogon törzseknél, a Ségou környéki bambara és bozo népeknél, a Koutiala környéki minianka népeknél.)

A bambarák a Siriust *sigi dolo*-nak, a kísérőjét *fini dolo*-nak nevezik, ahol *fini* a *põ pilu* gabona bambara neve. (Innen ered a Digitáriák *fonio* elnevezése.) Ez a csillagpár a *faro*, Nommo megfelelőjének látható alakja ikerpár formában. Szerepük is hasonló, mint a dogon mitológiában.

A bozók mitológiájában a Siriust *sima kayne*-nak hívják, kísérőjét *toñõ ñalema*-nak.²⁰

35. ábra: A tanulmányban érintett fontosabb földrajzi helyek és Észak-nyugat-Afrika dogonokkal szomszédos néptörzseinek elhelyezkedése

²⁰ Griaule – Dieterlen 1950, 292–294. old.

Ha egy pillantást vetünk a 35. ábrán látható térképre, egész más megvilágításban látjuk a kérdést. Nem egy, a civilizációtól távoli és elzárt népről van szó, hanem olyan népekről amelyek kultúrközpontok (Timbuktu, Bamako stb.) vidékén élnek. A fulbék népe, amely Nyugat-Afrika számos helyén él különféle nagy csoportokban, és amelyek nomád csoportjai (az utóbbi években kísérlik meg letelepítésüket) többek között a dogonok csordáit is legeltetik, a Niger északi partjától, a Szahara alatti vidékről egész a nyugati tengerpartig vándorolnak fel és alá. A bambarák szintén kapcsolatban állnak a nyugati partvidékkel, sőt, mint látni fogjuk, egy csoportjuk ott is él a Sine Salum vidékén.

A mande csoportba tartozó törzsek az elmúlt századok során különböző civilizációkkal érintkeztek. A 14. században a Mali birodalom az egész Niger vidékét uralma alatt tartotta, és területe messze keletre elnyúlt. Manza Musa király, a jeles ős, a malinke Sungyata államalapító uralkodó leszármazottja, annak idején megfordult Mekkában és Kairóban is, szoros kapcsolatot tartott fenn Egyiptommal. A 17. században a bambarák és a szongaiok uralma következett. Timbuktu hosszú időn át az iszlám kultúra egyik központja volt.

Timbuktuban a Sankore egyetemen neves afrikai és arab tudósok tanítottak. Ezek között találhatjuk a spanyol granadai költőt és csillagászt, El Saheliet, aki az 1430-as években tartózkodott a híres városban. A Songhai birodalom idején két egyetem is volt ezen a területen, amelyek Jenne és Gao városokban működtek. Itt egyebek között matematikát és csillagászatot is oktattak²¹.

A 19. században következett be az európai államok gyarmati uralma, amely újabb mohamedán városok alapítását hosszú időn át akadályozta, és a helybéli népek kultúráját jelentős mértékben összezavarta.

Talán az iszlám befolyás idején került be az ismeretek közé a Sirius vörös színe, ami az Ókorban széles körben ismert volt, és amelyet a tudósok megőriztek, bár a közvetlen egyiptomi hatás sem kizárt. De Al Sufi 980 körül és Ulugh Beg 1450 táján, amikor felsorolja a Ptolemaiosz által vörösnek nevezett csillagokat, a Síríust már nem említi közöttük²².

Ami a többi kérdést illeti, úgymint a spirálszerkezet, a világ teremtése a hét rezgés által (amelyet egyesek az ősrobbanás ismeretének tekintik), a galaktikák ismerete és az űrhajózási kérdések, vagyis a földön kívüli látogatók létezése, nos, a dogon mitológiában nem találtunk olyan elemeket, amelyek megmagyarázhatatlan tudásra utalnának. Fantázia-elemeket kiszűrő szítákon csak két tudásmag maradt fenn: a Jupiter holdjai és a Sirius rendszere. Hogy ezeknek az ismereteknek a dogonokhoz való eljutására magyarázatot találjunk, esetleges európai hatások nyomába kell erednünk.

²¹ Williams 1973, 24. és 210. old., Jackson 1970, 215. és 217. old. Lásd még: Adams 1983, 38. és 40. old.

²² Például Brecher 1979, 96. old.

AZ 1893-AS NAPFOGYATKOZÁS

A dogonok és a szomszéd népek által lakott terület gyarmatosítása a múlt század második felében kezdődött. Az ezernyolcszáznyolcvanas években Szenegál és a szomszédos területek francia uralom alá kerültek. 1893-ban Timbuktu is már francia fennhatósággal bírt. A gyarmatosítás időszakát tekintve kultúraterjesztőként főleg a misszionáriusok jöhetnek szóba. Ezek célja azonban nem a csillagászati ismeretek – asztrofizikáról nem is szólva – közvetítése volt. Ahhoz, hogy valaki a századforduló idején a Sirius-problémára vonatkozóan ismereteket tudjon nyújtani, csillagásznak kellett lennie.

Hogyan kerülhetett csillagász ebben az időben Afrika népei közé? A legvalószínűbbnek az tűnt, hogy valamelyik napfogyatkozást megfigyelő expedícióval.

Amikor ez a kérdés felmerült a számomra, csak egy olyan napfogyatkozásra találtam, amely szóba jöhetett témánkkal kapcsolatban. Ez pedig 1893. április 13-án következett be, mégpedig úgy, hogy az Atlanti-óceánt szelte át, Dél-Amerikától Északnyugat-Afrikáig. A szárazföldöket tekintve csak két olyan terület jöhetett számításba, ahol megfigyelhető volt: Brazíliában, a Ceará vidékén, ahol amerikai és angol expedíciók megszervezésére került sor, valamint francia Szenegálban, ahol franciák és angolok dolgoztak.

A teljes napfogyatkozás zónája Szenegálban a Salum folyó vidékét érintette, Dakartól mintegy 100 km-re délre (lásd a 35. ábrát). Az expedíciók műszereiket egy Fundigue (Fundium) nevű faluban állították fel, kb. 50 km-re a folyó torkolatától. Az angol expedíciót, amelyben Fowler is részt vett, Thorpe vezette. A francia csillagászok vezetője Deslandres volt, és őt egy fiatal román csillagász, N. Coculescu is elkísérte. Az időjárás mindkét helyen – Amerikában és Afrikában is – kedvező volt, a megfigyelések kiválóan sikerültek.

Azonban minket most elsősorban az érdekel, milyen kapcsolatai voltak/lehettek ezeknek a tudósoknak a helybéli lakósággal. Az afrikai angol expedícióról csak rövid feljegyzések maradtak fenn. Deslandres jelentésében²³ viszont megemlíti, hogy két bennszülött munkást alkalmaztak kőművesként és asztalosként, s hogy a falubeliek is segítettek az expedíciónak. Nicolaie Coculescu (1866–1952)²⁴ – a modern román csillagászat megalapítója, a bukaresti obszervatórium első igazgatója – részletes beszámolót készített a román tudományos akadémia számára. Ebből megtudjuk, hogy a műszerek felállításánál és az öthetes Fundigue-i tartózkodás során a helyi lakos-

²³ Deslandres 1896.

²⁴ Coculescu 1894.

ság is sokat segített. A jelentés csúcspontja azonban – természetesen nem csillagászati vonatkozásban, hanem témánk tekintetében – a hazautazás leírása²⁵.

E több napig tartó utazás, amelyet Deslandres, Coculescu és a négy fekete afrikai vitorlás csónakban töltött, arra enged következtetni, hogy a csillagászok és a falu lakói nem álltak szótlánul egymás mellett. Ezt a kapcsolatot mutatja az a bizalom is, amelyet ezekbe az egyszerű emberekbe helyeztek, minthogy minden figyelmeztetés ellenére, amikor sürgős katonai feladatok miatt hajójuk el kellett, hogy hagyja őket, nekivágtak ennek az útnak, értékes tudományos eredményeikkel a poggyászukban! Az akkori viszonyokat az is jól jellemzi, hogy amikor május 3-án, 12 nappal Fundigue-ból történt elindulásuk után Marseille-be megérkeztek, saját halálhírüket olvashatták a párizsi lapokban. Így egyáltalán nem bizonytalan feltételezés, hogy az öthetes szennegáli tartózkodás során a falubeliek belenézhetek a távcsövekbe, s kérdéseket tehettek fel az őket érdeklő csillagokkal és bolygókkal kapcsolatban. A napfogyatkozás ezen a vidéken 5 percig tartott, és a Vénusz, valamint a Jupiter is látszott az elsötétült napkorong környékén. Nem mindennapi élmény, főleg egy bennszülött részére! A Sirius az esti égbolton volt látható, és ha őket ez érdekelte, kérdéseket is tehettek fel. Ezekben az években a Sirius kísérője előtérben álló friss csillagászati esemény volt, és a kísérő pályáját már jól ismerték. Hogy ez egy kicsiny, nagyon sűrű fehér törpe, akkor még a csillagászok ezzel az ismerettel nem rendelkeztek, a kísérőt egy sűrű vörös törpecsillagnak tartották. Hogy egy fehér törpéről van szó, azt csak 1915-ben fedezte fel W. M. Adams. De ez a tény nem döntő jelentőségű esetünkben, mivel egyrészt abból, hogy a *põ tolo*-ban az egész világ el van rejtve, az következik, hogy sűrű és nehéz, másrészt ez a kiegészítő ismeret később, a húszas évek után is eljuthatott hozzájuk.

Az alapvető kérdés az, hogyan juthatott el ez az információ a dogonokhoz, akik a tengerparttól több mint 1000 km-re éltek, Ahogy ezt már említettük, a szomszéd népek szolgálhattak az ismeretek közvetítőjéül. A kérdés megoldásához vezető utolsó láncszemet Baumann említett könyvében találhatjuk meg²⁶. Ott szó szerint a következő áll:

„Abgesplittert von Hauptgebiet wohnen in Western Bambara in Sine Solum und kleine Gruppen in Guinea-Bissau.”

(A fővidékről leválva nyugaton is élnek bambarák a Sine Solum vidékén, és kisebb csoportokban Guinea-Bissau környékén.)

²⁵ Mivel ez a kiadvány nehezen hozzáférhető, lásd a harmadik intermezzóban a bennünket érdeklő részletet.

²⁶ Baumann 1975, 2. köt., 468.old.

Vagyis a bambarák, akiknek egy része a dogonokkal keveredve él, annak a vidéknek is lakói, ahol az 1893-as napfogyatkozást megfigyelő expedíciók tevékenykedtek. Amint láttuk, e népek ugyanúgy ismerik a Sirius rendszerét, ugyanakkor pedig szoros kapcsolatban álltak és állnak mind a mai napig a dogonokkal.

Harmadik intermezzo

RÉSZLET NICOLAIE COCULESCU NAPFOGYATKOZÁSI BESZÁMOLÓJÁBÓL

Mivel az említett kiadvány (Coculescu akadémiai beszámolója) nehezen hozzáférhető, álljon itt a leírásból egy olyan részlet, amely a dogon-kérdésben perdöntő lehet (a dátumok a régi román naptár szerint, zárójelben az újjal):

„Április 9-én (21-én) este 9 órakor elbúcsúztunk társainktól, akiket a csillogászati felszerelés szétszedésével és behajózásával bízunk meg, és mi ketten, M. Deslandres és személyem egy egyszerű vitorlás csónakon, amelyet négy néger bennszülött irányított, elhagytuk Fundiuge-t a kollégák és az ot-tani kikötőben található európaiak tanácsai ellenére.

Az első éjszakát átvirrasztottuk, minthogy nem bízunk sem hajónk szilárdságában, sem vezetőink képességeiben. Ellenszelünk volt, és nyugtalanok voltunk; talán nem is annyira az életünk, mint inkább azon dokumentumok miatt, amelyek egyes csomagjainkban voltak, és amelyeket oly fáradtsággal készítettünk el, míg e vidéken tartózkodtunk. Hallottunk e napokban tényként elmesélni egy esetet, amely szerint néhány évvel korábban egy amatőr fényképész járt itt előttünk, ő volt az első és egyetlen, akinek sikerült egy egész sorozat képet készíteni erről a vidékről, de az mindenestül a Salum folyóba veszett, amikor a csónakja elsüllyedt.

A második napon reggel 7 órakor elhagytuk a folyó torkolatát, hogy utazásunkat még kellemetlenebb körülmények között folytassuk. A szél északról fúj, és messze elhajtott minket a tengerparttól. A fáradtság és a tengeri hullámok okozta rosszullét, amely a néger legénységet is meggyötörte, még az ellenszelet is feledtette. Ehhez társult még a hideg és a csónakon átcsapó hullámok okozta állandó nedvesség.

Két napot és két éjszakát töltöttünk így – M. Deslandres és jómagam – kint az óceánon, legyűrve a fáradtságtól, és már csak nevetve az utazáson, már ahogyan azt eredetileg elképzeltünk.

Április 11-én (23-án) este, csaknem az indulás órájában érkezünk meg Dakarba, a helyi lakosok nem kis ámulatára.”

ÖSSZEFOGLALÁS

Végül mindent még egyszer röviden összegezve, a dogonok csillagászati ismereteiről a következőket mondhatjuk: e nép a történeti források és az elmúlt évtizedekben végzett kutatások alapján minden bizonnyal a 12. században érkezett a mandé népcsaládból kiválva Bamako vidékéről jelenlegi lakhelyére. Mitológiájuk, hasonlóan a szomszédos népek hagyományaihoz, egyedi szellemi képződmény, csak itt a Szahara és az Atlanti-óceán partvidéke közötti területen található meg. Bár a középkortól kezdve ezen a vidéken erőteljes iszlám kulturális hatással számolhatunk, ezek a népek megőrizték saját hitüket (elvándorlásuk oka is főleg az iszlám térhódítás előli menekülés). Az iszlám befolyás évszázadait követően a múlt század végén került sor az európai gyarmatosításra. A városokban 1907 óta európai típusú iskolákat találunk. A francia misszionáriusok hatása a húszas években már az egész területre kiterjedt.

A Niger mentén lakó népek élénk kapcsolatban álltak a tengerparti területekkel, részben mint nomádok (fulbék), részben pedig a kereskedelem és a bér munka révén (dogonok, bambarák, gyulák stb.). Sőt, a bambarák egy törzse az óceán partján élt, egész pontosan a Sine Salum vidékén, vagyis évszázadokon keresztül idegen hatásoknak voltak kitéve.

E népek csillagászati ismeretei is sajátosak. Mitológiájuk fő vonásai: a világtörzés, a mitológiai fiú–lány ikerpárok, a teremtettség, amely egy istenség nevéhez fűződik, a nommók mint közvetítők az ég és Föld között, a vér mint az életerő hordozója, ezek mind-mind visszatükröződnek a világról alkotott elképzeléseikben. Sok, megmagyarázhatatlannak tartott ismeret ebből a hitvilágból származik, és azok egyes mozzanatait a mitológia beható ismerete nélkül könnyen félremagyarázhatóak.

A spirális nem más, mint azon dolgok összessége, amelyeket Amma az embereknek küldött, gyöngysorszerűen egy parányi gabonamagban feltérvén. A csillagos égboltot mint testet képzelik el, ahol az állócsillagok között mozgó bolygók a vér szerepét játsszák. Érdekes megjegyezni, hogy más mitológiákkal ellentétben, a Mars itt nem a férfias harci kedvvel és háborúval áll kapcsolatban, hanem a nők csillaga. A csillagok csoportosítása és csillagképekre való osztása nem mutat idegen hatást (nincs állatöv). Amma, a teremtettség isten az Orion négyszögében honol, és adományait a Sirius rendszere közvetíti a Földre. Ez utóbbi maga is az ikerelvnek engedelmessékedik, ugyanis két kísérő kering körülötte, egy férfi és egy női jellegű.

E kép hogyan alakult ki az évszázadok folyamán, nem tudjuk nyomon követni, de nem lehet tagadni, hogy az 1930-as években, amikor az etnológusok vizsgálataikat kezdték, kortárs csillagászati ismeretek hatását mutat-

ták. Azonban hogy miként jutottak el ezek az ismeretek a dogonokhoz, csak sejteni lehet.

Az egyik legvalószínűbbnek az 1893-as napfogyatkozást tarthatjuk, amelynek alkalmával francia és angol csillagászok voltak a Sine Salum vidékén, és az ottani lakosokkal kimutathatóan kapcsolatba kerültek. Erről a területről, illetve ennek a kultúrák közötti érintkezésnek a kapcsán származhattak el hozzájuk olyan információk a Siriusról, amelyek utóbb beépültek a mitológiájukba. A Jupiter holdjairól és a Szaturnusz gyűrűjéről is szerezhettek innen ismereteket.

A városok a maguk iskoláival is szolgálhattak forrásként, vagy a misszionáriusok, akiket szintén kikérdezhettek. Ilyen úton-módon szerezhették kiegészítő információkat a Sirius kísérőjéről, mivel az 1890-es években még nem volt ismert, hogy az nem más, mint egy nagy sűrűségű fehér törpe.

Tegyük hozzá, e kérdések vizsgálatánál megbízható, külső befolyástól mentes adatokra van szükségünk. És ezt immár csak a klasszikus francia etnológiai gyűjtemények képesek számunkra biztosítani (persze azoknál sem fedkezve meg a korábbi külső hatások számbavételéről), mivel a dogonokat az utóbbi időben annyit kérdezték, faggatták, hogy hovatovább immár nem mint egy törzsi kultúra régi hagyományokat őrző hordozóit, hanem mint képzett Sirius csillagászokat kell figyelembe vennünk.

Azok az elképzelések, melyek szerint a dogonok földön kívüli látogatókat rajzoltak le, ismerik az ősrobbanást, illetve galaktikánk és más galaktikák spirálszerkezetét, alaptalan feltételezés, és csak azt bizonyítják, a róluk író tollforgatók nem olvasták a neves francia etnográfusok munkáit. Ezekben minden ábrának megtalálható a dogonok által adott magyarázata.

Más hasonló képtelen feltételezések, amelyek a dogon zszurnalisztikában találhatók, cáfolatra sem érdemesek. Annál inkább csodálhatjuk Marcel Griaule, Germaine Dieterlen és munkatársaik teljesítményét, akik életük több évtizedét szentelték annak, hogy egy afrikai néppel azonosuljanak, megismerjék, megértsék és feltárják sajátos kultúrájukat.

DOGON KIFEJEZÉSEK MAGYARÁZATA

<i>aduno dale tōnu</i>	a világ teteje és mélységei
<i>adunq girĩ</i>	a poláris
<i>adunq girĩ lęy</i>	Dél keresztje
<i>amma</i>	a dogonok teremő istene
<i>añu</i>	mályvacserje (<i>Hibiscus asper</i>)
<i>ara tolo</i>	a rizsszem csillaga, néhol a Sirius harmadik kísérője
<i>atānu tolo</i>	az Orion öve
<i>bāla tolo</i>	a mimóza csillaga, a Jupiter negyedik kísérője
<i>barānkamaza dulloḡu</i>	egy vízi bogár
<i>bummō</i>	elvont ábrázolásmód
<i>dama</i>	haláleset után tartott gyászidő
<i>dana tolo</i>	Jupiter, a koponya csillaga
<i>donno tolo</i>	Vénusz, keleti pozícióban
<i>dyān tolo</i>	susztercsillag, a Sirius környékén, azonosíthatatlan
<i>ęmmę sōñō dum banu tolo</i>	Mars, a vörös köles csillaga, a nők csillaga
<i>ęmmę ya tolo</i>	a cirok (<i>Sorgho vulgaris</i>) csillaga, a Sirius második nőnemű kísérője, a szív jelképe
<i>ęnęgiriņę tolo</i>	a Canis Minor gamma csillaga, a belek jelképe
<i>faro</i>	Nommo neve a szomszédos bambara népnél
<i>fini dolo</i>	a <i>pō tolo</i> bambara neve
<i>gaba</i>	lopótökfa (<i>Citrilus vulgaris</i>)
<i>ęęęllę tolo</i>	festőnövény csillaga, a Jupiter első kísérője
<i>ie pilu</i>	Hold
<i>ie pilu tolo</i>	a Hold csillaga, azonosíthatatlan
<i>ĩ</i>	dogon társasjáték, néger sakk
<i>illĩ mōñu</i>	a rossz vér csillaga, a Jupiter harmadik kísérője
<i>illĩ zu</i>	jó vér, a Jupiter első kísérője
<i>nay</i>	Nap, egy trópusi gyík (<i>Hemitheoconyx caudicius</i>)

<i>nay dagi</i>	kis Nap, az <i>emme ya tolo</i> másik neve
<i>nyān adūno tōnu</i>	a nők világa, ábrázolás
<i>nyān nay</i>	a nők Napja, az <i>emme ya tolo</i> másik neve
<i>nyān tolo</i>	a nők csillaga, az <i>emme ya tolo</i> körül kering
<i>nōmmq</i>	a teremtésben résztvevő felsőbbrendű lények, gyakran ikerpárok
<i>nōmmq titiyayne</i>	1. <i>titiyayne nōmmq</i>
<i>q nōmmq</i>	az első két ikerpár engedelmes fiú tagja, a szövegben „a Nommo” alakban említve
<i>obya</i>	Vénusz, első pozícióban
<i>qgq</i>	az első két ikerpár gonosz fiú tagja (a dogon Lucifer), a szövegben „Ogo” alakban említve
<i>pō</i>	köles
<i>pō pilu</i>	1. fehér köles, 2. az a kis mag, ami a teremtésnél mindent magába foglalt, 3. a Sirius hímnemű kísérője
<i>sēne</i>	akácféle, Acacia al bida
<i>sēne tolo</i>	az akác csillaga, a Jupiter harmadik kísérője
<i>sigi</i>	1. közös rituális nyelv, 2. fél évszázadonként (vagy 60 évenként) megtartott nagy dogon ünnep (inkább: <i>sigui</i>)
<i>sigi tolo</i>	Sirius, a <i>sigui</i> ünnep csillaga
<i>sima kayne</i>	a Sirius neve a szomszédos bozo népnél
<i>sirige</i>	maszkok, a <i>sigui</i> ünnepeken viselik
<i>taba tolo</i>	oltár csillagábrázolással
<i>tarā tolo</i>	a Prokyon csillag
<i>tazu</i>	a bárkát modellező kosár
<i>titiyayne</i>	<i>nommo</i> leánytestvére
<i>tolo</i>	csillag
<i>tolo bani nendo</i>	nem azonosítható csillag, a fej jelképe
<i>tolo dulloḡu</i>	az Orion kardja, a lép jelképe
<i>tolo dūñq</i>	Plejádok, csoportos csillag
<i>tolo qgq</i>	Ogo csillaga, a <i>pō tolo</i> másik neve
<i>tono nalema</i>	a Sirius kísérőjének neve a szomszédos bozo népnél
<i>tōnu</i>	sematikus ábrázolás
<i>tōy</i>	a legnagyobb hasonlóságra törekvő kép
<i>yala</i>	a legfontosabb alkotók felvázolása
<i>yara tolo</i>	a Kos béta csillaga, a tüdő jelképe

yasigi
yazu dāña(la) tolo

yazu obya
yurugu

yũ tolo

Ogo leány ikertestvére
Vénusz melletti csillag, nem azonosítható
Vénusz, nem látható pozícióban
sivatagi róka, fennek, Vulpes Palidus,
franciául: renard pâle
Jupiter, a szerencsenköles (*Pennisetum
vulgaris*) csillaga

BIBLIOGRÁFIA

ADAMS, Hunter Havelin

- 1983 African Observers of the Universe: The Sirius Question. in: I. V. SERTIMA ed.: *Black Science: Ancient and Modern*, város, Trans Books, ...–... old.

ADAMS, Hunter Havelin

- 1987 *Lecture*, 1st Melamin Conference, September 16–18. 1987, San Francisco.

ADAMS, Hunter Havelin

- 1988 *Lecture*, 2nd Melanin Conference, October 2. 1988, New York.

BAUMANN, Hermann (szerk.)

- 1975 *Die Völker Afrikas und ihre traditionelle Kulturen*, I–II. köt., Steiner Verlag, Wiesbaden.

BOUJOU, Jacky

- 1991 Comment, *Current Antrophology*, 12, 159. old.

BRECHER, Kenneth

- 1979 Sirius Enigmas, in: BRECHER, Kenneth and FEIRTAG, Michael eds.: *Astronomy of the Ancients*, Cambridge, Mass. – London, The MIT Press, 91–115 old.

COCULESCU, Nicolaie

- 1894 Eclipsa totala de sóre de la 4 (16) Aprilie 1893, observata la Foundugue (Senegalu), *Analele Academiei Romane*, Seria II., Tom. XVI., 1893/1894., 131–143 old.

CRYSTAL, Elli

- 2004 Elly Crystal's Website, <http://crystalinks.com/dogon.html>

D'ANTONA, F.

- 1982 The Binary System Sirius in the Context of Stellar Evolution, *Astronomy and Astrophysics*, 114, 289–296 old.

DESLANDRES, Henri

- 1896 *Obsevation de l'eclipse totale du soleil du 16 avril 1893*, Rapport de la mission envoyée au Sénégal par le Bureau des longitudes pour l'étude physique du phénomène Paris, Gauthier–Villars.

GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine

- 1950 Un système soudanais de Sirius, *Journal de la Société des Africanistes*, 20, 1, 273–294 old.

GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine

- 1965 *Le renard pâle*, Paris, Institut d'Ethnologie, Musée de l'Homme, 544 old. (Tom. I, Fasc. 1.)

GUERRIER, Eric

- 1975 *Essai sur la cosmologie des dogon. L'arche du Nommo*, Paris, Éditions R. Laffont, 250 old.

GUMAN, István

- 1989 *Die Astronomie in der Mythologie der Dogon*, Berlin – Treptow, Archenold – Sternwarte (Vorträge und Schriften, Nr. 68)

HARRINGTON, Robert S.

- 1977 Planetary Orbits in Binary Stars, *Astronomical Journal*, 82, 753–756. old.

HERRMANN, Dieter B.

- 1982 *Das Sirius-Rätsel oder Ein hoffnungsloser Fall*, Berlin – Treptow, Archenold – Sternwarte (Vorträge und Schriften, Nr. 61), 3–30. old.

HERRMANN, Dieter B.

- 1985 *Rätsel um Sirius*, Berlin, Buchverlag Der Morgen.

HERTEL, Gisa – HERTEL, Peter

- 1979 Dogon, die das Weltall kennen, *Sachsiches Tageblatt*, 5., 2., 8., bis 7–8.

JACKSON, John G.

- 1970 *Introduction to African Civilisation*, Secaucus, Nj, Carol Publishing Group.

LANE, Paul

1991 Comment, *Current Anthropology*, 12, 162. old.

LINDENBLAD, Irwing W.

1973 Multiplicity of the Sirius System, *Astronomical Journal*, 78, 205–207. old.

McCREA, W. H.

1973 Sirius. A Conjecture and an Appeal, *Journal of British Astronomical Association*, 84, 1, 63–64. old.

OERTIZ DE MONTELLANO, Bernard

1996 The dogon people revisited, *Sceptical Inquirer*, November/ December, 39. old.

PECKER, Jean-Claude

1960 *Le ciel*, Paris, Delphire (második átdolgozott kiadás: 1972, Paris, Hermann, angolul: *The Orion Book of the Sky*, ford. W. D. O’GORMAN, 1960, New York, Orion Press)

PECKER, Jean-Claude

1977 The Sirius Mystery by Robert K. G. TEMPLE (Review), *The Observatory*, 97, 31–33. old.

PESCH, Peter – PESCH, Roland

1977 The Dogon and Sirius (Correspondence), *The Observatory*, 97, 26–28. old.

RIDPATH, Ian

1978 *Message from the Stars*, New York, Harper and Row.

RIDPATH, Ian

1981 Investigating the Sirius Mystery, in: GRAZIER, Kendrick ed.: *Paranormal Borderlands of Science*, Buffalo, New York, Prometheus Books, 348–354. old.

ROXBURGH, I. W. – WILLIAMS, I. P.

1975 The Dogon Tribe and Sirius, *The Observatory*, 95, 215 old.

SERVIER, J.

1964 *L’homme et l’invisible*, Paris.

SHIPMAN, H. L.

- 1976 Sirius B: A Thermal Soft X-Ray Source?, *Astrophysical Journal*, 206, 67–69 old.

TEMPLE, Robert K. G.

- 1975 Response to Appel from W.H. McCREA Concerning Sirius, *The Observatory*, 95, 52–54 old.

TEMPLE, Robert K. G.

- 1976 *The Sirius Mystery*, London, Sidgwick and Jackson, 290 old.
(Német nyelvű kiadás: Das Sirius-Rätsel, 1979, München, Heyne-Verlag).

VAN BEEK, Walter E. A.

- 1991 Dogon Restudies, *Current Anthropology*, 12, 139–167. old.

WILLIAMS, Chancellor

- 1973 *The Destruction of Black Civilization*, Chicago, Third World Press.

15. Maszktánc a halottak teraszán

16. Banani település látképe

a)

b)

c)

**17. Dogon férfitípusok: a) Ambara Sangából, b) Apillene Jugóból,
c) Ambibé Babadyi Sangából**

18. Dogon női típusok: fiatal lányok a Bandiagara-sziklafalak vidékéről

19. Dogon építészet: férfiak találkozó helye, vagyis *togu na* (fent),
nagy (családi) ház, vagyis *ginna* Sangában (lent)

20. A maszkok elkészítése Sangában: a *sirige* és a *kanaga* maszk kifaragása (*fent*), a *kanaga* maszk kifaragása (*lent*)

21. Gomtogo maszk (Jugo-Dogoru település)

22. *Albarga* maszk (Jugo-Pilu település)

23. *Samana* maszk (Sanga település)

24. *Singe* maszk (Ireli település)

**25. Dogon maszkváltozatok: a dobos maszkja (Sanga település) *(fent)*,
a fulbe asszony maszkja (Ireli település) *(lent)***

**26. Dogon férfi közösség: férfiak találkozó helye (Ibi település) (fent),
férfiak találkozó helye a közösségi tér közepén (Jugo-Na település) (lent)**

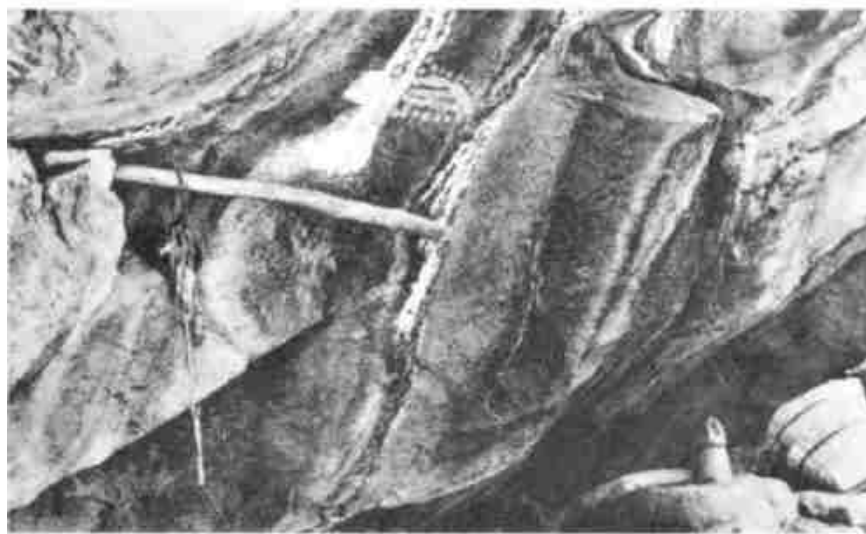
a)

b)

c)

d)

27. Maszk ábrázolások: a) *Kanaga* maszk dombor ábrázolása vályogfalon, b) családi ház fala (Bara település), c) totemisztikus szentély homlokzata, d) a kígyó jele Jugo-Dogoru közösségi házában

28. Kutyaáldozat:
az áldozatot agyonütik (*fent*), az áldozatot bemutató személy feldarabolja
az állatot (*lent*)

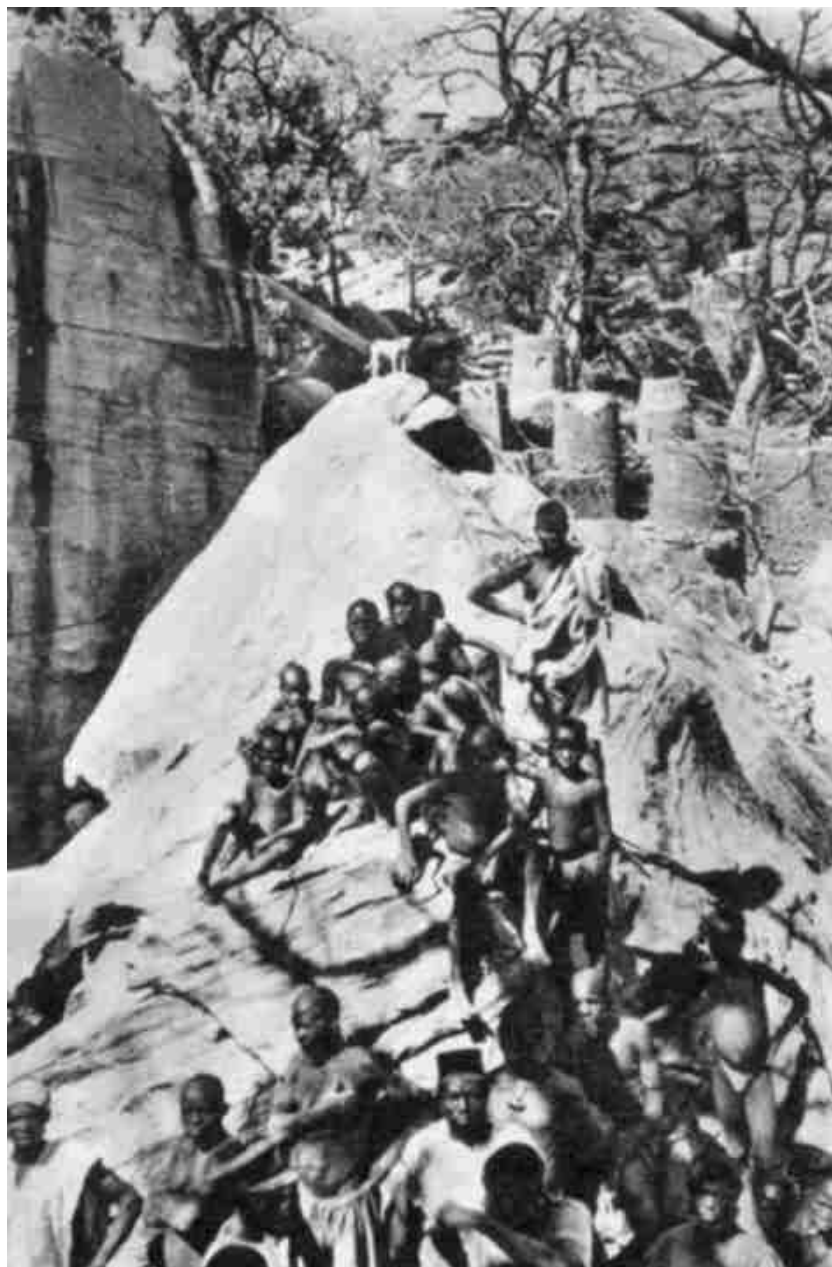
29. Ünnepi készülődés: sörös edények a *Dama* (halotti) szertartás idején megrendezett nagy ivászatokhoz (*fent*), a sör elkészítése (*lent*)

30. A *Dama* szertartás megrendezése (első nap): a maszkok érkezése a második nagy tánc helyszínére (*fenti*), érkezés a harmadik tánc helyszínére (*lenti*)

**31. Dogon maszktáncok: a maszkok érkezése (Felső-Ogol település) (fent),
tánc a közösségi téren (Alsó-Ogol település) (középen és lent)**

32. Gyermekek és fiatalok Jugo-Piluban

33. A köles morzsolása csavaróeszközzel (Nangala település)

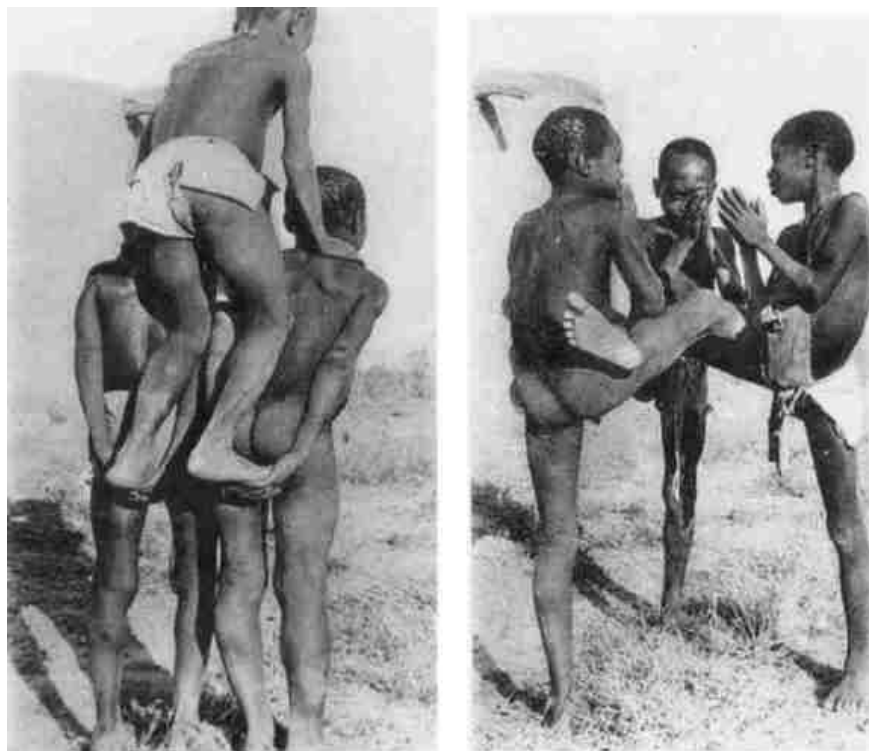
34. Fejviselet kölesszárból (Gongo település)

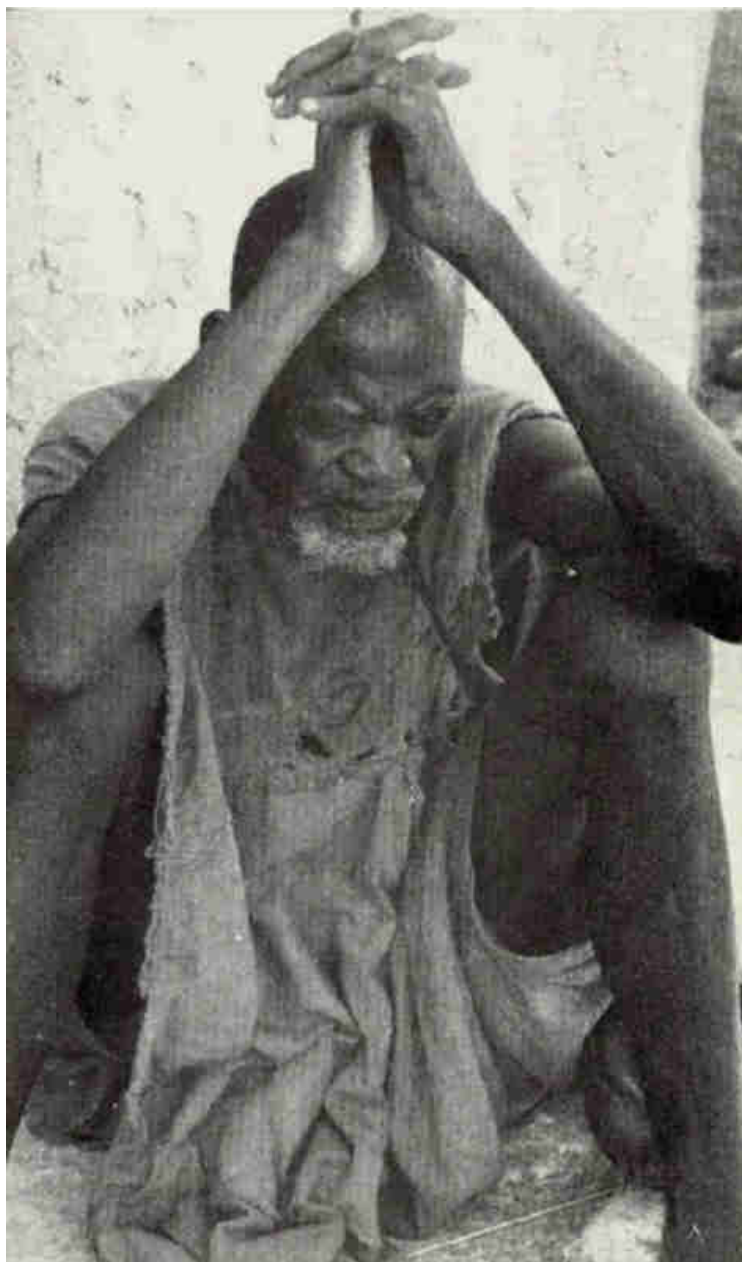
35. Felkészülés a felnőtt korra: tánc gyászünnepen (fiúgyermekek gyakorlása Gogoli településen) *(fent)*, pásztortánc (kamaszfiúk gyakorlása Sangában) *(lent)*

**36. Női maszkosok: asszonyok tánca (Jendumman Ato település) (fent),
levélből készült maszkok tánca (Jendumman Ato település) (lent)**

37. Gyerekjátékok: tevejáték (Szanga település) *(balra)*,
„madárláb” körformálás (Sanga település) *(jobbra)*

38. Ogotommeli, Griaule adatközlője, a dogon filozófia jeles ismerője

39. Dogon lány Nommo-díszítésekkel

40. Dogon fejedők

41. A Binu Sangabilu szentély a Dio-negyedben

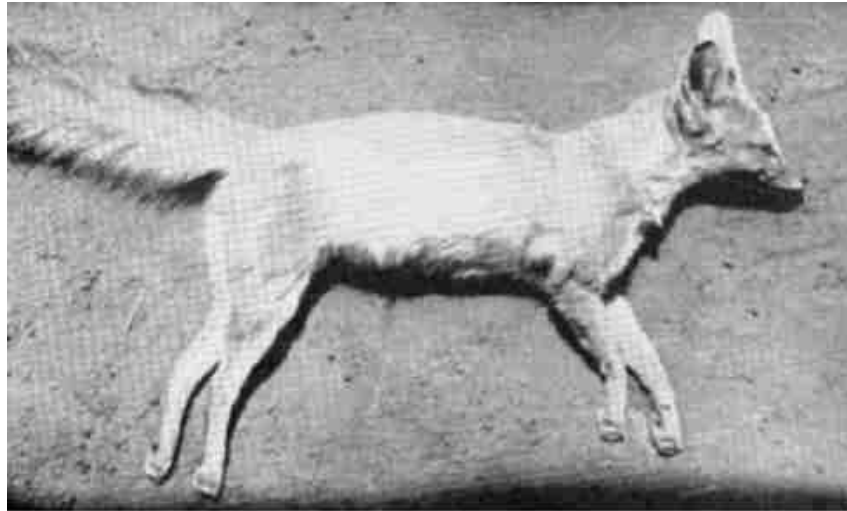
42. Életjelenetek: dobosok Sangából (*fent*), a hogon (főpap) kölesének taposása (megtisztítása a pelyvától) (*lent*)

43. Ünnepek: rituális tánc (*fent*),
a *Dama* (gyászünnep) bejelentése (*lent*)

44. Aru település hogonjának a háza

45. Lucifer a dogonoknál: *Vulpes pallides*, vagyis a sivatagi róka (*fent*), a Róka emlékére évente elvégzett áldozati szertartás a *Lebe* (ősök tiszteletére rendezett ünnepség sorozat) idején: az oltárnál elhelyezett simítóköveket „a Róka kezének” nevezik (*lent*)

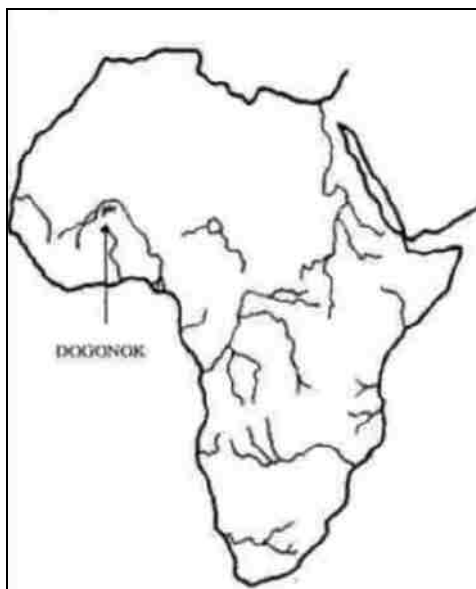
46. A dogonok minden épülete annak a szimbolikus kifejezőmódnak a jegyeit viseli, amely a teremlésmítosszal függ össze. Különösen a tárolókon, a silóépületeken és a fétisházakban találunk domborműves képeket, amely a démonaikat és isteneiket jelenítik meg

47. A *togu na* a férfiak találkozó helye. Az épület tetejét kölesszárral vagy rizsszalmával fedik.
A villás formába állított gerendák a *lébéket*, a dogonok őseit ábrázolják

48. A *togu na* egy másik településről

49. A silókat és a tárolókat sziklavájakban építik fel, hogy ezáltal az esőtől megvédjék (a térképen a nyíl a dogonok afrikai földrajzi elhelyezkedését mutatja

50. Meredek sziklaomlás lábánál fekszik Ireli, a dogonok egyik legjelentősebb települése. A sziklaüregekben, magasan a falu fölött helyezik el a holtakat. Csak keveseknek engedélyezik, hogy e szent helyekre és a falmélyedésekbe belépjenek. A halottakat a magasan fekvő üregekben hosszában helyezik el a fal mellett, így temetik el őket. Velük együtt temetik el a maszkjaikat is, amelyek – mint ők maguk – szintén halandóak

**51. A romokat nem takarítják el. A leomlott falak morbid szépsége
Bananiban különösen megragadja a látogatót**

**52. Kultikus dogon ház Bandiagara településtől délre.
A homlokzat különössége szembetűnő**

FÜGGELÉK

SZERKESZTŐI BEVEZETŐ

Gumán István írásához egybegyűjtöttünk néhány dokumentumot, amelyek a szerző által érintett kérdésfeltevésekhez további (elsősorban néprajzi vonatkozású) adalékokkal szolgálhatnak. (Nemere István „scifi” elképzeléseket visszhangzó cikkét azért idézzük, hogy jellemezzük, hogyan születnek modern mítoszok a törzsi népek archaikus vonásokat mutató hagyományanyagából.) A függelékbe beillesztett különféle részletek természetesen – és amint ez a bibliográfiából jól látható – a rendelkezésekre álló információk kicsiny töredékét tartalmazzák, csak jelzésül szolgálhatnak egy régies kultúrájú nép műveltségének megismerése tekintetében. Egy részük dokumentumfordítások köréből kerül ki, amelyek így magyar nyelven elsőként hozzáférhető forrásokat képeznek. Mások már magyarul megjelent cikkek vagy könyvek rövidebb-hosszabb részletei, amelyek a figyelemfelhívást szolgálják.

1. Palau Marti *A dogonok* című népleíró könyvéből két dogon teremtmítosz változatot (a fordítás Biernaczky János munkája) adunk közre, amelyek értékes elemzések jellemző részleteivel egészülnek ki: mítosz és a régi hagyományok keretei között élő mai ember kapcsolatára, a mítoszok jegyében létező ház, falu és területi szervezet, végül a rokonsági szervezet és a mítosz összefüggéseire vetnek fényt. E változatok már önmagukban is jól jelzik, hogy nemcsak a mesék vagy a dalok, hanem az „élő” mítoszok esetében is a sokszor egymástól erőteljesen eltérő változatok teszik nyilvánvalóvá a folklór életmódjának jelenlétét (érdemes összevetésül szembeesülni Robert Graves: *Görög mítoszok* című könyve jegyzetanyagával, amelyből világosan kiderül, hogy még az olyannyira rendszernek ismert, hitt és a korai időszakból csak különféle írásokban, töredékekben fennmaradt görög mitológia is olyan halmazból épül fel, amely különféle istentörténetek mérhetetlen mennyiségű változatából keletkezett.)

2. Katona Imre és Ecsedi Csaba a *Mitológiai Ábécé* számára írott és afrikai népeket ismertető összefoglalásukban röviden utalnak a dogonok teremtmítoszára is. A kivonat eredeti forrása láthatóan az a változat, amelyet Palau Marti elsőként ismertet.

3. Bodrogi Tibor *Afrika művészete* című könyvében, ha röviden is, de pontos és megbízható adatokat közöl a dogonok művészetéről, a hagyományos maszkokban oly gazdag dogon tárgyi kultúra világos megfogalmazást

nyer áttekintésében. Ami viszont a 10 m hosszú nagy maszkokat illeti, azokat valóban nem használták tánc közben, de léteztek és léteznek viselt nagymaszkok (*sigi*) is, amelyekkel a teremtest elevenítik meg a heteken át tartó nagy ünnepi ciklusok alkalmával (ilyenkor a *kanaga* maszkosok lehajolnak, és a fejük felett körözve, többször is végig suhan a középén álló táncos fejére rögzített nagy maszk, amit az ugyancsak előre hajolva forgat), és e maszkok is több méter hosszúak, viselőjük erejét tehát ugyancsak próbára tehetik.

4. Germaine Dieterlen *Amma Boy* címmel közreadott szöveggyűjtése, amely az általa szerkesztett *Textes sacrés* megnevezésű UNESCO-antológiában látott napvilágot, értékes adalék, ugyanakkor az első olyan teljes dogon rítusszöveg, amely magyar nyelven elérhető. A gondos francia és az abból született ugyancsak gondos magyar fordítás (Biernaczky János munkája) jól érzékelteti a fohász, az ima, a köszöntés és a dicsérő műfajai együttes jelenlétét, s talán azt is, hogy az eredeti előadási környezetben a recitátumhoz cselekmények is kapcsolódhattak.

5. A Meletyinszkij iskolájából érkezett kitűnő orosz kutatónő, Jelena Kotljar afrikai mitológiai szócikkei (lásd a rendkívül gazdag anyagú *Mitológiai enciklopédiát*), amint a *Dogon mitológia* című is pontos és szinte teljes összegzése a megjelölt témának. A szócikk külön értéke, hogy a dogonok világképét (7 + 7 világ fent és lent) is ismerteti, ami Griaule *Masques Dogons*-jában grafikai ábrázolást nyert, és amiről az ufológusok általában megfelekeznek, mivel az sokkal inkább néprajzi/etnológiai összevetésekre serkenthet, semmint hogy a földönkívüliek látogatásának nyomát kellene keresnünk a nyugat-afrikai nép régies kultúrájában.

6. Jean Laude a hetvenes évek elején *Fekete-Afrika művészete* címmel magyarul megjelent könyve nem anyagában, hanem szemléletében hozott újat, mást, mint amit a magyar etnológia oly kiváló nagymestere és professzora, Bodrogi Tibor művéből megismerhettünk. Laude az előzőektől eltérően három dogon mítoszváltozatról beszél, persze a változatok száma még ennél is gazdagabb (csak gyűjtés kérdése, hogy mennyire szaporítható). Annál inkább tanulságos az idézett részlet és a kis fejezet, amelyben mítosz, társadalom, szokások és művészetek sokszögéből vetít fényt a jeles francia kutató egy archaikus afrikai társadalom sajátos és művészetekkel gazdagon színezett belvilágára.

7. Nemere István egykori cikkét a tiszta tudományok képviselői nyilván haragosan messze hajítják maguktól. A talán nyitottabb szemű néprajzos/etnológus kutató viszont a kultúra életének mindennapi megnyilvánulását látja azokban a gondolati/képzleti kísérletekben, amit az ismert sci-fi

szerző közvetít. Miközben ugyanis elmondja azokat a fantázia mozzanatok, amelyek egy francia építész agyában születtek meg (mintegy a harmadik típusú találkozásoknak a vágyát sugározva), a cikkíró maga is feltesz egy a Guman-tanulmányból már ismert kérdőjelet, egyszóval – talán akarata ellenére is – érzékelhetővé teszi, miben rejtezik a dogonok és a Sirius közötti kapcsolatok lehetetlensége.

8. A Függelék szerkesztője által egybegyűjtött szakirodalom (*Dogon bibliográfia*) bármely (néprajzos, csillagász, történész/művelődéstörténész vagy más) szakember és általában az érdeklődők számára is lehetővé teszi a széleskörű tájékozódást a dogon nép hagyományos világát illetően (megjegyezzük, hogy saját anyaggyűjtésünkől a csillagászati vonatkozású adatokat át-helyeztük a Guman-tanulmány végére illesztett bibliográfiába.)

(B. Sz.)

A TEREMTÉSKÉPZET VÁLTOZATAI

Monserrat Palau Marti

1. Dogon mítosz

A komplex és kifinomult dogon filozófiai–vallási rendszer különböző változatokat tartalmaz, amelyek a beavatás különböző fokozatainak felelnek meg.

A továbbiakban röviden leírjuk a mítosz két változatát:

Minden teremtés kezdetén Amma, a legfőbb isten, az égi világ lakója helyezkedik el.

Amma teremtette a földet, és tette a feleségévé. Az első kapcsolatok alkalmával a föld klitorisza, amit egy természetboly képviselt, vetélkedve fordult a férfinem felé. Amma lerombolta a természetbolyt, és a megmetszett föld fogékonyra vált mestere iránt.

S egy fiú született, Jurugu.¹

Amma újra közeledett feleségéhez, és az eső, az isteni mag megtermékenyítette a földet, amely a világra hozta a Nommo emberpárt, fiú- és lányikret, amely az ideális párt képviseli. Ízületeik rugalmasak voltak, és egy sima test, zöld szőrrel befedve, jelezte a jövőbeli vegetációt.

a) Jurugu. – Ennek az egyedi (*nem iker*) lénynak a születése hozta be a zűrzavart a teremtésbe. Ez a tökéletlenség volt az ára azoknak a nehézségeknek, amelyekkel Amma, a még meg nem metszett felesége mellett, találkozott.

Nommo² meztelen anyját felöltöztette egy rotszoknyába. Nedves (*nedvet kibocsátó?*) kijelentése az általa készített nedvvel teli fonatok közé göngyölődött.

Jurugu, ez az egyedi teremtmény, egy társnőt kívánt, hatalmába kerítette a rotszoknyát, és így elkövete az első vérfertőzést. Jurugu és a föld gyermekei, a Jéban szellemek a bozótot látogatják, amint az Andumbulu szellemei is, akik Jéban gyermekei.

Jurugu vérfertőző tettét az első menstruációs vér megjelenése követte, ami az első kijelentés megismerését nyújtotta a számára.

Amma elfordult tisztátalanná és hozzá méltatlanná vált feleségétől, és egyedül folytatta teremtő munkáját.

Agyagból formált egy emberpárt, akiknek nyolc őst kellett világra hozniuk, négy férfit és négy nőt, valójában kettős (*kétnemű*) lényeket, akik meg

¹ Jurugu = Fakó Róka (Renard pale, Vulpes pallida).

² Nommo, megértési zavart okozóan, hol egyes-, hol többes számban kerül említésre

tudták saját magukat termékenyíteni. Ezekből az ősektől 80 leszármazott született, akik szétvándoroltak az egész földön.

Ezek az első ősek nem szenvedték el a halált: a hangyabolyban bekövetkező fokozatos átalakulás után – a földi méh átalakulása révén –, Nommo tisztasága jóvoltából víz keletkezett, és „ige” szólt, átalakították saját magukat Nommóvá, és felmentek az égbe.

A hetedik ős³, aki megszerezte a mester rangját, a föld méhében megtanulta Nommo kijelentését, és azután azt megtanította az embereknek. Ennek az új, tökéletesebb ígének az ismerete tette lehetővé az emberek számára, hogy Jurugu fölre kerekedjenek, akinek csak az első kijelentés volt birtokában. Ez az ismeret ugyanakkor képessé tette Jurugut, hogy örökre felfedje isteni titkait a jósoknak... De a dolgok jövőbeli rendjében Jurugu a kinyilatkoztatásnak csak a sereghajtója lett, nem volt képes arra, hogy megszerezze azt az uralmat, amire vágyott.

b) A kovács. – Az égben a nagy ősek között ellentét támadt a po (*gabonamag, más értelmezés szerint a méhlepény darabja*) miatt.

A nagy Nommo akkor elhatározta, hogy elküldi a földre a kovács őst, akit egy szivárvány mentén egy magtárat vezetett, amely valamennyi élőlény, ásvány, eljárás és intézmény példányait tartalmazta. Ez a kultúrhérosz magával hozta ilyenformán a világ egy új rendszerét, amely a harmadik kijelentésben jutott kifejezésre.

c) A halál. – Jurugu vérfertőző tette után a rotszoknyát, amelyet a menstruációs vér beszennyezett, a hangyabolyra helyezve kiszárította a nap. Az emberek gyanakodni kezdtek, és egy napon elvitték az asszonynak való rotszoknyát. Cselekedetüket eltitkolták a törzs legidősebb férfiai elől, megsértve ezzel a idősebbekkel szembeni tisztelet és alázatosság hagyományát.

Az idős férfi, miután kígyóvá változott, találkozott a bűnösökkel, és emberi nyelven hevesen nekik támadt. Ezzel megszegett egy tilalmat, és meghalt a helyszínen. Tudniillik kígyóvá változva már csak a szellemek nyelvén lett volna szabad beszélnie.

Ez volt az első halál. Ekkor az emberek feltalálták a rítusokat, hogy biztosítsák a test bomlása által felszabaduló lelkek hatóerőinek újraelosztását.

E szellemi erők egy terhes asszonyban találtak támasztékot, aki piros szoknyába volt öltözve. Ő egy piros és a kígyóhoz hasonlóan foltos gyermeket hozott a világra, aki csak fiatalember korában lett szabályszerűvé, amikor hogy őnek szentelték, eltűnt (*róla a sok folt*). Akkor kifaragtak kígyóformára egy nagy fát, amely ettől kezdve az ősz szellemi elemének a támasztékként szolgált, s túl nehézzé vált egy gyermek számára.

Így ünnepelték meg az első Sigi-t, és ez a fiú volt az első beavatott Awá-ban.

³ A 7-es szám a tökéletesség szimbóluma, mert egyidejűleg tartalmazza a férfiúságot és a nőiséget. A 3-as és 4-es szám, amelyek kölcsönösen a férfit és a nőt képviselik, közvetlenül a szexuális anatómiából származnak (3: a két here és a hímvessző; 4: a négy szeméremajak).

2. A mítosz másik változata

A kozmosz Amma igéjéből (*so*) származik, amely létrehozott egy végtelenül piciny apróságot (*kize uzi*), azt a kicsiny dolgot (*ez az eufemizmus – azaz szépitő körülírás – a po magját jelöli*), mely egyre erőbben rezgett, s (*a rezgés*) hétszer megismétlődött. Így jött létre belőle a világtojás.

Aduno talu, a világtojás, az ősi méh, két méhlepényt (*placentát*) tartalmazott, s mindegyik a Nommo ikreiből való emberpárt hordta. A világtojás egyik feléből idő előtt született egy egyedi hímnemű lény, aki a világegyetem ura akart lenni. Ellopta az Amma által teremtetett magokat, közöttük a *po*-t, és kitépett egy darabot a méhlepényből, abban a reményben, hogy elviszi magával Jasigit, ikernővérét, akit neki szántak.

A méhlepény darabjából egy bárkát készített, abba helyezte el, amit ellopt, és nekiiramodott az üres térnek.

Amma, aki észrevette ezeket a zavaró eseményeket, rábízta Jasigit a Nommókra, a tojás másik felének leszármazottaira.

A lázadó által ellopott méhlepény darabjából lett a föld. Ő (*a tolvaj*) beléhatolt, elkövetve így az első vérfertőzést. A Föld tisztátalanná lett, terméketlenné és szárazzá vált. Akkor ez a szerencsétlenséget hozó lény átváltozott a Fakó Rókává (*Renard pale, Vulpes pallida*), és arra ítéltetett, hogy kövesse, de soha ne érje utól Jasigi ikernővére lelkét, társát, akit a sors neki tartott fenn.

Hogy a Jurugu által előidézett helyzetet orvosolja, Amma az égben feláldozta az egyik Nommot. A világegyetem így visszanyerte az egész teremtéshez szükséges tisztaság állapotát.

Nommo szétszabdalt testét Amma a négy világtáj irányába széthajította, kulcsontjainak magvai, az emberek jövőendő táplálékai, kiömlöttek. A legelső fák az égig értek (*kilena* és *pelu*), és a földig nyúltak (*sa, oro, minu* és *yullo*). E fák kapcsolatban vannak az égtájakkal, az elemekkel, a társadalmi intézményekkel stb.

Fák	Ösök	Törzsek	Égtájak	Elemek	Intézmények
sa (Nommo feje)	Binu Seru	Ono	Kelet	Víz	kereskedés Mesterségek
oro (alsó végtag, egyedi = hímvessző?) minu (mell)	Amma Seru Dyongu Seru	Dyon Domno	Nyugat Dél	Levegő Tűz	földművelés főnökség, jö- vendőmondás, gyógyítás, ke- reskedés
yullo (altest)	Lébé Seru	Aru	Észak	Föld	

A feláldozott Nommo darabjait újra összegyűjtve, Amma azt az égi földet összegyúrta, és szellemét föltámasztotta, a pelufát felhasználva cselekedetéhez. Ezután vette a méhlepény felét, ahonnan a Nommók származtak, és azt egy derékszögű bárkába (*koro*) tette.

A világ bárkája⁴ tartalmazta a két Nommo mestert, négy emberpár őst, az állatokat, a növényeket, az ásványokat.

A Nommo emberpár az első mitológiai nemzedéket képviseli, a négy emberpár őst a négy következőt. Ennek az öt nemzedéknek az élete folyamán tűnt föl a dogonok összes társadalmi és vallási intézménye. A jelenlegi emberiség ezeknek az ősi generációknak a mintájára képezi a maga rokonsági rendszerét, amely öt generációra terjed ki.

Leszállásakor a bárka (*koro*) összetalálkozott a nap fényével, és egy megtisztító és életető esővel. A föld ismét tiszta és termékeny lett, az élet megszerveződött, és az emberek elszaporodtak.

Jurugu beavatkozása a teremtésbe nem képvisel alapvetően negatívnak nevezhető elemet. Szerepe Nommo szerepének kiegészítője. E két lény tulajdonságai egyaránt szükségesek a világ rendes menetéhez, és időről időre megfelelnek egymásnak:

Jurugu	Nommo
éjszaka	nappal
szárazság	nedvesség
terméketlenség	termékenység
zűrzavar	rend
halál	élet

Nommo szerepe abban áll, hogy korlátozza Jurugu zavarkeltő tevékenységét.

Valamely ügy sikerének biztosítása céljából először Juruguval (jóslás) kell tanácskozni, és csak azután kell Nommonak egy kultikus cselekményt bemutatni. (Áldozati adomány az oltáron.) Ha ezt a rendet tiszteletben tartják, a mechanizmus mindig hatékonyak bizonyul, akkor is, ha idegen, aki azt elindítja.

A világegyetem csoportosítása. Nommo és Jurugu egyetértésben alakítják ki a lényeket, és a dolgokat 22 kategória alapján csoportosítják: 22 növényi család, 22 írásjel, 22 fajta anyag van; az emberi test 22 részre oszlik stb. Ezek a kategóriák soronként megfelelnek egymásnak, és a listák vége még meghatározatlan számú alkategóriát is feltüntet.

Nommo rendjéhez, e 22 kategóriához hozzá kell tenni még 2 kiegészítő kategóriát, amelyek Jurugu alkotásait képviselik.

A mítosz terjedelmes hivatkozási rendszert nyújt, ahol valamennyi emberi tevékenység szerepel. Cselekedeteiben és kijelentéseiben az ember viszontlátja a mítoszt, és ez az az újraaktualizálás, amely hatékonyá teszi az

⁴ Szudánban több mint egy millió fekete ember ismeri a világbárka (csűr stb.) leszállásának mítoszt. Feltételezhetjük a trópusi Afrika népességénél ugyanennek a képzetnek a megjelenését, és gondolhatunk a Mediterráneummal, valamint a Kelettel fennálló kapcsolatokra. (M. Griaule)

eljárásokat, az intézményeket, a könyörgéseket. A mítosz az emberben van, a család nagy házában, az intézményekben, a módszerekben stb...

3. Az ember és a mítosz

Az ember előképére ismerünk a *po* 7 rezgésében, a világtozásában: az 1. és a 6. a lábak, a 2. és az 5. a karok, a 3. és 4. a fej, a 7. a nemi testrész.

A kulcsontok, a csontok, amelyek körül a test fejlődik, a hordozói az égi magnak, és tartalmazzák a 8 ősi magot. Másrészt összekeverednek az *anagonno* (harcsa = *Clarias senegalensis*) kulcsontjaival (*nageoires pectorales*), ami valamennyi hal átalakulása és a méhmagzat szimbóluma. A nemek egyesülésének pillanatában érintkezik a férfi és a nő kulcsontjainak tartalma (melyek elrendezése szimmetrikus). A méhmagzat a kulcsonttól kiindulva fejlődik.

Méhen belüli élete folyamán az ember a halhoz válik hasonlónak. Az újszülött olyan hal, amely élve lép elő a magzatvízzel együtt: ugyanolyan írásjel tünteti fel, egy sematikus karral, az emberi méhmagzatot és az *anagonno* halat.

Az ember egy keletkezében lévő Nommo: az újszülött a szellem feje, a pubertáskori gyermek a mellkasa, a kézfogó pillanatában a férfi hasonlónak válik Nommo lábaihoz, házasságkötéskor a karjaihoz. A felnőtt férfi: az a Nommo, aki az emberiséget és az egész világegyetemet képviseli.

4. A ház, a falu, a területi szervezet és a mítosz

A család nagy házainak tervrajza egyrészt Nommo, emberi képében, másrészt a jobboldalán fekvő férfi a nemzés pozíciójában.

A ház különböző részei azonosak a test különböző részeivel. A homlokzat 80 bemélyedése az ősök 80 leszármazottja, akik a világbárkával leszálltak.

A falu és valamennyi negyede egyre nagyobb fokozatokban mutatják a teremtés tervét a maguk emberi szimbolizmusában. „A falunak északról dél felé kell kiterjednie, mint az emberi testnek hanyatt fekve”, fejt ki Ogotemmelé. Északon a térség a kohóval, valamint a *togu na* az ember feje; a falu övezetén kívül, keletre és nyugatra, szabály szerint az asszonyok háza van, amelyek a kezeket juttatják kifejezésre, a közös oltárok délre a lábak; a mellkast és a hasat a településen belül a nagy családi házak alkotják.

Az ikerterhesség elve következtében a falvak gyakran kettősek (például felső Ogot és alsó Ogot); a két ikerkerületben van a *Lebe dala*. Ez elvileg egy kör alakú terület, amely az eget képviseli, közepén a nappal (Lebe oltára), körülveve csillagokkal (a falu alapítója, Binu oltáraival).

A mítosz következtében az országos szervezet is ugyanezt fejezi ki: az ország közepét 3 nagy terület képviseli, melyek a 3 nagy őshöz tartoznak. A teremtés mintájára, ami spirális mozgással kezdődött, ezek a területek egy olyan spirál kiindulópontjai, amelyben az egyes családokhoz tartozó osztat-

lan szántóföldek foglalnak helyet, és azokon kívül találhatók az egyéni parcellák.

A különböző kultuszok oltárainak elrendezése ugyanilyen elméleti utalásnak felel meg, és ehhez a rendhez igazodóan kell megtörténniük az áldozatok felajánlásainak.

Munkájában a parasztnak tiszteletben kell tartania az egyetemes rendet. Azzal kezd, hogy a legkülső szántóföld felé fordítja a hátát. A megművelt felszínt trapéz formában kell kialakítania. A kisebbik alapvonal egyik sarka képezi a munka kiindulópontját. A munka oda-vissza folyik, keleti-nyugati és nyugat-keleti irányban, és északról dél felé halad. A folyamatos terjeszkedés jellegével haladó oda-vissza mozgás a síkon végzett spirális mozgás vetülete, s ennek az előrehaladása viszi tovább a világot a maga útján.

5. Az unokaöcs és az egy anyaméhtől⁵ származó nagybácsi a mítoszban

Roppant kifinomult metafizika ad magyarázatot az unokaöcs és az egy anyaméhtől származó nagybácsi kapcsolataira. Ezek mélyén a vérfertőzés témája rejtőzik Jurugu révén, aki első nagy tette-cselekedete által vérfertőző lett. Az egy anyaméhtől származó unokaöcs a végtelenségig újrajátssza ezt a szerepet. Itt egy egyént, egy Ego-t vehetünk számításba, családi csoportjával fennálló kapcsolatának különböző szempontjai szerint.

I. – Az Ego apai felmenői Ammát képviselik. Ugyanő anyai felmenői Nommot. Itt olyan kiegészítő ellentét rajzolódik elénk, amely az ikerterheség elvét fejezi ki: Amma az isten, minden dolog eredete, Nommo pedig a teremtet világegyüttesét képviseli.

Másrészt az apai nemzetség: a férfiúiség, az anyai nemzetség meg a nőiség: Ego atyának (apámnak, „ba”-nak) hívja az apai nemzetség valamennyi férfit, anyának („na”-nak) az anyai nemzetség valamennyi asszonyát.

II. – Ego a két Nommo pár teremtménye, amit az apa, valamint annak a nővére, másfelől az anya, valamint annak a fivére képvisel, lévén ők maguk Amma gyermekei, akiket a két nagyapa személye jelenít meg.

III. – Vessünk pillantást ezután a két nemzetségre elfogulatlanul: az apa nemzetsége az ősi nemzedékekhez hasonul abban a rendben, amelyben Amma őket elgondolta; az anya nemzedéke emlékeztet arra a zűrzavarra, amelyet Jurugu lázadó tette vitt a rendszerbe.

A) Az apai nemzetség. – Ego nagyapja Nommo-hoz hasonult; gyermekei: a nyolc nagy ős; unokái képviselik a harmadik nemzedéket (eme ősök 12 le-származottját), amelybe Ego tartozik.

B) Az anyai nemzetség. – Ego nagyapja Nommo-hoz hasonult; gyermekei (az anya és fivére) a Nommok. Ego képezi a harmadik generációt, és szemben áll a másik kettővel, mint Jurugu.

⁵ Fm.: Az egy anyaméh az unokaöcs anyai nagyanyjára vonatkozik. Vagyis a nagybácsi közvetlenül, az unokaöcs másodfokon, anyja révén származik ugyanattól az anyaméhtől? – Talán így kell érteni ezt a meghatározást.

Tudjuk, hogy Amma látta a maga alkotását, amelyet az ősi anyaméh koraszülöttjének, Jurugunak az eltávozása veszélyeztetett. E cselekedet megakadályozta Jurugut abban, hogy Jasigit, a neki szánt ikernővért valaha is elnyerje.

Menekülésekor Jurugu magával vitt egy darabot az ő méhlepényéből – azaz anyja testrészét –, és eljegyzett egy felsőbb generációt a magáéval; ezáltal vérfertőző cselekedetet követett el. Epp így Egot olybá kell tekinteni, mint anyja egy részét, aki őt kihordta, ezáltal vérfertőző helyzetbe került, elhelyezkedve anyja nemzedékében, és így anyja fivérévé vált.

Elméletileg az anya férje (Ego nemzője) ugyanezen anya bátyja kellene, hogy legyen, a férfiúi és női Nommo ikerpár mintájára. Gyakorlatilag a helyzet másként mutatkozik meg. Ego számára az apa idegen, s az anyai nagybácsiban látja az eszményi apát.

Ego tehát egészen természetesen az anyai nagybácsi feleségében anyja helyettesét látja: unokaöcs és nagynéni egymást kölcsönösen feleségemnek (*yana ma-nak*) és férjemnek (*mu ige-nek*) nevezi, teljesen szabadon érintkeznek, és szexuális viszony is létesülhet közöttük. Egyben az unokaöcs az anyai nagybácsi javait fogyaszthatja, sőt lophatja.

Miután anyját, nagynénjét, unokanővérét folyamatosan helyettesíti – az anyai nagybácsi egyben nővére, felesége és lánya. E helyettesítések játéka végső soron Jurugu-Egot megfosztja attól, hogy kívánsága szerint bírhatta saját anyját, a házasság csak karikatúrája a mitológiai vérfertőzésnek és egy Juruguhoz kapcsolódó kihívás.

A rivalizálás az apjával és a nemzedékek konfliktusa szintén kifejezésre jut a mítoszban. A 8. rezgés a világtójásban egyidejűleg az első egy következő hetes sorozatban. Ez a helyzet ezt egyedivé és hiányossá teszi, akár amiképpen az Jurugu esetében történt.

Az egy anyaméhtől származó Jurugu-Ego–unokaöcsben megfog a neheztelés az apa iránt, aki őt egyedivé, tehát hiányossá tette. Másrészt számára további fivérei és nővérei vetélytársat jelentenek. Valójában az Egot az apa semmibe venni látszik, amikor bevezet az anyába egy, az ő eredetét előidézővel azonos csírá, vagyis az apa kimutatja óhaját, hogy őt újra meg akarja alkotni.

Az egy anyaméhtől származó unokaöcs sajátos helyzete őt *manu* pozícióba helyezi... az anyai család vonatkozásában.

(PALAU MARTI, Monserrat: *Les dogon*, 1957, Paris, PUF, 53–59. old., Biernaczky János kéziratos fordítása)

DOGON TEREMTÉSMÍTOSZ

Katona Imre – Ecsedi Csaba

...A felső-voltai dogonok (rítusmagyarázó) teremtmítosza inkább a társadalom egyes lényeges intézményeivel kapcsolatos. Az örökkévaló égisten, az egyetlen és mindenható Amma egykor megteremtette a világot egyetlen marék agyagból. Ezután élőlényt is akart alkotni, ezért férfierejét egy természethangya-várba ültette át, és „feleségévé” tette a Földet, amelynek nemi szerve egy másik természethangya-domb volt. Minthogy azonban a zárt természetdomb megtermékenyítése nem sikerült, lemetszette a tetejét. (Ezt jelképezi máig a dogon serdülő lányok beavatási operációja, az excízió, a klitoris megmetszése.) Most már sikerült a megtermékenyítés, és megszületett Ogo, a sakál. Amma nem volt elégedett a teremtéssel, embert is akart alkotni, ezért a vízből megteremtette nommót (aki egyben Ogo szellemi transzformációja is volt.) (A dogonok a sakált tartják törzsi totemállatuknak.) Nommó páros lélekkel rendelkezett, hermafrodita volt. Amma, hogy biztosítsa a szaporodást a földön, különválasztotta Nommó férfi és női személyiségét. A beavatási rítusokig ma sincs társadalmilag elismert neme a gyermeknek, „semleges”; avatáskor „dől el”, a hit szerint, hogy fiú lesz-e vagy lány.

(KATONA Imre – ECSEDI Csaba: Afrika, in: BODROGI Tibor és mások: *Mitológiai ábécé*, 1970, Budapest, Gondolat, 31. old.)

DOGON (MŰVÉSZET)

Bodrogi Tibor

A fekete-afrikai plasztika legészakibb előfordulásával a nyugati Niger-hajlat sziklás, erősen tagolt vidékén élő, nagyjából földműveléssel, kisebb mértékben vadászattal foglalkozó, archaikus kultúrát őrző *dogon*oknál (225 000 lélek) találkozunk. Művészetükben a maszk és a szobor egyaránt kiemelkedő szerepet játszik, mindkettőnek kialakulása ősi mitológikus képzetekben és az ezekből levezetett őskultuszban gyökerezik.

A maszkok készítése a maszktársaság (*awa*) feladata. Körülmetélése után minden fiú tagja lesz az *awának*, itt tanulja meg a maszk faragását és használatát. A maszkhoz kosztüm tartozik, ez vörösre festett növényi rostokból áll. Az *awa* szónak több jelentése van: a maszkon és a maszktársaságon kívül így nevezik a zugattyúkat is. A maszktársaság és a hozzá fűződő kultusz szociológiailag is fontos szerepet játszik, az egyébként szegmentált társadalom-szervezetben élő dogonokat ez egyesíti egyfajta kultikus közösséggé.

A maszkok különösen a temetési szertartásokban kapnak kiemelkedő szerepet. Az elsőnek meghalt ember lelke számára készítették tartózkodási helyül az első Nagy Maszkot (*imina na*), amely azonban hatvan év múlva elkorhad, és helyébe újat kellett faragni. Azóta minden hatvanadik évben megfelelő ünnepség (*szigui*) keretében a falvakban felváltva egy új Nagy Maszkot készítenek.

A Nagy Maszk mintegy 10 méter hosszú, keskeny falap, alsó végén arcformával. Táncolni nem lehet vele, de nem is használják erre: a közösség kiemelkedő tagjainak halálakor a halotti kunyhóba viszik, és bizonyos ideig ott tartják. A korlátozott számú Nagy Maszkok mellett a szokásos, arcra helyezett maszkok nagy sokasága ismeretes. (57) Ezekkel részint a temetés alkalmával lépnek fel, részint pedig akkor, amikor a háztetőn elhelyezett szobrokból kiűzik az ősök lelkét, hogy keljen útra *Manga*, a holtak lelkének hazája felé. E maszkoknál semmi nem korlátozza a faragó fantáziáját, tetszése szerint jelenít meg bármely állatot vagy embert. A maszkokat gyakran festéssel díszítik, ilyenkor arra ügyelnek, hogy az ábrázolt állat jellemző színeit vigyék fel a maszkra; így ennek életelve (*nyama*) biztosabban behatol a faragványba. A maszkokon többnyire két szarv, illetve szarvszerű nyúlvány van, az ún. *kanaga* maszkok tetején pedig emberalaknak tűnő krokodil látható. (53. rajz)

A maszkok a végletekig stilizáltak. A számos alakváltozat azonban lényegében egyetlen alapformára, egy téglatestre vezethető vissza, melyen hosszában három gerinc és két árok fut végig. Az utóbbiakban helyezkednek

el a háromszögű vagy négyszögű szemnyílások. Ezt a zárt formát lazítja fel – ha nem is mindig kedvezően – a vörös, fekete, fehér pontokból, háromszögekből vagy foltokból álló díszítés.

A szobrok faragásának szokása ugyancsak a Nagy Maszk képzetkörébe vezethető vissza. Míg az első meghalt ember lelke a Nagy Maszkban talált lakhelyet magának, addig az utána meghaltak lelke egy ember formájú, férfit vagy nőt, ritkábban hermafrodita lényt ábrázoló álló vagy ülő szoborba költözik. Ezeket az összobrokat egy italáldozatra szolgáló agyagedénnyel együtt a ház lapos tetején helyezik el, hogy a halottak lelke az élők közelében maradjon.

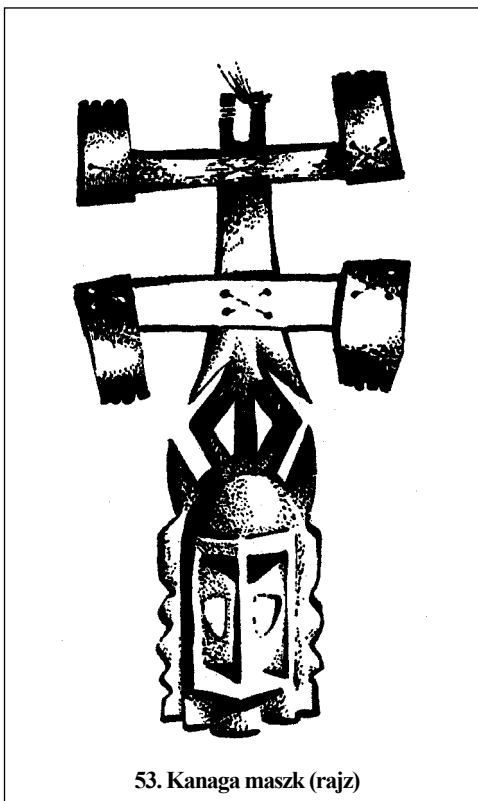
A karcsú, megnyúlt, hosszúkás, szögletes, hengeres és kúpos elemekből összetett szobrok kevésbé stilizáltak, mint a maszkok. Jellegzetességük az egyensúlyra való törekvés: a szobrok elülső és hátulsó oldala szimmetrikusan kialakított, a törzs elülső ívelését hátul hasonló, olykor át-tört ív ellensúlyozza, a két magasan elhelyezett, a vállból kiugró

kúpos mellnek a lapocka hasonló, bár kisebb kúpos kinövése felel meg, s ugyanígy párja az áll alatti kis szakállszerű lapnak a tarkón látható nyúlvány. A nagyobb szobroknál a végtagokat szabadon, a kisebbeknél magasreliefben faragják. (54, 55, 56/A, 58)

Stílusban nagyon hasonlóak az ún. *tellem* alkotások, koruk és viszonyuk a dogon művészethez még nem véglegesen tisztázott. (56/B) A *tellem* szobrokat különösen felfelé nyújtott karok (a dogonok szerint „könyörgés esőért”) jellemzik.

A használati tárgyak figurális díszítései közül a magasreliefben faragott nőalakok sorával díszített magtárkapuk, fazarak és az épületek tartóoszlopainak domborművesen faragott, nemritkán túlzottan nagymellű nőalakjai említhetők.

(BODROGI Tibor: *Afrika művészete*, 1967, Budapest, Corvina, a „Szu-dán” című fejezetből, 23–26. old.)

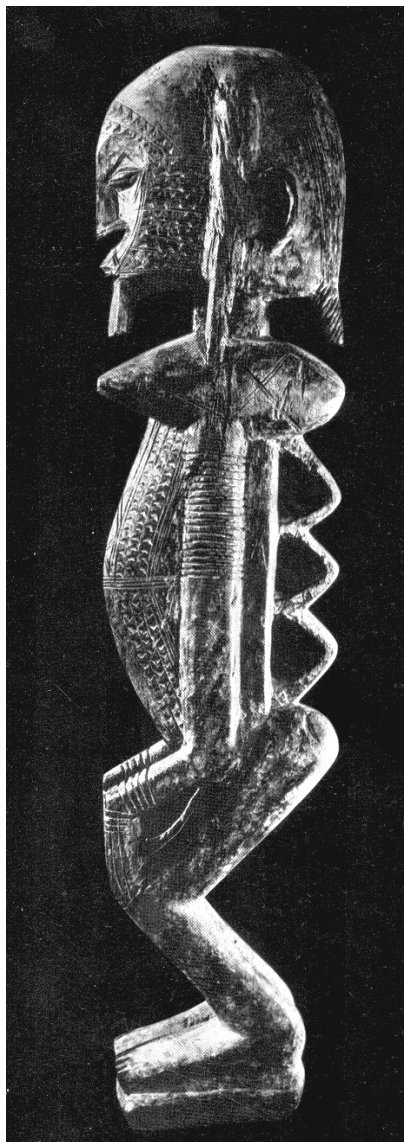

53. Kanaga maszk (rajz)

54. Nóalak (részlet)

Dogon stílus. Mali. Sötétbarna keményfából faragva. Rituális köpet borítja. Magassága: 48 cm.
Rudnyánszky István gyűjteménye, Budapest

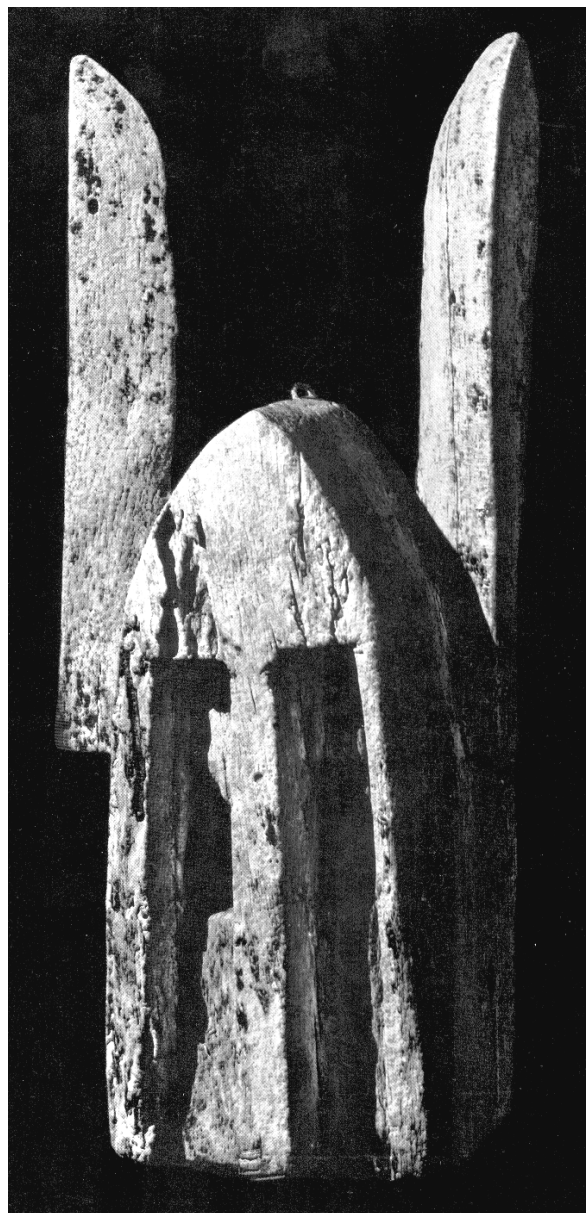
55. Nóalak

Dogon stílus. Mali. Sötétbarna keményfából faragva, az egész alakot rituális köpet vonja be. Magassága: 63,5 cm.
Rudnyánszky István gyűjteménye, Budapest

56/A Kétnemű figura
Dogon stílus. Mali, Bandiagara.
Világosbarna fából faragva, sötét-
barna máz borítja. Lábai hiányoznak.
Magassága: 21 cm. Rudnyánszky
István gyűjteménye, Budapest

56/B Kétnemű figura
Tellem-dogon stílus. Mali,
Bandiagara. Ósfigura, világosbarna
fából faragva. Magassága: 19,5 cm.
Rudnyánszky István gyűjteménye,
Budapest

57. Maszk

Dogon stílus. Mali. Sárga puhafából faragva.
Magassága: 39,5 cm. Rudnyánszky István gyűjteménye, Budapest

58. Férfialak

**Dogon stílus. Mali, Dougouba. Világosbarna banafából faragva.
Magassága: 28 cm. Rudnyánszky István gyűjteménye, Budapest**

AMMA BOY

Germaine Dieterlen

A dogonok a 12. század körül hagyták el eredeti hazájukat, a Sibi di Mandé hegyvidékét, hogy elfoglalják Bandiagara szikláit. Szilárd társadalmi szervezetet hoztak magukkal, és megőrizték vallásos hagyományaikat, amelyek őket testvérmépükkel, a Malinke néppel – alapvetően tehát a Keita törzsszel – kapcsolták össze. Elvándorlásuk előtt utóbbinak a nemzetségnevét viselték.

A síkságon, a sziklaomladékon s ennek lábánál – egy nehezen megművelhető körzetben – figyelemreméltó szívósággal sokféle gabonát termesztettek.

A dogonok úgy tartják, hogy négy nagy törzsből¹ alakultak ki. E törzsek eredete területileg nem meghatározható. Miután a származás különböző törzsekhez kötődhet, helyenként ugyanabban a faluban laknak, másutt viszont mindegyik törzs külön létesít települést a maga számára. Exogámiában² élnek. A törzsek alapvető egységét, „sejtjét” az apaági leszármazás és az apa szerinti települési hely képezi. Azonos totemisztikus tilalmakat tiszteletben tartó több társuló család nemzetséget képezhet. De vannak olyan kiterjedt családok is, amelyek egymagukban nemzetséget alkotnak.

A dogonok vallási főnöke – aki hajdan politikai főnök is volt – az „hogn”³, akit az Arou törzsből választanak meg e törzs vénei. A többi törzs további, meghatározott számú hogont nevez ki, akik vallási és területi hatáskörrel rendelkeznek, s jogaikat több egyesített település lakói fölött gyakorolják.

Az itt közölt szövegekkel a világegyetem keletkezését bemutató nagyszabású kozmogóniába hatolunk be, egy kiépített, ugyanakkor valószerű igazi vilárendszerbe. A mélységesen misztikus élet – a legkevesebb életfenntartási vonatkozású utasítással – szinte teljes mértékben átszövi a dogonok társadalmi és vallási életét, hagyományos mesterségeiket megvalósító tevékenységeik gyakorlatát.

Amma, aki a világot teremtette, annak igazgatását – vagyis szervezését és kifejlesztését időben és térben – átadta első élő lelkes teremtményeinek, akik a Nommo nevet viselték. Kettő közülük Ammával fent az égben lakik. A harmadik a földön, itt él a vízben, az élet elemében, s ő az, akit az égbeliek

¹ A fordításban a következő három francia szót következetesen az alábbi magyar szavak helyettesítik: 1) le lignage = család (kivéve, ahol a szót „származás”, „eredet” értelemben használták, 2) le clan = nemzetség, 3) la tribut = törzs.

² Törzsen kívül házasodó.

³ Ejtsd: „ogon”.

utóbb feláldoztak, hogy ezzel helyreigazítsák azt a kozmikus lázadás okozta zűrzavart, amit az égben maradt ikertestvére, a föld alkotója okozott, mielőtt vétke miatt, rókává változtatva, alábukott a földre. A feláldozott Nommo felátámadt, s leszállt a földre egy bárkában, amelyben mindaz benne volt, amit Amma teremtett, hogy így azután idelent tovább élhessen. Az emberek ősei is a bárkában voltak. Őket a földre szállt Nommók a maguk fiainak tekintették. Ebből a szempontból szemlélve a Nommók a rend és az élet mozgatóerői, ellátva az Ammától kapott hatalommal, s ilyen módon hatásosan harcolhatnak majd égen és földön a lázadással szemben, amit a Róka szított fel, és tart fenn mindörökké. A lázadás miatt azonban megjelent a halál; egy olyan világegyetemben, amelynek eredetétől fogva minden egyes eleme halhatatlan volt, akár alkotójuk.

A dogonok vallásában egész sor olyan kultikus szertartás található, amely elsősorban mindig istenhez, vagyis Ammához szól, de akadnak olyanok is, amelyek isten megbízottjaira: a Nommókra, a mitikus ősökre vagy a családok (valamennyi család) őséire irányulnak. Ezek a kultuszok gondosan kidolgozott formában átfogják a dogonok mindenféle és -fajta egyéni és közösségi tevékenységét. Ez a szemlélet az embert egy megtervezett, egységes világegyetemhez kapcsolja, egy kategóriákba rendezett világegyetemhez, ahol e kategóriák a társadalmi szervezetnek, a gyakorlati tevékenység ágainak, a gazdasági életnek, a nevelésnek stb. a megfelelői.

Invokációként Amma segítségül hívása: az összes közösségi szertartásban előfordul, végezzék bár a – vallási főnök, illetve hohon irányította – szertartást a társadalmi szervezet bármely szintjén: a családban, azonos totemet tisztelő – több családból csoportot képező – nemzetségi szinten, egyetlen falu részvételével vagy több falu közös szertartásaként. A szertartást az invokáció zárja, függetlenül attól, hogy a család pátriárkája, az érdekelt csoport legidősebb embere vagy az utóbbiak által kijelölt és ezáltal illetékessé vált férfi végzi is az előéneklést. A csoportból az egyik anyai unokaöcs minden egyes – valamely meghatározott magasságú hangon kiejtett – mondattagot megismétel, és pedig általában az előénekestől eltérő, más hangon. Ez az ismétlés – amit az apa- és anyagágiak csoportja párhuzamosan szólaltat meg – a szövegnek telt kifejezést ad, és kiváltja a szükséges hatást.

A szövegben bizonyos számú ismétlődő sorok, szekvenciák jelennek meg. A szekvenciák a beavatottak által ismert mitológiai eseményekre vonatkoznak. Az előadás burkolt célzásai mindenki számára világosak, aki megszerezte a teremtés és a világegyetem kialakulása mitológiájának az ismeretét. Ez az ismeretanyag nélkülözhetetlen a társadalom felelőseinek – esetleg kicsiny – csoportja, e csoport valamennyi tagja számára. Jelen munka keretében nem keríthetünk sort valamennyi szekvencia részletes elemzésére, a minden egyes mondattagban található – olykor többértelmű – szimbólumok értelmének kifejtésére. Egy általános áttekintés azonban lehetővé teszi az olvasó számára, hogy mialatt megízleli a versek formájának költészetét, egyben tartalmának mélységét is felmérhesse.

Az első mondatok a rókává változott lázadó okozta eseményekre, tette kozmikus következményeire céloznak. Ezt azután az emberek mitikus őseinek invokációja követi, az ősöké, akik „zűrzavart okozó” tetteinek következményeit itt a földön elszenvették, és akik, ha hívják őket, meg tudják védeni az élőket.

A következő szekvencia a kölesből készített sör előállítási módszerét mondja el, majd többek között a sör rituális elfogyasztását a Sigui – a hatvanévenként megtartott szertartás – folyamán, mely az emberi szó, a beszéd titkának feltárásáról emlékezik meg. Ez az elbeszélés egyúttal a sörkészítéshez kapcsolódó szimbolizmus teljes egészét sejteti. Valamennyi szimbolikus epizódja „zűrzavart okozó” ikertestvérének áldozatára, annak egyes szakaszaira emlékeztet a kialakuló világegyetem megtisztítása és újjászervezése céljából: kicsiráztatni a magot – vagyis kasztrálni az áldozatot; szétteríteni a magot – vagyis kasztrálni az áldozatot; szétteríteni a magot a napon – vagyis elvenni (az áldozat) termékenyítő magját (spermáját); összezúzni (a magokat) – vagyis elvágni (az áldozat) torkát; megfőzni kétszer – vagyis a testét darabokra vágni, hogy szétszórassák a térben és megtisztíthassák a világegyetemet; betenni a folyadékba az élesztőt (mely a méhlepény szimbóluma) – vagyis feltámasztani; a sört közösen meginni – vagyis egyesülni vele (az áldozattal). A sörből merítésnek és a sör elfogyasztásának elbeszélése a társadalom szervezetének fő vonalait teszi láthatóvá.

Ezután a kovácsról szóló szekvencia következik. Tudniillik ő hozta a gabonafélék magvait, és ő tanította meg az embert a földművelésre, annak alapvető gyakorlati módszereire.

Egy további szekvenciát az anyai unokaöcsnek szánnak, hangsúlyozva annak különös (családi és társadalmi) helyzetét és kiváltságos szerepét a nagybátya leszármazási vonalán. Ez a szekvencia érvényes a varázslóra is, miszerint a szertartásban őt az unokaöccse helyettesíti. Ugyanez a varázsló segítette elő a „szó” elterjesztését, amit az újjászületett Nommo jelenített meg, és a bárkán érkező ősök egyike adott tovább az embereknek.

Ezt a szekvenciát azoknak a (könnyű sérülésekre és betegségekre vonatkozó) figyelmeztetéseknak a felidézése követi nyomon, amelyeket földi életük folyamán a mitikus ősök kaptak. Ezek a figyelmeztetések olyan tilalmakra vonatkoznak, amelyeket a családok, a totemisztikus nemzetségek, törzsek felelőseinek emlékezetébe kell vésniük, hogy megszegésük elkerülésével fenntarthatassák a társadalom egyensúlyát. A szertartás befejezéseként Ammát szólítják, kérve, segítse a családok és a földek termékenységét és mindennek a virágzását.

Az hogon szól: „Légy üdvöz bozótos”.

Légy üdvöz, bozótos napja.

Üdvözet a királynők fájalmának.

Amma növelje vállatok terhét⁴,
 Lébé⁵ legyen a társatok.
 Mandé⁶ emberei legyenek a társaitok.
 Gyendulu⁷ legyen a társatok.
 Az, aki nem szeret titeket (*a róka*), ő mondta, Lébé idelát,
 Hogy Mandé emberei idelátnak, hogy Gyendulu idelát.
 Amma növelje vállatok terhét.
 Akinek asszonya nincs, asszonyt adjon neki Amma.
 Akinek asszonya volt, ám gyermeke nincs, gyermeket adjon neki Amma.
 Ő⁸ köszönetet mond, s mondja néktek: „Légy üdvöz bozótos”.
 Mondja néktek: „Üdvözlét a fáradozásért”.
 Mondja néktek: „Üdvözlét a királynők fájdalmának”.
 Az hohon kivitte a gabona magvait (*a sörhöz*), s mondta: adjátok az
 asszonyok kezébe.
 Az asszonyok vizet mertek, megnedvesítették, majd megforgatták a ga-
 bonát, harmadnap kicsiráztak a magok, az asszonyok kiterítették a gabonát a
 napon, kiszáritották, összezúzták a magokat, és elkészítették a sört.
 Íme elérkezett a harmadik nap, megvolt a meghatározott nap⁹.
 Az hohon azt mondta az asszonynak (*pátriárka feleségének*):
 „Amma tegye, hogy megtartsák ezt¹⁰ a nagy kanári földje szegletén¹¹.
 A rőzsegűjtők elmentek, hogy gallyat keressenek; a rőzsét az asszonyok
 kezébe adták.
 A bozótosba indulva nem volt szándékukban azt mondani: vágja meg a
 fejsze a lábukat.
 Ha megvágta, Amma adjon nekik „kutya-sebet”¹².
 Ha nem vágta meg, Amma védelmezze őket.
 Ami a sörből merítőket illeti, akik odahaza merítenek,
 Ha számukra ez (már) elmúlt, Amma ne háborgassa őket.
 (Másik, világosabb változat: ami azokat illeti, akik odahaza merítenek,
 Amma adjon nekik egy második napot (*hosszú életet*), hogy megöregedhes-
 senek, és oltalmazza őket (*mindaddig adjon nekik sört*) egy másik ember
 (*egy helyettes*), s hogy (*a helyettes*) akkor is merítsen, amikor ők már nem
 lesznek itt.)

⁴ Azaz: növelje a születések számát.

⁵ Lébé: a bárkával alászállott nyolc mitikus ős közül az egyik.

⁶ Mandé emberei: a dogonok történelmi ősei, akik Mandé-ban – Bamako vidékén – éltek, mielőtt a Bandiagara szirtjeinek vidékére vándoroltak.

⁷ Dyendoulou: Ogol (Sanga) helység alapítója, ahol ezt a könyörgést a gyűjtők feljegyezték.

⁸ Az hohon.

⁹ Minden bizonnyal a szertartás napja.

¹⁰ Az ünnepet.

¹¹ Azaz: adjon neki hosszú életet.

¹² Azaz: ami a leggyorsabban gyógyul.

Ami a házon kívül merítőket¹³ illeti, azt mondják: ez az ő útjuk, majd az mondják: nem ez az ő útjuk¹⁴.

A legöregebbek azt mondták: ők maguk ittak, nehogy megrovás érje (*a fiatal merítőket*)¹⁵.

A kovácshoz így szólt¹⁶: „Íme a kemény sereg (?), dogonok mestere”.

Megyünk vetni, megyünk földet művelni, hála nekik (*a kovácsoknak*), hogy mehetünk.

Mondja: hála nekik, mehetünk vetni és földet művelni. Mondja: „dogonok mesterei”.

Összezárt kezét (*egy csuklót, „buzogányt” értve rajta*) adjanak nekik, hogy azzal vaskalapácsot készíthessenek.

Az ő jóvoltukból mennek megművelni a földet. Ne mondják erre, hogy ez csekélység.

Mondja nekik, ha volt sósájuk, és volt majomkenyérfa magjuk, ne mondják arra, hogy az rossz dolog.

Mondja nekik, hogy (*amit adtak nekik, azzal*) kovácsolják ki a vasat, és adják oda az embereknek, az ő dogonjaiknak.

Mondja az anya unokaöccsének, a fekete macskának: a szót, amit apja házában hall, ne vigye anyja házába. A szót, amit anyja házában hall, ne vigye apja házába.

Mondja az asszonyoknak (*a nagybátyák feleségeinek*): Ne mondjanak el semmi rosszat (*bajkeverő szót, az anya unokaöccsének*),

Mondja nektek: „(*Amma*) egyesítsen anyátok szoptató mellével”. Ezt még egyszer elmondja nekik.

Mondja (*az anyai unokaöccsének*), hogy ugrándozzanak és egyenek, mert az anyai házban semmi sem piros¹⁷.

Anyád révén unokaöccsém, nővérem gyermeke, az apák unokaöccse, a Gyonok társaságának unokaöccse, a téli szürke esőzés unokaöccse; Gyon, akit nem felejtettek el az emberek; Gyon, aki dolgozott, akitől elvették a munkát¹⁸.

Mondja nekik a hosszú nyakú bátya: „Légy üdvöz fáradozás”, mondja nekik (*az unokaöccsöknek*): „Légy üdvöz”; mondja: „Nővérem fiai, üdvözlét a bozótosnak”.

Amma vezéreljen férfiak, atyák (*ősök*) fiai; Amma vezéreljen titeket, anyák fiainak korosztályai, Amma vezéreljen.

¹³ Az idős emberek adják az utasítást arra, hogy – a ház belsejében – merítsenek a csuporral (sört). A fiatalok, akik otthon nem merítettek, utóbb házon kívül merítenek.

¹⁴ Azaz: azt mondják, ha ez lett az útjuk, hát csupán azért, mert útjukra engedték őket.

¹⁵ Azaz: “ne háruljon vád a gyermekekre, akik panaszkodnak; a vétek ránk háruljon”, mert a gyermekeknek, akik mindig éhesek, mindent megadunk, amit csak tudunk.

¹⁶ Az hogon.

¹⁷ Azaz: “semmit se hánynak a szemükre, mert az anya unokaöccseinek joguk, hogy nagybátyjuknál bármit egyenek, amit csak akarnak. Az anyai házban nincs neheztelés.

¹⁸ Azaz: akit nem dicsértek.

Eljött az első nap, elmentünk vetni, elmentünk földet művelni.
Vannak szúrós tövissek, vannak kígyók, amelyek marnak, Amma óvjon tőlük.

Amma adjon megújuló vetőmagot.

Van gonosz szél, Amma óvjon tőle.

Amma tegye, hogy sok ember szülessen.

Amma adjon megújuló vetőmagot.

Amma adja, hogy csorogjon jótékony, illatos eső fejünkre.

Amma adjon nekünk házasságot, Amma adja, hogy gyermekeink szülessenek.

Vannak szúrós tövissek, vannak kígyók, amelyek marnak, Amma óvjon tőlük.

Ti mindnyájan, asszonyok és férfiak, Amma óvjon titeket tőlük.

Amma hozzon nektek házasságot, hozzon nektek gyermekeket.

Nagy dolog (*Lébé*) erősítse a vállatokat¹⁹.

Amma meghozta az új esztendőt.

Amma vezérelt titeket.

Ó köles, köles, köles!

(Germaine Dieterlen: *Textes sacrés d'Afrique noire*, Paris, 1965, 32–37. old., Biernaczky János és Biernaczky Szilárd kéziratosa fordítása)

¹⁹ A születés.

DOGON MITOLÓGIA

Jelena KOTLIAR

A dogonok (Mali, főleg a Bandiagara-plató vidékén) mitológiai fogalmainak összessége. Tipológiailag közel áll a bambara mitológiához, jellemző rá, hogy sokrétű, eklektikus, fejlett a mitológiai jelképrendszere, amely számos területre kiterjed, az ideológiai, gazdasági és politikai életre egyaránt. Változatokban gazdag.

A teremtésmítoszok egyik változata szerint a világon tizennégy amma uralkodik, mindegyiküknek külön-külön földje van, s ezek úgy helyezkednek el egymás fölött, hogy hét van a felső, hét az alsó világban. Földünk az „alsó világok” között az első, s csak rajta élnek emberek, a hat további „alsó világot” farkasemberek lakják. A „felső világokban” élő embereknek szarvuk van, ők küldik a földre a betegségeket, s égzengés és villámok köveit hajgálják le. A föld kerek és lapos, s gyűrűként veszi körül az óriási kiterjedésű sós víz, ezt az egészet pedig egy önnön farkába harapó óriási kígyó. A föld középpontjában vasoszlop áll, az tartja a másik földet túl az égen. Minden földnek megvan a maga napja és holdja. A Nap mozdulatlanul áll, a földkorong egy nap alatt megfordul vastengelye körül. Minden föld Ammája az adott föld fölötti égből lakozik. Köztük a legidősebb és leghatalmasabb fő-Amma a lakott földünké: a föld teremtői között ő volt az első, ő tette vastengelyre (ami már megvolt neki korábban), a többi Amma az ő példáját követte. A fő-Amma teremtette az eget és a vizet is. Megalkotta a nommókat, a jeban-szellemeket, az andumbuluk-at, a növényeket, az állatokat és az embereket.

A teremtésmítosz egy másik változata szerint (amely láthatóan közelebb áll az ezoterikus „tudáshoz”) a világ az „Amma” szóból eredt, ő adott életet a végtelenül kicsinek, vagyis a *kize uzin*ak (eufemisztikus kifejezés a *po-* vagy *fonio*-mag megnevezésére). Az életnek ez az első csírája belső rezgéssel átváltozott „világtojássá”. A tojás (az ősméh) két placentára vált szét, mindegyikben egy-egy ikerpárnak (hím- és nőnemű), Nommónak kellett születnie. A tojás egyik feléből azonban időnap előtt előbújt egy hímnemű lény, aki később jurugu sakállá változott, ő akart a világmindenség ura lenni. Elrabolta az Amma teremtette magokat, közöttük a *po*-magot is, majd letépett egy darabot a saját placentájából, bárkát készített belőle, és eltűnt a térben. Ebből a placentadarabból készítette el Amma a földet.

Mivel azonban Jurugunak nem volt párja, visszatért az égre, hogy megtalálja placentájának maradékát, benne a maga női lelkével, Jazigival. Amma eddigre azonban odaadta Jazigit a tojás másik feléből kikelt Nommo párnak.

Azóta Jurugu képtelen visszaszerezni Jazigit, és állandóan keresi őt, de hasztalanul. Jurugu visszatért az égből, anyjával, a földdel közösült, és így elkövette az első vérfertőzést. A megbecstelenített föld terméketlenné és szárazzá vált.

Amma ki akarta igazítani az elrontottat, és az egyik Nommót feláldozta az égben. A föld ismét megtisztult, s alkalmassá vált az alkotásra. Nommo testének darabkait szétszórta a négy égtáj felé, eközben kulcsontjának darabkái, a magok (az ember leendő tápláléka) szertesét szóródtak, s belőlük lettek az első fák az égben és a földön. Ekkor Amma feltámasztotta (immár emberi külsőben) a feláldozott Nommót úgy, hogy ismét összeszedte testének csontjait, s elkeverte „égi” földdel. Nommo a saját placentájából készített bárkán leszállt a földre, magával hozta az emberek őseit, állatokat, növényeket, ásványokat, ő maga pedig felvette eredeti formáját (hal), s a vízben kezdett élni. A bárka leszállásával egyidejűleg megjelent a Nap, és eleredt a tisztító és életadó eső. Az emberek elszaporodtak. Nommo feláldozott, majd feltámadó négy fia s azok nőnemű ikerpárja volt az első nyolcős, akikből a dogonok származnak: *dion*, *aru*, *ono* és *domno*.

A D(ogon mitológiá)-ban kimutathatók az archaikus totemhit nyomai. A mítoszok szerint, amikor Amma megteremtette a világot, még nem volt halál. Az emberek megöregedtek, majd kígyóvá változtak, s a kígyóősök éjjelente eljártak az emberek házába, hogy élelmet keressenek. A kígyók azután jeban-szellemekké változtak. Az eredetmítoszokban Lebe halála után kígyóalakban támad új életre. A halottkultusz körébe tartozó Szigui-szertartásban a rítus lényegi eleme a fából kifaragott kígyó (az elhaltős) ábrázolásának megújulása. Eredete szerint totemisztikus Binu kultusza is; ennek a kultusznak a tárgya a korábban éltősök emléke, s célja, hogy jóindulatukat megnyerje az élők számára. A „*binu*” („elment és visszatérő”) szó jelentése azős és a hozzá kapcsolódó totem. Azős úgy tudatja létét utódaival, hogy állatalakban megjelenik a kiválasztott embernek, ez az állat az alteregója; átad ennek az embernek több kultikus tárgyat, s azokat a Binu tiszteletére épített szentélyben kell elhelyezni; Binu kultuszának művelésére papot állítanak (többnyire azt az embert választják, akinek megjelent Binu).

Azősök mítoszai szorosan kapcsolódnak a rítusokhoz (ez jelentős mértékben összefügg a fejlett papi intézménnyel); e mítoszok elmondják, hogyan keletkezett valamilyen kultusz, oltár, rítus, leírják a szertartások rendjét. Számos mítosz foglalkozik a maszkok intézményével, a maszkok a dogonoknál igen széleskörűen elterjedtek.

I(rodalom): Sarevskaja, B. I.: Mifi dogonov, in: *Folklor i lityeratura narodov Afriki*, M(oszkva), 1970; Dieterlen, G.: *Les âmes des Dogons*, Paris, 1941; uő: *Textes sacrés d’Afrique noire*, Paris, 1965; Griaule, M.: *Conversation with Ogotemeli*, London, 1965.; uő: *Masques Dogons*, Paris, 1938; Griaule, M. – Dieterlen, G.: *Le Renard Pâlé*, I. köt., Paris, 1965;

Guerrier, E.: *La cosmogonie des Dogon. L'arche du Nommo*, Paris, 1975; Lifchitz, D.: La littérature orale chez les Dogon du Soudan français, *Africa*, 1940, XIII., No 3.; Palau Marti, M.: *Les Dogon*, Paris, 1957; Thomas, L. V. – Luneau, R.: *Les religions d'Afrique noire. Textes et traditions sacrés*, Paris, 1969.

(Jelena Kotljar: Afrikai népek mitológiája, in: Sz. A. Tokarev (főszerk.): *Mitológiai enciklopédia*, 1. köt., 1988, Budapest, Gondolat Kiadó, 279–310. old., a dogon szócikk: 285–286. old.)

DOGON EREDETMITOSZ ÉS A MANDE NÉPEK MŰVÉSZETE

Jean LAUDE

(1)

...a dogonok három eredetmítoszt ismernek, amelyek ugyanarra az alapmotívumra vezethetők vissza: mindegyik egy kultúrhérosz¹ földre szállását meséli el részletesen, aki magával hozza a legősibb mesterségeket és növény-magvakat, valamint az emberi nemzetségek és az állatok őseit. Mindhárom mítoszban más módon hozza magával ezeket: egy agyagból készült gabona-tárolóban (valószínűleg ez a legrégebbi motívum, amelyet az észak-kameruni fali nevű népesség körében találunk meg, akik más megoldást nem is ismernek), egy kettős fedelű bárkában, és egy lovast és kíséretét ábrázoló lófej-fogantyús favékában. Az utóbbi edényfajtát, amelyből számos faragott példány ismeretes, a katonai vállalkozásokat megelőző megtisztulási szertartások alkalmával használták. Tudnunk kell azonban, hogy a dogonok egy csoportja olyan terepen lakik, amely alkalmatlan a lovaglásra. Másik csoportjuk síkságon él, és a 14. századtól kezdve előbb a jatengai moszik, majd a 19. században a fulbék ismételt behatolásának útjába esett. Mind a moszik, mind a fulbék a lovasnépek közé tartoznak, sőt a mosziknál a ló olyan fontos értékeknek a jelképe, amelyek a katonai vezetőréteghez és magának a királynak, a mogonabának a személyéhez kapcsolódnak. A dogon kultúra számos elemének megfelelőjét, illetve párhuzamát a mosziknál és fulbékknál találjuk meg. Ha a dogonoknál átvételről van is szó, mint előbbi példánk mutatja, tökéletesen asszimilálták a hatásokat.

(2: *Mande népek*)

Az udvari jellegű művészetek, mint láttuk, olyan értékek létrehozásáról és megőrzéséről gondoskodtak, amelyeket az uralkodó birtokolt és élvezett. A művészet ilyen típusával áll szemben a laza államszövetségek társadalmainak művészete. Példánk erre Szudán népei közül egy többé-kevésbé legendás területen élő csoport: a mande népek.

A dogon, bambara és szenufo közösségekben a művészet kölcsönös viszonyban áll a politikai és társadalmi szervezettel, a hiedelmekkel és mítoszokkal, sőt még a demográfiával is. Ezek a népek nem ismerik a hatalom

¹ Az emberek és az istenek között álló mitikus lény, aki megteremti vagy a földre hozza az emberi kultúra értékeit. – *A szerk.*

központosításához kapcsolódó fontos városi központokat. Az újabb – a 20. század első éveiből származó – megfigyelések alapján valószínű, hogy politikai rendszerük szövetségi típusú volt. A dogonoknál minden falu egy ogun fennhatósága alatt állt, aki e közösségnek legidősebb és leginkább tisztelt tagja volt. A főnökökön keresztül a falvak csoportjai – legalábbis elméletileg – egy felsőbb oguntól függtek, akit rendszerint fiatalon választottak meg. A legfőbb ogun funkciójára vonatkozó adataink hézagosak.

Mindhárom etnikumra jellemző, hogy művészeik sohasem kísérelték meg a politikai hatalom jelképes ábrázolását, mint a kongóiak, és Ife vagy Benin művészetével ellentétben sohasem ábrázoltak történelmi személyiségeket. Művészetük elsősorban a kozmogóniájukat képező mitikus események megjelenítésén alapszik. Természetesen a dogonok rendelkeznek bizonyos relatív történelmi tudattal, a jelen időszakát megkülönböztetik attól a kezdeti, primitív állapottól, amidőn a szellemek az erkölcsi szabályokra (étkezési tilalmak, körülmetélés stb.) és az ősi mesterségekre (földművelés, szövés és kovácmesterség) tanították meg őseiket.

A szobrászat sohasem ábrázolja ezt a primitív állapotot, hanem az eredetmondákat dolgozza fel. A szobrok között meglevő nagy eltéréseket a politikai szervezet rendkívül laza jellege magyarázza, amely minden falu számára lehetővé teszi, hogy az eredetükkel kapcsolatos mítoszokat a maguk érzelmi beállítottságának legmegfelelőbb módon fejezzék ki. Történelemről csak az állam szintjén beszélhetünk, a falvakban a legendák és mítoszok élnek és uralkodnak.

Vegyük példának a tellemek és dogonok néhány felemelt karú szobrocscáját. Néhány közülük egyetlen, kidolgozatlan hátú tömbből áll. A fej és a test másodlagos formái a felemelt karok és a lábak által meghatározott síkra épülnek. Ez a síklap némileg emlékeztet a nagy maszkok feje fölé emelkedő lemezre. Bizonyos esetekben a sík egy oszlopból indul ki, máskor pedig többé-kevésbé megkülönböztethető rajta a két láb, egyetlen tömbbe zárva, vagy egymástól szétválasztva. Vannak olyan példányok is, amelyeknél a sík a csípőnél véget ér vagy eltűnik: a test más részei önállósnak és szabadabb térkiképzést nyernek. A dogonok maguk a termékenyítő esőért való könyörgés kifejezését látják a szobrokban. Ugyanakkor azonban e szobrocskákat egy mítosz megformálásának is tekintik, amely megmagyarázza, hogy az emberi test miként tagolódik a munkavégzésre.

A dogonok kozmogóniájának kezdeteinél valóban ott találunk nyolc hajlékony testű és végtagú szellemleányt (a Nommókat), hajlékonyságuk illik is a vizek szellemeihez, akik a száraz szavannákban természetsszerűleg védő szellemek. Az egyik szellemleány, a kovács, olyan bárkán száll a földre, amely telve van a különböző mesterségek eszközeivel, magvakkal meg az emberek és állatok őseivel. A bárka hirtelen földre érkezésekor a kovács tagjai ízekre esnek szét. Másrészt, hol úgy mondják, hogy a Nommóknak csak

egy lábuk van (ez lenne az egyes szobrocskák oszloprésze), hol úgy, hogy két különálló.

A formák fejlődése párhuzamosan követi a mítosz epizódjainak menetét. Bár a felületes szemlélő egyes műveket archaikusabbnak lát, nem állíthatunk fel kronológiai sorrendet. Egyszerűen csak a különböző falvak különböző művészei által kivitelezett művekről van szó, és minden különbség abból fakad, hogy a szobrász egyéni plasztikai elgondolásai szerint hangsúlyozta a mítosz egyik vagy másik mozzanatát, sőt éppen e formai megfontolások tették lehetővé a mítosz mozzanatainak újszerű feldolgozását. Az sem lehetetlen, hogy néhány művész érzékenyebb volt a tagolt formák, mint a tömörszerűség iránt, és a kovács végtagjainak ízekre esését elmesélő epizódot ebből kell eredeztetnünk.

A szobrok témája és stílusa falvanként változik. A kétnemű mitikus lényeket ábrázoló nagyszámú dogon szobor között egyesek egyetlen kart, mások kettőt, megint mások három-négy kart emelnek a magasba. Itt nyilvánvalóan a mítosz különböző mozzanatairól vagy változatairól van szó. Lehetőséges azonban, hogy az eltérést csak valamely falusi művész egyéni plasztikai módosítása magyarázza, amely a mű új értelmezését tette azután szükségessé. De az is lehet, hogy megfordítva igaz, a változó, könnyen alakítható mítoszok szabad utat engedtek a szobrász fantáziájának. Hiábavaló tehát olyan eredeti mintát keresnünk, amelyhez viszonyítva minden más mű csak változat lenne. Az egyazon tartalomhoz kötődő formaváltozatok és az egyazon formához tartozó különféle tartalmi értelmezések egymással állandó kölcsönhatásban jelentkeznek. A mítoszok itt formai rendszereken keresztül nyilvánulnak meg, e formákon belül módosulnak, értelmet adnak a formának, de ugyanakkor azok által alakulnak is.

Ezt a változékonyságot akkor is megtaláljuk, ha az egyes műveket önmagukban vizsgáljuk. Nincs egyetlen kizárólagos, meghatározott jelentése a szobornak, amely alapján a mozdulatokat és magatartásokat egy merev és rögzített mítosz egyetlen eseményével lehetne pontosan megmagyarázni. A szobor több jelentést hordoz, megismerése lépcsőzetes jellegű, a beavatás szakaszaihoz hasonlóan. A még be nem avatott számára a szobor csak első, betű szerinti jelentésében érthető. Feljebb haladva a beavatás lépcsőfokain, az ember a mélyebb, a középponthoz közelebb eső értelmezésekhez közeledik, a fogalmak súlyosabbá válnak, lényegesebb vonatkozásokat jelölnek, az emberről, az embernek a világegyetemben elfoglalt helyéről és a világegyetemről magáról vallott nézeteket tükrözik. És bár minden lépcsőfoknak valami meghatározott, állandó értelem és jel felel meg, mégsem mondhatjuk, hogy a beavatás valamikor véget érne – az egész életen át tart. A gondolkodás egyre mélyebbre hatol, új meg új kérdésre keres választ.

Marcel Griaule, a dogon művészet kitűnő francia specialistája szerint az Oroszongo-figura és a hasonló lovasalakok a bárka leszállásának mítoszára utalnak: „A lovasküldött a teremtő helytartójaként, a megújulás végbevívő-

jeként jelenik meg.” A beavatott azonban még egy jelsort vesz észre a szoborcskán: tört vonalakat, amelyek alapjelentése a hullámozás. Ennek a jelentésnek a felfedezésével a mű többet, a figyelmes szem számára lényegesebbet ad, mint csak egy mítosz elbeszélését. Megfejtése vonatkozhat az anyag felfogására, a kozmogóniára, valamely életbölcsségre vagy a társadalmi normák szabályozására. A hullám jele egyébként az égből leereszkedő kovács cikcakkos útját is idézi. A beavatottság magasabb fokán ez a hullámvonal már az anyag, a fény, a víz mozgását jelképezi. A műalkotás itt egész filozófiát testesít meg.

Az anekdotát, azaz a meghatározott szereplőkhöz kötődő egyszeri történeteket ezek az etnikumok kirekesztik művészetükből. Nem áll szándékukban a személyiséget a maguk egyediségében és pszichológiai egyéniségében bemutatni, hanem típusokat és állandó viszonyokat formálnak meg: például az emberek helyét a társadalomban (ahogy a halhatatlan ősök kijelölték), a technikai tevékenységeket (a kovács, varga, takács, földművelő munkáját stb.), a táplálkozásra vagy a nemek kapcsolatára vonatkozó előírások és tilalmak együttesét ábrázolják. Ezeket a társadalmi viszonyokat, tevékenységeket, előírásokat és tilalmakat a szellemek fokozatosan nyilvánították ki leszármazottaik, az emberek előtt. Ezek azok az őstípusok, amelyeket a teremtető isten a kezdetek kezdetén megalkotott, amelyek az emberek tevékenységét kormányozzák, és büntetésként súlyos zavarokat és károkat okoznak. A művészi alkotás célja a folyamatosság megerősítése, valamint annak a mitikus rendszernek az aktualizálása, amelyhez a földi életnek is igazodnia kell.

Ezt a felfogást egy dogon műalkotás elemzése pontosabban mutathatja. A szobor két öregembert ábrázol, az egyik a másik nyakában ül. A mű egy vándorlási mítoszra utal. Három testvértől származtatják magukat a dogonok. Ezek az ősatyák nagy egyetértésben elindultak, hogy letelepedésre alkalmas földet találjanak. A legfiatalabb, Aru, elfáradt a hosszú meneteléstől, és bátyja, Dion a vállára vette. Amikor a Nagy Sziklafalhoz értek, a legkisebb – aki azonban helyzeténél fogva a többiekénél messzebbre látott – leírta az előttük elterülő tájat, és mivel ő volt, aki a vidéket elnevezte, birtokba is vette. Dion haragra gerjedt a tisztességtelen eljárás miatt, és otthagya Arut, másodszülött testvérével, Onóval tovább sietett. Aru egyedül folytatta útját, majd egy idő után beérte fivéreit. Míg egyedül volt, találkozott egy öregasszonnyal, aki hálából kedvességéért, Arunak adta azt a három tárgyat, amelyek lehetővé tették, hogy ogunná, papkirállyá váljék.

Arunak testvére nyakában való ábrázolása a kezdetet, a dogonok letelepedését, a társadalom megszervezését, a politikai és vallási hatalom kialakulását idézi. De mindez nem a történelem kezdetét jelenti, hanem egy olyan társadalmi és vallási rendszer törvényes, valós és hiteles voltát igazolja, amely egy ősi helyzeten alapul.

A két dogon szobor, amelyet e témából ismerek, nem Aru és Dion valóságos vagy elképzelt képmása. Egyikükön felfedezhető ugyan néhány köz-

vetlen megfigyelésen alapuló részlet (a domború has), és az anekdota irányába mutató ábrázolásmód, a szobrász célja azonban a mítosz, és nem a valóság visszaadása volt. Ezért a legifjabb fivért, Arut öregemberként, az ogun jelvényeivel (sapkával és szakállal) ábrázolja. Aru sorsának kezdeti és befejező mozzanatai, egyszóval mindaz, ami a dogon közösséget érinti és érdekli, egyazon jelenetben megtalálhatók. Az anekdota (illetve ami számunkra anekdotának tűnik) nem a múltra vonatkozik, hanem az ogunként ábrázolt Aru jövőjét, sőt ezen túlmenően, a politikai intézmények létrejöttét és működését is felidézi. Az, amit mi az idő összevonásának érzünk, minthogy kimarad az ország elfoglalása és Aru hatalomra jutása között eltelt idő, értelmezhető úgy is, hogy a közvetlen jelen magába sűríti az aktualizált múltat, de ugyanakkor az előrevetített jövőt is.

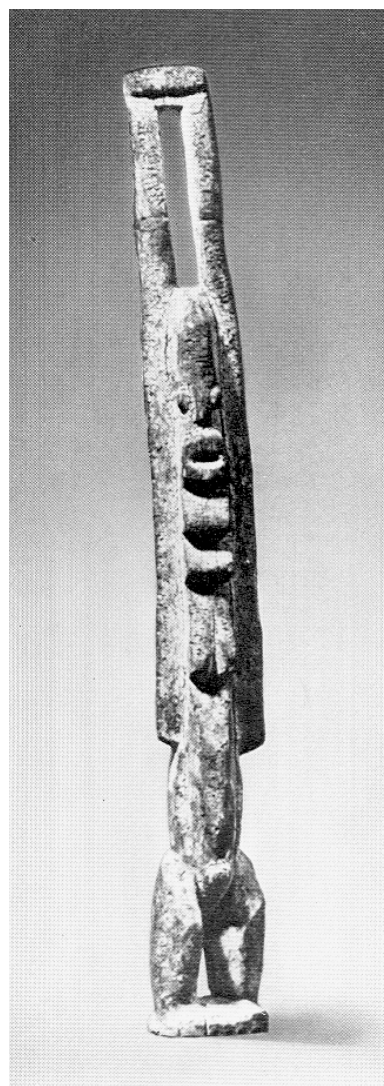
A mande népek szobrai szellemeket és mesebeli hősöket ábrázolnak, sohasem konkrét történelmi alakokat. Egyes szobrok kétségtelenül olyan eseményeket jelenítenek meg, amelyek nem vonatkoznak közvetlenül az eredetmítoszokra. Az égi vagy földi események mégis mind egyfajta eredetre, a kezdetek kezdetére utalnak, amely előtt nem létezett semmi. A mitikus idő a hétköznapi élet fölött helyezkedik el, de ugyanakkor át is hatja azt. Minden e világi eseménynek megvan az égi megfelelője. Ám ez megfordítva is igaz, az égbeli események előre meghatározzák a földön bekövetkezőket, vagy legalábbis a földi események modelljeként szolgálnak.

A szobrászat e népeknél nem a hatalmat gyakorló személy egyéniségéhez kapcsolódik, hanem inkább a társadalom szervezetét és az uralkodást meghatározó viszonyrendszert tükrözi. Valószínűleg a királynő-ábrázolásnak tartott bambara szobrokat is így kell értelmeznünk. A dogonoknál pedig az ogun nem azonosítható egyetlen személlyel: maga a funkció az, amely a mítoszok különböző ábrázolásaiban kifejeződik, ez ölt testet a művekben, ezt juttatják érvényre az alkotások.

(Jean Laude: *Fekete-Afrika művészete*, 1972, Budapest, Gondolat, 66–67. és 122–129. old.)

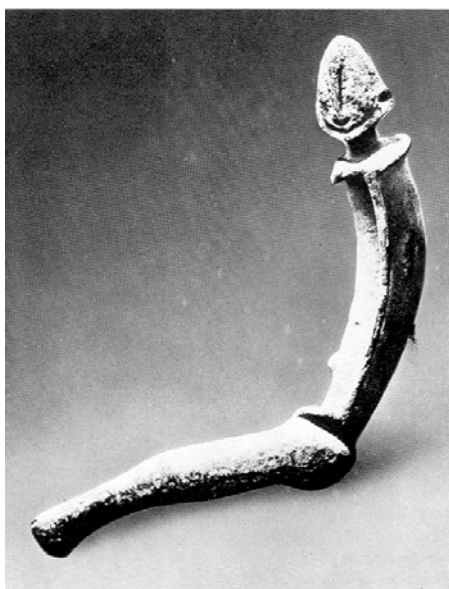
**59. Dogon Nommo
felemelt karral**

**60. Dogon Nommo
felemelt karral**

61. Dogon ősök szobra:
Aru fivére vállán

62. Dogon egy lábú Nommo

63. Dogon faragott kupa

A DOGON MITOLÓGIA REJTÉLYEI

Nemere István

Az afrikai dogon törzs a Niger folyó nagy kanyarulatában, főként a mai Mali Köztársaság területén él; jelenleg körülbelül 250 ezer főt számlál. Leginkább földműveléssel foglalkoznak a dogonok, igen értékes a művészeti tevékenységük is, különösen a faszobrok és rituális álarcok terén.

A velük kapcsolatos és kétségtelenül szenzációs első hírek – szokatlan módon – nem a szenzációkat kedvelő világsajtóban, hanem tudományos anyagokban bukkantak fel. Marcel Griaule és Germaine Dieterlen francia néprajztudósok az Afrikanisztikai Társaság 1950-es évkönyveiben közölték mindazt, amit a dogonok közt élve 1931-től megtudtak. Most mindjárt hozzá kell tennem: a kutatásba azóta más tudósok is bekapcsolódtak, sőt közülük többen azóta meg is haltak; tehát elmondható, hogy a dogon-kutatás nemzedékről nemzedékre száll már. De a dogonok rendkívül gazdag, bonyolult és a mi civilizációnk, tudományunk eredményeit olykor bizony megkérdőjelező kozmogóniai tudásanyagának módszeres feltárása mind a mai napig tart, immár fél évszázada.

Az 1950-ben napvilágot látott anyagra a tudomány és a tudósok nem figyeltek fel. Kivéve egy Eric Guerrier nevű marseille-i építészt, egyetemi tanárt. Mint később erről szóló könyvében is említette (Eric Guerrier: *Essai sur la cosmogonie Dogon*, 1975 Paris, Laffont Kiadó), az inspirációt az első ember holdraszállásának közvetítése jelentette. Mikor azt figyelte, eszébe jutott, hogy ezt a jelenetet ő már régen olvasta valahol... Még arról is olvasott, hogy a leszálló űrhajós a lábnyomát hagyta az idegen égitest talaján. De hol olvasta...? És megtalálta Griaule és Dieterlen néprajzos könyvében. Guerrier most már figyelmesen átolvasta a – mi tagadás – eléggé száraz tudományos beszámolót, és ő, aki csillagászzal is foglalkozott, olyan dolgokat fedezett fel az anyagban, amellyel maguk a francia néprajztudósok sem voltak tisztában.

Griaule és Dieterlen hűségesen feljegyezték, amit a dogonok kultúrájáról az évtizedek során megtudtak. De mivel ők nem voltak csillagászok, nem is sejtették, hogy a fekete törzs tagjai olyan dolgokat árultak el nekik például a Szíriusz csillagról, amiről a modern csillagászat csak nemrégén szerzett tudomást. Márpedig a dogonoknál ez a tudásanyag évszázadok óta szállt apáról fiúra...!

A dogonok írástudatlanok. Rendkívül gazdag hagyományaikat szóban és csak szóban közvetítik nemzedékről nemzedékre. Guerrier megpróbálta a francia tudósok által feljegyzett mitológiát lefordítani a mai nyelvre.

Mint tudjuk, a tudomány ma azt állítja, hogy körülbelül 20 milliárd évvel ezelőtt keletkezett a Világmindenség. Addig az Univerzum anyaga egy rendkívül sűrű, elképzelhetetlen tömegű és nyomású gömbben volt, amit az ún. ősrobbanás vetett szét, és attól fogva ez minden irányban egyenletesen tágul. A tudósok szerint tehát annak előtte nem volt „világ”, és így nem volt idő sem. A dogonok szerint:

„minden dolgok kezdetén volt Amma-Isten, aki a Semmin pihent. Amma gömbbe volt zárva... Ezenkívül semmi sem létezett”.

Dogon nyelven Amma egyben valami erősen összetartott, szoros és állandóan ugyanott levőt is jelent. A szövegelemzésekből a későbbiek folyamán kiderül, hogy Amma-Isten tulajdonképpen anyagi erő, mozgás és energia. Már ez is eltér a világ összes mitológiájától; a többi népek istenei kivétel nélkül anyagtalan, vagyis az anyagi léten felül álló lények. A dogonoknál viszont az „isten” egy sűrű energiagóc, amelyen kívül semmi más nem létezik. Amma nem a világot teremtette, hanem... az azt uraló törvényeket! Ebben a gócban vagy gömbben – olvashatjuk – „spirálmozgás” révén keletkezik a „po”, vagyis a legeslegkisebb anyagrészecske. Ez a részecske

„pergő mozgással sugározza energiáját, hang és fény keletkezik ekkor, ezt mégsem lehet látni, sem hallani”.

Mindez eddig ismerősen hangzik, és egyáltalán nem idegen az anyag-szerkezettel kapcsolatos mai tudásunktól. És mit szólnak erre a mondatra:

„Amma méhében a világ idő és tér nélkül volt. Az idő és a tér egybemosódtak”.

Tudjuk, hogy az ősrobbanás óta szüntelenül tágul a Világmindenség. És hogyan vélekednek erről a dogonok?

„Amma kinyitotta a szemét. Erre méhéből kijött minden, és spirális alakban terjeszkedni kezdett, kirajzolódott hát a Világ terjedése”.

És mit tudnak a dogonok a csillagászatról? Az általunk Tejútnak nevezett galaxisról, melynek a mi Naprendszerünk is része?

„Határa van a csillagvilág egészének, amelynek egy része a mi Földünk is. Az egész pedig spirálalakban forog”.

Amma, az energia-isten viszont nem csupán egy, de... sok Világmindenséget teremtett, és azok spirál alakúak – mondják a dogonok. Ugye, nem kell emlékeztetni az olvasót, hogy az általunk ismert galaktikák javarésze spirál alakú?

Minden más mitológiával szemben a dogonok nem állítják, hogy a Föld lenne a világ közepe:

„A spirál alakú csillagok világa lakott. Mert Amma, ahogy a világnak mozgást és formát adott, úgy teremtette meg az összes élőlényt... Ahogy e bolygón, úgy más Földeken is vannak élőlények...”

(A történelem fintora: nincs még négyszáz éve, hogy ugyanezért az állításért Giordano Bruno máglyára került. A dogonok pedig már hány száz vagy ezer éve ismételtetik ugyanezt az állítást nemzedékről nemzedékre? Mert ne higgyük, hogy a dogonok mindazt, amit itt mondanak, *tudják* is. Hisz akkor már régen kifejlesztettek volna egy fejlett civilizációt. Nem – ők csak mechanikusan ismételtetik azt a tant, amelyet őseik egykor szóról szóra megtanultak. Ezt adják szájról szájra...)

Az előbb a „bolygó” szót használtuk, és ezt nem a francia néprajzosok adták a feketék szájába. A dogonok pontosan megkülönböztetik a csillagokat, bolygókat és holdakat – ami már önmagában is elképesztő és példa nélkül álló.

„A csillagok olyan csillagok, amelyek nem keringenek más csillagok körül; a bolygók és a holdak viszont más csillagok körül keringenek és forognak is.” „A Nap saját tengelye körül forog”.

Ez utóbbi állításban nem kételkedünk – de hisz mi erről csak a 17–18. század óta tudunk!

A Föld Nap körüli pályájának leírásakor dogonok említik ennek a pályának a rendellenességeit is. A Holdról tudják, hogy „száraz és halott”.

A Naprendszerből a dogonok csak a szabad szemmel látható bolygókról tesznek említést (Mars, Vénusz, Szaturnusz és Jupiter). A Jupiternek négy, egyenként tízegynéhány kilométer átmérőjű holdjáról tudnak. *Ezek szabad szemmel nem láthatók*: Galilei is távcsővel fedezte fel az elsőket, a többi (csaknem húsz hold lehet ott, a pontos számot máig sem ismerjük) csak a 19. és a 20. században találták meg a tudósok. De akkor a dogonok honnan tudnak arról a négy holdról? ... Ők még le is rajzolják őket, egy síkban ábrázolják és mondják: „oda vannak kötve a Jupiterhez”. Nos – csak ez a négy hold halad egy síkban, és saját tengelyük körüli forgásuk ideje megegyezik a Jupiter körüli forgásidejükkel; ilyen értelemben persze, hogy „oda vannak kötve”, mintegy „rögzítve” a bolygóhoz. De ahhoz, hogy egy afrikai törzs erről tudjon, minimum precíziós műszerekkel kellett rendelkeznie már nagyon-nagyon régen... A dogonok azt is tudják, hogy a Szaturnusznak gyűrűi vannak. De a legnagyobb tudással a Szíriuszt illetően rendelkeznek. Ezt a csillagot tartják mítoszuk központi magjának, alapkövének. Szerintük a Szíriusz azon csillagrendszerek része, amelyek óriási befolyást gyakoroltak a földi életre, ezek „a világ alapjainak alapjai”, mondják. Ők három Szíriuszról be-

szélnek, és állítják: csak az egyik látható állandóan, a másik kettő „nem mindig látszik”... Nem mindig? Egyszerűen: soha! A Szíriusz-B-t csak 1862-ben fedezte fel A. Clark; ez a csillag az első ismert „fehér törpe”, egyike a hozzánk legközelebb levő csillagoknak.

Mit tudtak erről a dogonok már jóval A. Clark előtt?

„A kisebbik csillag a Szíriusz körül kering. Egy fordulat időtartama ötven év. Ez szabályozza a Szíriusz forgását...”

Mit mond erről a tudomány? Kiszámították, hogy a Szíriusz-B ötven év alatt kerüli meg a Szíriusz-A-t, és csakugyan döntő befolyást gyakorol annak pályájára. (Éppen a Szíriusz-A szabálytalan mozgása révén sejtették meg a tudósok, hogy kell ott lennie egy másik csillagnak is.) A dogonok mutatnak egy rajzot, és azt mondják:

„Amikor a kisebbik csillag közelebb jön a Szíriuszhoz, ez felragyog. Amikor a kisebbik eltávolodik, a Szíriusz vibrálni kezd, ezért a *megfigyelőnek úgy tűnik*, sok-sok csillagot lát.”

Miféle megfigyelőt emlegetnek – hiszen a Szíriusz-B-t soha egyetlen ember sem láthatta...? (*Ember* nem, mondhatnánk – de talán valaki *más* igen? Egy másik civilizáció lény, amely kapcsolatban állhatott egykor a dogonok őseivel, aki e tudásanyagot a szájukba adta, ismételtessék csak, ismételtessék, amíg ők maguk vagy mások a Földön meg nem értik egy ilyen üzenet óriási jelentőségét?) A rajzon pedig nem körpályát, hanem ellipszist rajzolnak. Nekünk egy Kepler kellett, aki végre rájött, hogy az égitestek szinte soha nem kör alakú, hanem ellipszis pályán keringenek. De menjünk tovább. A Szíriusz-B-ről így beszélnek:

„minden égitestek közül a legnehezebb. Olyan sűrű, hogy kicsinyke részét rengeteg ember együttesen sem lenne képes felemelni...”

Bizony így van, a csillagászok alapos számításokat végeztek. Az eredmény: a Szíriusz-B olyan anyagsűrűségű, hogy egyetlen köbcentiméter anyagának súlya ötven tonnát nyom!

A dogonok tudnak a szupernóvákról, a neutroncsillagokról, a fehér törpéről... A Szíriusz-B-nak nagy szerepe van abban is, hogy az emberek a Földre érkeztek. Mert a dogonok szerint őseink onnan jöttek. Mitológiájuk leírja az űrhajókat, elmondja, hogyan értek Földet az emberek. Ebből kiderül, hogy olyan bolygóról „jöttek”, amelynek Napja egy „robbanás előtt álló kisebb csillag” volt. A csillag a Szíriusz-C lehetett, vagyis a harmadik Szíriusz és annak bolygói. (A hivatalos tudomány már régóta bajlódik a Szíriusz-C-vel; 1920-ban és 1928-ban több csillagász látta is műszerekkel; de 1930-tól már senki sem látta. 1970-ben ismét felmerült a dolog, mert a Szíriusz-B pályájában különféle zavarokat figyeltek meg, amiket csak egy harmadik csillag okozhatott...)

A dogonok kétszázhatvan csillag-konstellációt ismernek, és azokat saját jeleikkel le is rajzolták. Az anyag keletkezéséről szóló magyarázataik igen modern felfogásúak. Kiderül ebből, hogy „minden anyag alapja a legkisebb részecske” (vagyis: az atom), és a legkülönbébb anyagok mind ebből épülnek fel, „ugyanilyen részecskék hozzáadásával”. Amma különben kétszer teremtetta a világot; az első változattal nem volt elégedett, ezért azt elpusztította. (Atlantisz? Özönvíz?) A dogon „tanok” emlegetik a kettős spirált is, amit mi a DNS genetikai kód formájaként ismerünk.

A dogon mítosz két kozmikus eposzt ír le. Az elsőből megtudjuk, hogyan érkezett a Földre egy bizonyos Ogo. A második már egy valóságos „deszant” története; ebben Nommo és társai szállnak le a Földre. Ogo hajóját „a mag ereje” (nukleáris energia) hajtotta. A leírás szerint az utazás a Szíriuszról a Földre az űrhajózás ma ismert alapvető szabályainak betartásával, a legoptimálisabb pálya kiválasztásával zajlott le. Ogo később „űrhajótöröttként” maradt a Földön. Nommo viszont már eleve azzal a feladattal érkezett, hogy népesítse be a Földet. Hajóján magával hozott minden szükséges felszerelést. A nyolcfőnyi legénység – állítja a mítosz – a hajó hatvan „rekesze” (fedélzete?) közül nem mindegyikbe mehetett be. A tiltott fedélzeteken őriztek olyan dolgokat, amiket Amma majd csak később ad át az embereknek, akkor, ha „teljesen megszervezték, irányítják és ellenőrzik a Földet”. A primitív szavakkal leírt utazásból is kiderül, hogy a hajót a Szíriuszról rádió segítségével irányították a Földre. Az űrhajó nyolc évig (nyilván, amíg az idegenek megvetették lábukat a bolygón) a Föld mesterséges holdjaként „hintázott szabályosan” (szinuszgörbét írt le a pályája, akár a mai mesterséges holdaké). Szóba kerül a hajó földre szállásakor az is, hogy kiszállva Nommo lábanyoma egy „réz-szandál” nyomához hasonlított...

Mikor történt mindez? Ezt csak találgathatjuk. Egy dolgon mindenesetre illene elgondolkoznunk. Mind a dogonok, mind az ókori népek (egyiptomiak, görögök stb.) a Szíriusz–A-t vörös csillagnak nevezték. Holott halványkék fényrel ragyog az égen. Talán egyszer vörös volt a színe, az maradt meg az ókoriak szóhasználatában, netán emlékezetében...? A válasz meglepő: a tudósok kiderítették, hogy valaha a Szíriusz–B a Földről vörös színűnek látszott, akkor erős fényével teljesen elhomályosította, elnyomta a Szíriusz–A fényét. Ezt látták tehát az emberek „vörös Szíriusznak”? Igen ám, de van egy bökkenő: ez egymillió évvel ezelőtt volt! Egemilliótól százezer évvel ezelőttig tartott a folyamat, akkor látszott a Szíriusz felől a vörös fény, azóta pedig nem. Kik figyelték hát meg a Földön azt a vörös csillagot? Netán a még beszélni sem tudó, szűkagyú, kőbaltás ősemberek? Vagy... mások?

A dogonok feladták a leckét. Mitológiájuk kutatása tovább folyik, a tudományos világ pedig – mit tehetne mást? – hallgatja a mesét.

DOGON BIBLIOGRÁFIA

összeállította: Biernaczky Szilárd

ADANDE, Alexandre

1951 Masques africains, *Notes Africaines* (Dakar), 51, 78–80. old.

AMMAN (Abd el Qader)

1920 Mœurs et coutumes indigènes. Le paganisme des Habe (Soudan), *La Revue indigène* (Paris), 15, 112–115. old.

ARNAUD, Robert

1921 Notes sur les Montagnards Habé des cercles de Bandiagara et de Hombori (Soudan Français), *Revue d'Ethnographie* (Paris), 2, 8, 4, 241–314. old.

ARNAUD, R.

1923 Les Habés de la boucle du Niger, *Revue Anthropologique* (Paris), 1923, 33, 184–192. old.

BA, Amadou Hampaté

1956 Culture peule, *Présence africaine* (Paris), nouvelle série, VIII–IX–X. sz., 85–97. old.

BADUE-MATHON, Celine

1971 Le langage gestuel en Afrique occidentale; recherches bibliographiques, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 41, 2, 203–209. old.

BEAUDOIN, Gerard

1984 *Les Dogons du Mali*, Paris, A. Colin, 22 old.

BEDAUX, R. M. A. – LANGE, A. G.

1983 Tellem, Reconnaissance Archaeologique d'une culture de l'Ouest Afrique au Moyen Age: La Roterie, *Journal des Africanistes* (Paris), 53, 1–2., 5–59. old.

BEEK, W. E. A. van

1991 Dogon Restudied – A Field Evaluation of the Work of Marcel Griaule, *Current Anthropology*, 32, 2, 139–165. old.

BEEK, W. E. A. van

1994 The Innocent Sorcerer. Coping with Evil in Two African Societies, Kapsiki and Dogon, in: BLAKELY, T. – BEEK, W. E. A. van – THOMSON, D. L. ed.: *African Religion: Experience and Expression*, London, James Currey, 196–228 old.

BELCHER, S.

1998 Ogotommeli, Between Literature and the Social Sciences, Paper presented at the 41th Annual Meeting of the African Studies Association, Chicago.

BERTHO, Rév. P. J.

- 1953 La place des dialectes dogon (*dogô*) de la falaise de Bandiagara parmi les autres groupes linguistiques de la zone soudanaise, *Bulletin de l'I.F.A.N.* (Dakar), 15, 405–441. old.

BIERNACZKY, Szilárd

- 1967 Élet és halál a sziklák között (Felső-Volta és Máli dogon népe), 1-2. rész (rádióelőadások), in: *Fekete Afrika zenéjéből*, népzenei előadássorozat, Budapest, Magyar Rádió, 9 + 9 gépelt old. (kézirat)

BIERNACZKY, Szilárd

- 2002 Mítoszok és mesék a hagyományos afrikai közösségek életében, *Valóság*, 45, 1, 10–26. old.

BIERNACZKY, Szilárd

- 2006 *Az afrikai népek szájhagyományai*. Adalékok az Európán kívüli kultúrák szóművészetének vizsgálatához, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, kb. 600 old. (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában 6.) (*előkészületben*)

BIERNACZKY, Szilárd

- 2007 *Dogon mítoszok – dogon népköltészet*, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, kb. 200 old. (*előkészületben*)

BODROGI, Tibor

- 1967 *Afrika művészete*, Budapest, Corvina Kiadó, 120 old., 191 illusztr.

BOUROUILLOU, administrateur des colonies

- 1939 Coutume kado (cercle de Bandiagara), 1935, in: *Coutoumiers juridiques de l'Afrique Occidentale Française*, Vol. 2: Soudan, Paris, Larose, 339–371. old.

BRASSEUR, G.

- 1960 Une maison dogon de la région Bandiagara, *Notes africaines* (Dakar), 86, 48–52. old.

CALAME-GRIAULE, Geneviève

- 1951 Le vêtement dogon, confection et usage, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 21, 151–162. old.

CALAME-GRIAULE, Geneviève

- 1952 Diversité linguistique et organisation sociale chez les Dogon du Soudan français, *Notes africaines* (Dakar), 55, 77–79. old.

CALAME-GRIAULE, Geneviève

- 1954 Les moqueries de villages au Soudan français, *Notes africaines* (Dakar), 61, 12–15. old.

CALAME-GRIAULE, Geneviève

- 1954 Ésoterizmus és fabuláció a Soudanban, *Bulletin de l'I.F.A.N.* (Dakar), Serie B., 16, 3–4, 307–321. old.

CALAME-GRIAULE, Geneviève

- 1955 Notes sur l'habitation du Plateau central nigérien, *Bulletin de l'IFAN* (Dakar), Serie B, 17, 477–499. old.

- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1956 Note complémentaire sur le symbolisme du tambour *hunyu* (Soudan français). *Noles africaines* (Dakar), 72, 121–123. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1956 Les dialectes dogon, *Africa* (London), 26, 1, 62–72. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1957 Signification ésotérique des contes dogon, *Présence Africaine* (Paris), 14–15, 335–342. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1958 *Le lièvre et le tambour*, Fable dogon, Paris, *Présence Africaine* (Paris), 7 old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1958 Culture et humanisme chez les Dogon, *Recherches et Débats du Centre Catholique des Intellectuels Français* (Paris), 24.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1962 Le rôle spirituel et social de la femme dans la société soudanaise traditionnelle, *Diogenes* (Paris), 37, 81–92. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1963 L'art de la parole dans les cultures africaines, *Présence Africaine* (Paris), 47, 3, 73–91. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1965 *Ethnologie et langage. La parole chez les Dogon*, Paris, Gallimard, 591 old. (spanyolul: *Ethnologia y language. La palabra del pueblo dogon*, ford.: S. A. CASTIEL, Madrid, Editora Nacional, 1982, 624 old., olaszul: *Il mondo della parola: Etnologia e linguaggio dei Dogon*, ford.: G. ANTONGINI, Torino, Boringhieri, 1982, 673 old., angolul: *Words and the Dogon World*, ford.: Deirde LA PIN, Philadelphia, Institute for the Study of Human Issues, 1985, 704 old.)
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1967 Essai d'étude stylistique d'un texte dogon, *Journal of West African Languages* (Dallas), 4, 1, 15–24. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1968 *Dictionnaire dogon. Dialecte toro*, Paris, Klincksieck, 333 old. + VIII tábla (Langue et civilisation).
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1969 L'arbre au trésor, in: CALAME-GRIAULE, Geneviève ed.: *Le thème de l'arbre dans les contes africaines*, Paris, SELAF, 25–58. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
 1971 Etude stylistique d'un conte dogon, in: SIX, V. – CYFFER, N. eds.: *Afrikanische Sprachen und Kulturen. Ein Querschnitt*, Hamburg, Deutsches Institut für Afrika, 266–278. old.

- CALAME-GRIAULE, Geneviève (ed.)
1969–1970–1974 *Le thème de l'arbre dans les contes africains*, Vol. 1–3, Paris, SELAF.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
1974 L'univers végétal dans les contes dogon, in: CALAME-GRIAULE, Geneviève ed.: *Le thème de l'arbre dans les contes africains*, Vol. 3., Paris, SELAF, 65–112. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
1974 La tradition orale, *Recherche Pédagogie et Culture*, 11–12, 4–12. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
1976 La calebasse brisée. Etude du thème initiatique dans quelques versions africaines „Deux Filles”, *Cahiers de Littérature Orale* (Paris), 1, 23–66. old. (angolul: Fathers' Bowl. Analysis of a Dogon Version of AT480, *Research in African Literatures*, 15, 2, 168–184. old.)
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
1980 L'arbre et l'imaginaire, *Cahiers ORSTOM. Série Sciences Humaines* (Paris), 17, 3–4, 315–320. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
1985 Le tissage de la mémoire, *Revue Française de Psychanalyse* (Paris), 4, 1071–1079. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
1987 *Des cauris au marché: essais sur des contes africains*, Paris, Société des Africanistes, 293 old. (Mémoires de la Société des Africanistes).
- CALAME-GRIAULE, Geneviève
1990 Prends ta houe mon frère. Chants funéraires dogon, *Cahiers de Littérature Orale* (Paris), 27, 77–88. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève – BRETEAU, G. – LE GUERINEL, C. H.
1978 Pour une lecture initiatique des contes populaires, *Bulletin du Centre Thomas Moore*, 21, 11–29. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève – LACROIX, Pierre F.
1970 La mère vendue. Essai d'analyse d'un thème de conte africain, in: POVILLON, J. – MARANDA, P. eds.: *Echanges et Communications*, Paris, Mouton, 1356–1380. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève – CALAME, B.
1957 Introduction de l'étude de la musique africaine, *La Revue musicale, Les carnets critiques*, no spécial 238, 1–24. old.
- CALAME-GRIAULE, Geneviève – LACROIX, Pierre F.
1970 La mère vendue. Essai d'analyse d'un thème de conte africain in: POVILLON, J. – MARANDA, P. eds.: *Echanges et Communications*, Paris, Mouton, 1356–1380. old.

- CALAME-GRIAULE, Geneviève – LIGERS, Z.
 1961 L'Homme-hyène dans la tradition soudanaise, *L'Homme* (Paris), 12, 89–118. old.
- CHESI, Gert
 1977 *Die letzten Afrikaner*, Wörl, Perlinger Verlags, 247 old.
- CLIFFORD, James
 1983 Power and Dialogue in Ethnography: Marcel Griaule's Initiation, in: STOCKING, George V. ed.: *Observers Observed: Essays on Ethnographic Fieldwork*, Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 121–156. old.
- CLIFFORD, James
 1988 Power and Dialogue in Ethnography. Marcel Griaule's Initiation, in: *Culture as a Predicament*, Madison, University of Wisconsin Press.
- COPANS, Jean
 1973 Comment lire Marcel Griaule? A propos de l'interprétation de Dirk Lettens, *Cahiers d'Études Africaines* (Paris), 49, 13. köt., 154–157. old.
- DAMASE, J.
 1960 *Sculpture of the Tellem and the Dogon*, New York.
- DE MOTT, B.
 1982 *Dogon Masks: a Structural Study and Form and Meaning*, Ann Arbor, Michigan, UMI Research Press, 215 old.
- DELAFOSSÉ, Maurice
 1920 Des soi-disant clans totémiques de l'Afrique Occidentale, *Revue d'Ethnographie* (Paris), 1, 2, 87–109. old.
- DESPLAGNES, Lieutenant Louis
 1907 *Le Plateau central nigérien*, Paris, Larose, 505 old.
- DI DIO, François
 n. d. *Les dogon. Les chants de la vie – Le rituel funéraire*, Paris, OCORA, OCR 33 (hanglemez) (előzménye két kislemezen, a felvételek 1956-ban készültek, az album szöveganyaga G. DIETERLEN bevezetőjével)
- DIETERLEN, Germaine
 1938 Le dague signe d'alliance chez les Dogons de Sanga, *Bulletin du Comité d'Études Historiques et Scientifiques de l'A. O. F.* (Paris), 21, 108–129. old.
- DIETERLEN, Germaine
 1939 La personnalité chez les Dogon: autels individuels, *L'Anthropologie* (Paris), 49, 829–831, old.
- DIETERLEN, Germaine
 1940 Note sur les kouroumba du Yatenga septentrional, *Journal de la Société des Africaines* (Paris), 10, 181–189. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1941 *Les âmes des Dogon*, Paris, Institut d'Ethnologie, XL + 268 old. + 15 tábla.

DIETERLEN, Germaine

- 1947 Mécanisme de l'impureté chez les Dogon, *Journal des Africanistes* (Paris), 17, 81–90. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1950 Les correspondances cosmo-biologiques chez les Soudanais, *Journal de Psychologie Normale et Pathologie* (Paris), 43, 350–366. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1952 Classification des végétaux chez les Dogon, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 22, 115–158. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1955 Mythe et organisation sociale au Soudan Français, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 25, 1–2, 39–76. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1956 Parenté et mariage chez les Dogon, *Africa* (London), 27, 2, 107–148. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1957 The Mande Creation Myth, *Africa* (London), 27, 2, 124–138. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1957 Les résultats des Missions Griaule au Soudan français (1931–1956), *Archives de Sociologie des Religions* (Paris), 3, janv.-juin., 137–142. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1959 Mythe et organisation sociale en Afrique Occidentale (suite), *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 29, 1, 119–138. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1959–1960 Symbolisme du masque en Afrique occidentale, *La Masque* (Paris), déc., 49–55. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1963 Note sur le totémisme dogon, *L'Homme* (Paris), janv.-avr., 106–110. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1964 Blasons et emblèmes totémiques des Dogon, in: *Catalogue de l'exposition „Emblèmes, Totems, Blasons”*, Paris, Musée Guimet, 40–47. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1965 Contribution à l'étude des forgerons en Afrique occidentale, *École Pratique des Hautes-Études (Ve section), Annuaire* (Paris) 1965–1966, 5–28. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1965 Amma Boy, in: *Textes sacrés d'Afrique Noire*, Paris, Gallimard, 32–37. old. (fordítását lásd a függelékben)

DIETERLEN, Germaine

- 1968 Note complémentaire sur le sanctuaire de Kaaba, *Journal des Africanistes* (Paris), 38, 2, 185–188. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1970 Le serrure et sa clef, in: *Echanges et communications. Mélanges offerts à Cl. Lévi-Strauss*, The Hague, Mouton, 7–28. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1971 Les cérémonies soixanténaires du Sigui chez les dogon, *Africa* (London), 41, 1, 1–11. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1976 Analyse d'une prière dogon, in: *L'Autre et l'Ailleurs, Hommage à Roger Bastide*, Paris, Berger-Levrault, 347–372. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1981 L'image du corps et les composantes de la personne chez les dogon, in: DIETERLEN, G. ed.: *La notion de personne en Afrique Noire*, Colloques Internationaux du CNRS, Paris, 11–17 octobre, Paris, Editions CNRS, 206–229. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1982 *Le titre d'honneur des Arou* (Dogon Mali), Paris, Société des Africanistes, 215 old.

DIETERLEN, Germaine

- 1987 Le témoignage des Dogon, in: GANAY, Solange de – LEBOEUF, Pierre – ZAHAN, Dominique eds.: *Ethnologiques. Hommage à Marcel Griaule*, Paris, Hermann, 67–97. old.

DIETERLEN, Germaine

- 1989 Mythologie, histoire et masques, *Journal des Africanistes* (Paris), 59, 1–2, 7–38. old.

DIETERLEN, Germaie

- 2000 *Les dogon: notion de personne et mythe de la création*, Paris – Montréal, L'Harmattan, 156 old.

DIETERLEN-BIBLIOGRÁFIA

- 1978 Bibliographie des travaux de Germaine Dieterlen, in: *Systèmes de signes, textes réunis en hommage à Germaine Dieterlen*, Paris, Hermann, 515–519. old.

DIETERLEN, Germaine – CALAME-GRIAULE, Geneviève

- 1960 L'alimentation Dogon, *Cahiers d'Études Africaines* (Paris), 3, oct., 46–89. old.

DIETERLEN, Germaine – GANAY, Solange de

- 1942 *Le génie des eaux chez les Dogons*, Paris, Geuthner, 48 old. (Miscellanea africana Lebaudy, 5).

- DIETERLEN, Germaine – LIGERS, Z.
1960 Notes sur les tambours dealebasse en Afrique occidentale, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 30, 2, 255–274. old.
- DIOUGOUDIÉ, Dolo
1936 Monographie d'un village: Sangha (Soudan Français), *L'Education Africaine* (Gorée), 93, 25–49. old.
- DOLO, Atanou – ONGOIBA, Oumarou Samba
1979 *La naissance du cheval dans la littérature traditionnelle dogon d'après une légende jamsay*, Mémoire de fin d'études, Bamako, D.E.R. de Lettres, Ecole Normale Supérieure.
- DOLO, Atanou – MINTA, Mouda
1982 *Proverbes dogon recueillis, transcrits, traduits et commentés*, Mémoire de fin d'études, Bamako, D.E.R. de Lettres, Ecole Normale Supérieure.
- DOUGLAS, Mary
1967 If the dogon..., *Cahiers d'Etudes Africaines* (Paris), 7, 28, 16–25. old.
- DOUGLAS, Mary
1968 Dogon Culture – Profane and Arcane, *Africa* (London), 38, 1, 16–25. old.
- FLAM, Jack D.
1976 Graphic Symbolism in the Dogon Granary: Grains, Time and a Notion of History, *Journal of African Studies* (Los Angeles), 35–50. old.
- FROBENIUS, Leo
1910 *Kulturtypen aus dem Westsudan*, Gotha, J. Perthes, 125. és köv. old.
- FROBENIUS, Leo
1921 *Spielmannsgeschichte der Sahel* (Atlantis 6), Jena, Eugen Diederichs Verlag 249–281, 282–348. old.
- FROBENIUS, Leo
1922 *Dichten und Denken in Sudan* (Atlantis 5), Jena, Eugen Diederichs Verlag, különféle oldalak.
- FROBENIUS, Leo
1924 *Dämonen des Sudans* (Atlantis 7), Jena, Eugen Diederichs Verlag, különféle oldalak.
- FROBENIUS, Leo
1925 *Erzählungen aus dem Westsudan* (Atlantis 8), Jena, Eugen Diederichs Verlag, különféle oldalak.
- GALLAY, Alain
1981 *Le Sarnyere Dogon: Archeologie d'un isolat, Mali*, Paris, Editions ADPF, 242 old.

- GANAY, Solange de
 1937 Notes sur le culte du lebe chez les dogon du Soudan Français, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 7, 203–211. old.
- GANAY, Solange de
 1940 Le génie des eaux chez les Dogon, les Kouroumba et les Sara, *G. R. somm. séances Inst. franç. Anthropol.*, 1940–1943, fasc. 1–2, 4–5. old.
- GANAY, Solange de
 1940 Rôle protecteur de certaines peintures rupestres du Soudan Français, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 10, 86–98. old.
- GANAY, Solange de
 1941 *Les devises des Dogons*, Paris, Institut d'ethnologie, 194 old. + 9 tábla.
- GANAY, Solange de
 1942 *Le Binou Yébéné*, Paris, Guethner, 62 old. (*Miscellanea africana Lebaudy*, 2).
- GANAY, Solange de (G. DIETERLEN-nel)
 1942 *Le génie des eaux chez les Dogons*, Paris, Guethner, 48 old. (*Miscellanea africana Lebaudy*, 5).
- GANAY, Solange de
 1948 Toponymie et anthroponymie de l'Afrique noire, *Onomastica* (Paris), 2, 143–146. old.
- GANAY, Solange de
 1949 Le génie des eaux chez les Dogon, les Kouroumba et les Sara, *Comptes rendus sommaires des séances de l'Institut Français d'Anthropologie*, 1940–1943 (Paris), 4–5. old.
- GANAY, Solange de
 1949 Aspects de mythologie et de symbolique bambara, *Journal de la Psychologique normale et pathologique* (Paris), 42, 181–201. old.
- GANAY, Solange de
 1949 Notes sur la théodicée bambara, *Revue d'Histoire des Religions* (Paris), 135, 187–213. old
- GANAY, Solange de
 1951 Les noms de personnes dans la boucle du Niger, 3e Congrès intern. Toponymie et Anthroponymie, Bruxelles, 15–19 juill. 1949, vol. 3, *Actes et Mémoires*, Louvain, Centre Internationale d'Onomastique, 794–799. old.
- GANAY, Solange de
 1951 Graphies de voyages mythiques chez les bambara, *Africa* (London), 21, 1, 20–23. old.
- GANAY, Solange de
 1995 *Le sanctuaire Kama blon de Kangaba – Histoire, mythes, peintures pariétales et cérémonies septennales*, Paris, Karthala.

GÖRÖG-KARÁDY, Veronika

- 1977 Préférence parentale et inégalité raciale: étude d'un thème idéologique dans la littérature orale africaine, *Acta Ethnographica Hungarica* (Budapest), 26, 1–2, 37–58. old.

GRIAULE, Marcel

- 1933 Le chasseur du 20 octobre (cérémonies funéraires chez les Dogon Soudan français), *Minotaure* (Paris), 2, 31–34. old.

GRIAULE, Marcel

- 1934 Peintures rupestres du Soudan français. Contribution à la préhistoire africaine, *Revue de Synthèse*, 1934, 7 (tome 57 de la Revue de Synthèse Historique), 187–188. old.

GRIAULE, Marcel

- 1934 Rites relatifs aux peintures rupestres dans le Soudan français, *C. R. somm. Soc. Biogéogr.*, 1934, II, 95, 65–67. old.

GRIAULE, Marcel

- 1935 Le curieux totémisme des Dogon de Sanga, *Le Mois* (Paris), sept.–oct., 257–263. old.

GRIAULE, Marcel

- 1936 Le culte du Lamantin dans les falaises nigériennes, *C. R. somm. Soc. Biogéogr.*, 13, 114, 72–73 old.

GRIAULE, Marcel

- 1937 Notes sur la divination par le chacal (population dogon de Sanga), *Bulletin du Comité d'Études Historiques et Scientifiques de l'A.O.F.* (Gorée), 20, 1–2, 113–141. old.

GRIAULE, Marcel

- 1937 Blasons totémiques des Dogons, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 7, 69–78. old. + 1 tábla.

GRIAULE, Marcel

- 1937 Note sur la divination par le chacal (population dogon de Sanga), *Bulletin du Comité D'études Historiques et Scientifiques del'Afrique Occidentale Française* (Gorée), XX, janvier-juin, 113–141. old., 5 tábla.

GRIAULE, Marcel

- 1938 *Masques Dogons*, Paris, Institut d'Ethnologie, 891 pp. + XXXII tábla.

GRIAULE, Marcel

- 1938 *Jeux Dogons*, Paris, Institut d'Ethnologie, 291 old. + XII tábla.

GRIAULE, Marcel

- 1940 Remarques sur le mécanisme du sacrifice dogon (Soudan Français), *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), X, 1, 127–129. old.

GRIAULE, Marcel

- 1940 Notes complémentaires sur les masques dogons, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 10, 1–2, 79–85. old.

GRIAULE, Marcel

1940–1941 La personnalité chez les Dogon (Soudan français), *Journal de Psychologie Normale et Pathologique* (Paris), 37, 468–475. old.

GRIAULE, Marcel

1941 Les mammifères dans la région des Dogons (Soudan français), *Mammalia* (Paris), 5, 104–109. old.

GRIAULE, Marcel (OUANE, Ibrahim Mamadou-val)

1941 Notes sur les Dogons du Soudan français, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), XI, 85–93. old.

GRIAULE, Marcel

1942 Les constructions dogons, *Sciences et voyages* (Paris), 24, 72, janvier, 3–6. old.

GRIAULE, Marcel

1944 Organisation du destin dans une société noire, *Revue Philosophique de la France et l'Etranger* (Paris), 3, 17–22. old.

GRIAULE, Marcel

1944 Un masque du mont Tabi, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 14, 26–32. old.

GRIAULE, Marcel

1947 Le verger des Ogol (Soudan français), *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), XVII, 65–79. old.

GRIAULE, Marcel

1947 Mythe de l'organisation du monde chez les Dogons du Soudan, *Psyché* (Paris), 2, 443–453. old.

GRIAULE, Marcel

1947 Nouvelles recherches sur la notion de personne chez les Dogon (Soudan français), *Journal de Psychologie Normale et Pathologique* (Paris), 40, 425–431. old.

GRIAULE, Marcel

1947 Une mythologie soudanaise, *Annales de l'Université de Paris*, 17, 89–96. old.

GRIAULE, Marcel

1947 *Arts de l'Afrique noire*, Paris, Éditions du Chêne, 127 old. (angol nyelven: *Folk Art of Black Africa*, Paris – New York, 1950)

GRIAULE, Marcel

1947 La descente du troisième verbe chez les Dogons du Soudan, *Psyché* (Paris), 13–14, novembre–décembre, 1333–1346. old.

GRIAULE, Marcel

1947 La civilisation dogon, survivance d'une Afrique disparue, *Le Monde illustré* (Paris), 25 octobre, 1221–1224. old.

GRIAULE, Marcel

1947 L'inconnue noire, *Présence africaine* (Paris), I, nov.–déc., 21–27. old.

- GRIAULE, Marcel
1947 Remarques sur le mécanisme du sacrifice, *Rev. Paris*, nov., 129–132. old.
- GRIAULE, Marcel
1947 Symbolique du fuseau et de la fusaïole au Soudan, *Notes africaines* (Dakar), 36, 11–12. old.
- GRIAULE, Marcel
1948 La vie intérieure chez les Noirs, *La Nef*, janv., 1948, 38, 74–77. old.
- GRIAULE, Marcel
1948 L'alliance cathartique, *Africa* (London), 18, 4, 242–258. old.
- GRIAULE, Marcel
1948 *Dieu d'eau, Entretiens avec Ogotomméli*, Paris, Editions du Chêne, 263 old.
- GRIAULE, Marcel
1948 L'arche du monde chez les populations nigériennes, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 18, 117–126. old.
- GRIAULE, Marcel
1949 L'image du monde au Soudan, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 19, 81–88. old.
- GRIAULE, Marcel
1950 Philosophie et religion des Noirs, *Présence Africaine* (Paris), 9, 307–322. old (Le Monde Noire, numéro special).
- GRIAULE, Marcel
1951 Les symboles des arts africains, *Présence africaine* (Paris – Dakar), no 10–11, 12–21. old. (L'art nègre c. különszám).
- GRIAULE, Marcel
1951 Connaissance de l'homme noir, in: *La connaissance de l'homme au XX. siècle*, Rencontres internationales de Genève, (Premier entretien public), Neuchâtel, La Baconnière, 147–166. old.
- GRIAULE, Marcel
1951 Art et symbole en Afrique noire, Préface de J. Letourneau, *Zodiaque*, Cahiers de l'Atelier du Cœur Meurtry, Abbaye de la Pierre qui Vire, fasc. 5, 35 old.
- GRIAULE, Marcel
1952 Les Dogons, in: *Explorations outre-mer à travers l'Union française*, Paris, La Documentation française, 110–125. old.
- GRIAULE, Marcel
1952 Réflexions sur les symboles soudanais, *Cahiers internationaux de sociologie* (Paris), 13, 8–30. old.
- GRIAULE, Marcel
1952 Le savoir des Dogon, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 22, 27–42. old.

GRIAULE, Marcel

1952 Étendue de l'instruction traditionnelle au Soudan, *Zaire* (Bruxelles), VI, juin, 563–568. old.

GRIAULE, Marcel

1954 Remarques sur l'oncle utérin au Soudan, *Cahiers internationaux de sociologie* (Paris), 16, 35–49. old.

GRIAULE, Marcel

1954 Nouvelles remarques sur la harpe-luth des dogon, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 24, 1, 119–122. old.

GRIAULE, Marcel

1955 Symbolisme des tambours soudanais, in: *Mélanges d'histoire et d'esthétique musicales offerts à P.-M. Masson*, 1. köt., Paris, Richard Masse, 79–86. old.

GRIAULE, Marcel

1957 Symbolisme d'un temple totémique soudanais, in: *Le symbolisme cosmique des monuments religieux*, Série orientale Roma, 14, Roma, 3040. old.

GRIAULE, Marcel

1960 The Idea of Person among the Dogon, in: OTTENBERG, Simon – OTTENBERG, Phoebe eds.: *Cultures and Societies of Africa*, New York, Random House, 363–371. old.

GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine

1950 Un système soudanais du Sirius, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 20, 1, 273–294. old.

GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine

1950 Le harpe-luth des dogon, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 20, 1, 209–227. old.

GRIAULE, Marcel et DIETERLEN, Germaine

1950 La conception du monde et de la matière au Soudan, *Atomes*, fév., 50–52. old.

GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine

1950 Les correspondances cosmobiologiques chez les Soudanais, *Journal de Psychologie Normale et Pathologique* (Paris), 1950, 43, 350–366. old.

GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine

1951 *Signes graphiques soudanais*, Paris, Hermann, 87 old. (L'Homme: Cahiers d'Ethnologie, de Géographie et de Linguistique 3).

GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine

1953 L'Afrique noire, in: *Symbolisme cosmique et monuments religieux*, Paris, Musée Guimet (Exposition, juillet 1953), 101–106. old.

GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine

1954 The Dogon of the French Sudan, in: FORDE, Daryll ed.: *African Worlds*, Studies in the Cosmological Ideas and Social Values of

- African Peoples, London, Oxford University Press for the IAI, 83–110. old.
- GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine
1955 Rôle du silure „*Clarias senegalensis*” ~ dans la procréation au Soudan français, *Afrikanistische Studien.*, 299–301 old.
- GRIAULE, Marcel – DIETERLEN, Germaine
1965 *La Renard Pâle*. Le mythe cosmologique, Paris, Institut d’Ethnologie, 541 old.
- HEIM, A.
1934 *Negro Sahara*, Bern, Verlag H. Huber, 160 old.
- HEUSCH, Luc de
1978 Le Renard et le philosophie, *L’Homme* (Paris), 70–79. old.
- IMPERATO, Pascal James
1971 Contemporary Adapted Dances of the Dogon, *African Arts* (Los Angeles), 5, 1, 28–33. old.
- JANSEN, Jan
1998 Hot Issues. The 1997 Kamabolon Ceremony in Kangaba (Mali), *International Journal of African Historical Studies*, 31, 2, 253–278. old.
- JANSEN, Jan
2000 The Mande Magical Mystery Tour: The Mission Griaule in Kangaba (Mali), *Mande Studies* (Wisconsin, Madison), 2, 97–114. old.
- JANSEN, Jan – BEEK, W. E. A. van
2000 La mission Griaule à Kangaba (Mali), *Cahiers d’Études africains* (Paris), 158, XL–2, 363–375. old.
- JOLEAUD, LÉONCE
1933 Gravures rupestres et rites de l’eau en Afrique du Nord, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 3, 197–282. old.
- JONES, Françoise – MICHEL, Pierre-Andre
1972 *Analyse Stylistique de Quelques Oeuvres du Pays Dogon*, Paris, Institut d’Ethnologie, 98 levél.
- JONES, Françoise – MICHEL, Pierre-Andre
1972 *Analyse Stylistique de Quelques oeuvres du pays Dogon*, Paris, Institut d’Ethnologie.
- KASSOGUE, Ampili – OUOLOGUEM, Mamadou
1983 *Récit funéraire dogon*, Mémoire de fin d’études, Bamako, D.E.R. de Lettres, Ecole Normale Supérieure.
- KATONA Imre – ECSEDI Csaba
1970 (dogon mitológia), in: Bodrogi Tibor, Dobossy László és mások., *Mitológiai Abécé*, Budapest, Gondolat, 31. old.
- KJERSMEIER, Carl
1935 *Centres de style de la sculpture nègre africaine*, Paris, Albert Moracé, tome I., Afrique occidentale française, 48 old., 64 tábla.

- KJERSMEIER, Carl
1962 Habbe-Kunst, *Ymer*, 1934, II., 56–68. old.
- LABOURET, Henri
1941 Sacrifices humains en Afrique occidentale, *Journal de la Société des Africanistes*, 1941, 2, 193–196. old.
- LAMBERT, Guy – DESJEUNES, Christian
198? Histoire d'un Empire des dogon, *Balafon* (Abidjan), 28, 6–13. old.
- LANGLOIS, P.
1954 *Art Soudanais, tribus dogons*, Bruxelles et Lille, Marcel Evrier, 1954, 62 old., 50 tábla.
- LAUDE, Jean
n. d. *La statuire du pays dogon*, Paris, thèse.
- LAUDE, Jean
1964 *Iron Sculpture of the Dogon*, New York, 8 old.
- LAUDE, Jean
1972 *Fekete-Afrika művészete*, ford. és utószót írta: VOIGT Vilmos, Budapest, Gondolat, 244 old. (eredeti kiadás: *Les arts de l'Afrique noire*, Paris, 1966)
- LEFÉVRE, Claude
1972 *Pays dogon*, Paris, Chêne, 162 old. + illusztr. + bibl.
- LÉGER, J.
1958 La femme en pays dogon, *Vivante Afrique*, 22, 10–12, 22. old.
- LEIRIS, Michel
1933 Danses funéraires dogon, *Minotaure* (Paris), 1, 73–76. old.
- LEIRIS, Michel
1933 Masques dogon, *Minotaure* (Paris), 2, 45–51. old.
- LEIRIS, Michel
1933 Objets rituels dogon, *Minotaure* (Paris).
- LEIRIS, Michel
1934 Rhombes dogon et dogon pignari, *Bulletin du Musée d'Ethnographie du Trocadéro* (Paris), 7, 3–10. old.
- LEIRIS, Michel
1934 *L'Afrique fantôme*, Paris, Librairie Gallimard, 528 old.
- LEIRIS, Michel
1936 Bois rituels des Falaises, *Cahiers d'Art* (Paris), 192–199. old.
- LEIRIS, Michel
1938 La langue de la société des hommes chez les Dogons de Sanga (Soudan français), *L'Anthropologie* (Paris), 48, 444–447. old.
- LEIRIS, Michel
1941 La notion d'awa chez les Dogon, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 11, 229–230. old.
- LEIRIS, Michèl
1948 *La langue secrète des Dogons de Sanga (Soudan Français)*, Paris, Institut d'Ethnologie, 530 old.

LEIRIS, Michel

- 1952 L'expression de l'idée de travail dans une langue d'initiés soudanais, *Présence africaine* (Paris), fasc. 13, 69–83. old.

LEIRIS, Michel

- 1980 *Masken der Dogon*, Frankfurt am Main, Qumran, 12 old. + 19 tábla.

LEIRIS, Michel – SCHAEFFNER, André

- 1936 Les rites de circoncision chez les Dogon de Sanga, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 6, 2, 141–161. old.

LEM, H. H.

- 1948 *Sculptures soudanaises*, Paris, Arts et métiers graphiques, 109 old. (dogon szobrászatról lásd 1–8. old.).

LESCHI, Jeanne

- n. d. Premières données craniométriques concernant des Noirs dogon de la boucle du Niger, Soudan français, Variation des indices craniens, *Bulletin et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris*, 9, 10e série, 160–168. old.

LESCHI, Jeanne

- 1959 Quelques mesures concernant le tête osseuse des Noirs Dogon de la boucle du Niger, *Bulletin de la Société d'Anthropologie* (Paris), 10, 10e série.

LETTENS, D.

- 1971 *Mystagogie et mystification. Évaluation de l'œuvre de Marcel Griaule*, Bujumbura, Presses Lavigerie, 648 old.

LHOTE, Henry

- 1933 Les Habés, *Le terre et le vie* (Paris), 223–236. old.

LIFCHITZ, Deborah

- 1937 Projet d'une enquête sur la littérature orale Afrique noire, *Outre-Mer*, 9, 206–212. old.

LIFCHITZ, Déborah

- 1938 Les formules propitiatoires chez les Dogon des Falaises de Bandiagara (Soudan Français), *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 8, 1, 33–55. old.

LIFCHITZ, Déborah

- 1940 La littérature orale chez les dogon du Soudan français, *Africa* (London), 13, 3, 235–249. old.

LIFCHITZ, Déborah – PAULME, Denise

- 1936 Les fêtes des semailles en 1935 chez les Dogons de Sanga, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 6, 95–110. old. + 1 tábla.

LIFCHITZ, Déborah – PAULME, Denise

- 1936 Les animaux dans le folklore dogon (Soudan français), *Revue de Folklore Français et de Folklore Colonial* (Paris), 7, 6, 282–292. old.

- LIFCHITZ, Déborah – PAULME, Denise
 1938 Devinettes et proverbes dogon (Soudan français), *Revue de folklore français et de folklore colonial* (Paris), 7, 117–146, 176–202. old.
- LIFCHITZ, Déborah – PAULME, Denise
 1953 Les noms individuels chez les Dogons (Soudan Français), *Mélanges Ethnologiques* (Dakar), No. 23, 307–358. old. (Mémoires de l'I.F.A.N.)
- MALROUX, Mme
 1953 *Différents rapports multigraphiés concernant en question de l'enseignement chez les Dogon*, Paris.
- MAMADOU, S.
 1962 Contes et légendes d'Afrique, *Recherches Africaines* (Conakry), 2, 38–42. old.
- MARGARIDO, Alfredo – GERMAIX-WASSERMANN, Françoise
 1972 Du mythe et de la pratique du forgeron en Afrique noire, *Diogenes* (Paris), 78, 91–122. old.
- MATEOS GONZALEZ, Carmen
 1992 Los Dogones: mito y realidad, *Cuadernos* (Madrid), 6, 4, Febrero, 1–14. old.
- MBOT, J. E.
 n. d. *Mythes sur la soleil et la lune*, Paris, 186 old. (multigr.) (Dossier préparé sous la direction de D. ZAHAN)
- MENANT, N.
 1957 Coutumes funéraires des Dogon, *Geographia*, 65, 20–22. old.
- MICHAUT, Pierre
 1938 Les danses des Dogon d'après un film de Griaule, *L'Opinion* (Paris), sept., 14–16. old.
- MICHEL-JONES, Françoise
 1973 *Dualisme, gemellité, bisexualité et ambivalence chez les Dogon (Etude ethnopsychanalytique)*, Mémoire de diplôme, Paris, Ecole Pratique des Hautes Etudes, 6e section, 194 old.
- MINELLI, E.
 1936 Usi e superstizioni del Sudan francese. Il rito nella caverna e gli spiriti Yapilu, *Le Vie d'Italia e del Mondo* (Milano), 4, 1272–1284. old.
- MINTA, Mouda
 1979 *Le „Koroba” ou chants populaires en milieu dogon*, Mémoire de fin d'études, Bamako, D.E.R. de Lettres, Ecole Normale Supérieure.
- MONOD-HERZEN, G. E.
 1937 Essai sur le totémisme soudanais, par G. Monod-Herzen [et F. D. Sissoko], *Revue Historique de Religions*, 1937, 116, 34–53. old.

NEMERE István

1982 A dogon mitológia rejtélyei, *Iffúsági Magazin*, XVIII. évf., 1. sz., január, 47–49. old.

NEUGEBAUER,

1984 *Ekzakt tudományok az Ókorban*, Budapest, Gondolat, ... old.

NÉV NÉLKÜL

1959 *Sculpture from three african tribes: Senúfo, Baga, Dogon*, introduction by Robert Goldwater, New York, Museum of Primitive Art, 22 ill.

NÉV NÉLKÜL

1961 *Mythen maskers magie bij het volk van de dogon*, Rotterdam, Museum voorland-en volkerkunde, 36 old., mellékletek számozatlan oldalak.

ORTOLI, Henri

1939 Le gage des personnes au Soudan français, *Bulletin de l'Institut Français d'Afrique Noire* (Dakar), 1, 313–324. old.

ORTOLI, Henri

1941 Les rites de la maternité chez les Dogon de Bandiagara, *Bulletin de l'Institut Français d'Afrique Noire* (Dakar), 3, 53–63. old.

ORTOLI, Henri

1941 Le décès d'une femme enceinte chez les Dogon de Bandiagara, *Bulletin de l'Institut Français d'Afrique Noire* (Dakar), 3, 64–73. old.

OUANE, Ibrahim Mamadou

1941 Notes sur les Dogon du Soudan français, annoté par Marcel Griaule, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 11, 85–94. old.

PALAU MARTI, M.

1956 Métaphysique noire et psychologie, *Revue Psychol. Peuples*, 174–180. old.

PALAU MARTI, Monserrat

1957 *Les Dogon*, Paris, PUF, 122 old.

PALAU MARTI, Monserrat

1960 *Ogo et binukedine*, quelques considérations sur les cultes de Lébé Nommo et de Binou chez les Dogon, *Revue d'Histoire des Religions* (Paris), 159.

PAULME, Denise

1937 *Le communauté faisible chez les Dogon (Soudan français)*, Paris, Éditions Domat-Montchrestien, 36 old. (Institut de Droit Comparé, Études de sociologie et d'ethnologie juridique, 15).

PAULME, Denise

1937 La divination par les chakals chez les dogon de Sanga, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 7, 1, 1–14. old.

PAULME, Denise

1939 Parenté à plaisanteries et alliance par la sang en Afrique Occidentale, *Africa* (London), 12, 433–444 old.

PAULME, Denise

1940 Sur quelques rites de purification des Dogon (Soudan français), *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 10, 65–78. old.

PAULME, Denise

1940 *Organisation sociale des Dogon*, Paris, Domat-Montchrestien, XXXII + 595 old. (Etudes de sociologie et d'ethnologie juridiques, új kiadás is létezík).

PAULME, Denise

1940 Sur quelques rites de purification des Dogons (Soudan Français), *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 10, 1–2, 65–78. old.

PAULME, Denise

1948 Condition of women in two West African Societies: Dogon, French Sudan, Kissi, French Guinea, *Africa* (London), 18, 302. old.

PAULME, Denise

1961 Littérature orale et comportements sociaux en Afrique noire, *L'Homme* (Paris), 1, 1, 37–49. old.

PAULME, Denise

1963 Un conte de fées africain: le garçon travesti ou Joseph en Afrique, *L'Homme* (Paris), 3, 2, 5–21. old.

PAULME, Denise

1967 Two Themes on the Origin of Death in West Africa, *Man* (London), n. s., 2, 1, 48–61. old.

PAULME, Denise

1968 Sur trois textes africaines (bété, dogon, kikuyu), *Cahier d'Études Africaines* (Paris), 190–200. old.

PAULME, Denise

1969 La thème des échanges succesifs dans la littérature africaine, *L'Homme* (Paris), 5–22. old.

PAULME, Denise

1976 *La mère dévorante*, Essai sur la morphologie des contes africains, Paris, Éditions Gallimard, 323 old.

PAULME, Denise – SEYDOU, Christiane

1972 Le conte des „Alliés animaux” dans l'Ouest africain, *Cahiers d'Études Africaines* (Paris), 12, 1, 76–108. old.

PERN, Stephen

1982 *Masked Dancers of West Africa: The Dogon*, Amsterdam, Time-Life Books, 168 old.

PIAZZINI, G.

1955 Arts ménagers et habitation chez les „Dogon”, peuplade noire du Soudan français, *Maisons rurales*, mai, 32–33, juin, 36–37. old.

PIAZZINI, G.

1959 Les hommes de la falaise, *Connaissance du Monde*, nov., nouvelle série, 12, 63–71. old., fig.

ROUCH, Jean

- 1981 *Une rétrospective*, Paris, Ministère des relations extérieures – Cellule d’animation culturelle, 68 old.

ROY, Christopher D.

- 1983 *The Dogon of Mali and Upper Volta. Die Dogon von Mali und Ober-Volta*, München, Fred und Jens Jahn, 60 old. + 22 tábla.

SACCONE, Salvatore

- 1984 *I Dogon del Mali e le ricerche di Marcel Griaule*, Bologna, CLUEB, 94 old.

SAGARA, Mamadou

- 1983 *Symbolisme des prénoms dogon*, Mémoire de fin d’études, Bamako, D.E.R. de Lettres, Ecole Normale Supérieure.

SALVIONI, Giovanna

- 1985² *Danze Dogon e Bambara: il linguaggio simbolico dinamico tra rito, ammaestramento e spettacolo*, Milano, Franco Angeli Editore, 183 old.

SANGALÁNÉ OTTLAKÁN, Timea

- 1986 Dogon földön jártam, *Föld és ég* (Budapest), 21, 12, 360–365. old.

SCHAEFFNER; André

- 1933 Peintures rupestres de Songo, *Minotaure* (Paris), 2, 52–55 old.

SCHAEFFNER; André

- 1937 Musique, danse et danse des masques dans une société nègre, in: *Ile Congrès international d’esthétique et de science de l’art*, Paris, 308–312. old.

SEABROOK, William B.

- 193? *Jungle Ways*, 266 old. (franciául: *Secrets de la jungle*, ford.: Suzanne FLOUR, Paris, éd. Jacques Haumont, 1931, magyarul: *Utak a dzsungelben*, Budapest, Révai, 1936, ford.: SZERB Antal).

SEYDOU, Christiane

- 1980 L’Enfant Terrible dans les contes dogon, in: Veronika GÖRÖG-KARÁDY et al: *Histoires d’enfants terribles*, Paris, G. P. Maisonneuve et Larose, 73–108. old.

SIDIBÉ, M.

- 1943 Les jumeaux chez les Dogons de la région de Bandiagara (Soudan français), *Notes africaines* (Paris), 17, 8–9. old.

STAUDE, W.

- 1967 Le Héros dévoué et ses antagonistes (Essai sur les légendes et contes kuramba, dogon, mosi, etc.), *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 37, 2, 140–182. old.

TAIT, David

- 1950 An Analytical Commentary on the Social Structure of the Dogon, *Africa* (London), 20, 3, 176–199. old.

TAIT, David

- 1955 Language and social simbiosis among the Dogon of Sanga, *Bulletin de l'IFAN* (Dakar), Serie B, 17, 525–528. old.

TEGNÆUS, H.

- 1950 *Le héros civilisateur*. Contribution à l'étude de la religion et de la sociologie africaine, Stockholm, 1950, 244 old., 7 cartes (Studia Ethnographica Upsaliensia 2).

TOGO, Théodore

- 1978 *Contes dogon: reflets de la société et leçons de la vie sociale*, Mémoire de fin d'études, Bamako, D.E.R. de Lettres, Ecole Normale Supérieure.

TOGO, Théodore

- 1984 *Quelques chants initiatiques dogon chantés en tombo so à l'occasion de la circoncision*, Mémoire de fin d'études, Bamako, D.E.R. de Lettres, Ecole Normale Supérieure.

TURNER, Victor W.

- 1974 The Word of the Dogon, in: *Dramas, Fields, and Methapors*, Ithaca, Cornell University Press.

VAN RAVENSTIJN, le P. Paul

- 1953 Sur les bords du Niger: le Dogon, *Grands Lacs* (Namur), 5, 159, 36–43. old.

VAN SERTIMA, I. ed.

- 1983 *Blacks in Science: Ancient and Modern*, Transly Books.

VARRÓ, Géza

- 1963 Nyulacska, társasjáték hét személy részére, *Ezermester* (Budapest), 3.

WANONO, Nadine

- 1987 *Ciné-rituel de femmes dogon*, Paris, Editions du Centre National des la Recherche Scientifique, 138 old.

WILLIAMS, Ch.

- 1973 *The Destruction of Black Civilization*, Chichago.

YARO, Joseph – DIKO, Salah

- 1940 A propos des crocodiles sacrés de Bandiagara, *Bulletin de l'I.F.A.N.* (Dakar), 2, 211–216. old.

ZAHAN, Dominique

- 1949 Aperçu sur la pensée théogonique des Dogon, *Cahiers Internationaux de Sociologie* (Paris), 6, 113–133. old.

ZAHAN, Dominique

- 1950 Un gnomon soudanais, *Africa* (London), 20, 126–131. old.

ZAHAN, Dominique

- 1950 Notes sur un luth dogon, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 37, 2, 193–207. old.

ZAHAN, Dominique

1950 Pictography writing in the western Sudan, *Man*, 50, 136–138. old.

ZAHAN, Dominique

1951 La notation d'écliptique chez les dogon et les bambara, *Africa* (London), 21, 1, 13–20. old.

ZAHAN, Dominique

1969 *La viande et la graine*, Paris, Présence Africaine, 179 old.

ZELTNER, Fr. de

1908 Notes sur la sociologie soudanaise, *L'Anthrologie* (Paris), 217–233. old.

MARCEL GRIAULE

CHAMPION, P.

1956 Marcel Griaule (1898–1956), *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 26, 1–2, 267–271. old.

CHAMPION, P.

1956 Bibliographie de Marcel Griaule, *Journal de la Société des Africanistes* (Paris), 26, 1–2, 279–290. old.

CROWDER, M.

1959 Sangha, Griaule's grave, *West African Review*, 30, 472–475. old.

DEDIEU, F.

1957 Voici le film des funérailles dogons du professeur Griaule, *Afrique en marche*, 15 fév., 2, 12–14, 15 fig.

FORDE, Darill

1956 Obituary: Marcel Griaule, *Africa* (London), 26, 217–218. old.

LEBEUF, Jean-Pierre

1956 Marcel Griaule, *La Revue de Paris*, mai, 1956, 131–136. old.

MALROUX, P.

1956 Marcel Griaule, *France Outre-mer*, mars, 1956, 12. old.

MARTIAL, Cl.

1957 Un peuple africain adopte l'âme de son ethnographe, *Journal de Genève*, 15 mai.

MARTIAL, Cl.

1958 Les vraies funérailles de Marcel Griaule. Un peuple africain adopte l'âme de son ethnographe, *Bull. Bureau Ethnol.* (Haiti), série 3, 15, 80–83. old.

NÉV NÉLKÜL

1956 Marcel Griaule (1898–1956), *Ann. Univ., Paris*, 355–358. old.

NÉV NÉLKÜL

1956 Marcel Griaule, *Cahiers intern. Sociol.*, 3, 177. old.

NÉV NÉLKÜL

1956 Le professeur Marcel Griaule décédé le 23 février 1956, *Afrique et Asie*, 75–76. old.

NÉV NÉLKÜL

1956 Texte des allocutions prononcées au cours des funérailles de Marcel Griaule à Sanga (Soudan français), *Journal de la Société des Africanistes*, 26, 273–277. old.

NÉV NÉLKÜL

1957 *Marcel Griaule, conseiller de l'Union française*, Paris, Nouvelles Éditions Latines, 1957, 178 old.

V. (VALLOIS), H. V.

1957 Les funérailles africaines du professeur Griaule, *L'Anthropologie* (Paris), 61, 358–360. old.